

PŘEHLED VÝZKUMŮ

57-2

Brno 2016

PŘEHLED VÝZKUMŮ

57-2

PŘEHLED VÝZKUMŮ

Recenzovaný časopis
Peer-reviewed journal

Ročník 57
Volume 57

Číslo 2
Issue 2

Předseda redakční rady Head of editorial board	Pavel Kouřil
Redakční rada Editorial board	Herwig Friesinger, Václav Furmánek, Janusz K. Kozłowski, Alexander Ruttkay, Jiří A. Svoboda, Jaroslav Tejral, Ladislav Veliačik
Odpovědný redaktor Editor in chief	Petr Škrdla
Výkonná redakce Assistant Editors	Hedvika Břínková, Jiří Juchelka, Šárka Krupičková, Olga Lečbychová, Zuzana Loskotová, Ladislav Nejman, Rudolf Procházka, Stanislav Stuchlík, Lubomír Šebela
Technická redakce, sazba Executive Editors, Typography	Barbora Tesařová
Software Software	Adobe InDesign CC
Fotografie na obálce Cover Photography	Medailon z hrobu 914/803 z kostela sv. Kříže v Javorníku (obr. 22, str. 191). Medallion from grave Nr. 914/803 in the St. Cross Church in Javorník (Fig. 22, Pg. Nr. 191).
Adresa redakce Address	Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i. Čechyňská 363/19 602 00 Brno IČ: 68081758 E-mail: pv@arub.cz Internet: http://www.arub.cz/prehled-vyzkumu.html
Tisk Print	Azu design, s. r. o. Bayerova 805/40 602 00 Brno

ISSN 1211-7250
MK ČR E 18648

Vychází dvakrát ročně
Vydáno v Brně roku 2016
Náklad 400 ks

Časopis je uveden na Seznamu neimpaktovaných recenzovaných periodik vydávaných v ČR.
Copyright ©2016 Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i., and the authors.

Obsah

Studie a krátké články Case Studies and Short Articles Studien und kurze Artikel

9

Šimon Ungerman

„Karantánsko-köttlašský“ šperk na jihozápadním Slovensku a v dalších částech Karpatské kotliny

11

*Jaroslav Bartík, Lenka Běhounková, Stanislav Vohryzek, Josef Jan Kovář, Hana Poláchová,
Michaela Kokojanová, Hana Nohálová*

Polykulturní lokalita Hradiště u Louky – Nový archeologický a historický model

49

Miriam Nývltová Fišáková, Rudolf Procházka, Zdeňka Šívová

Vyhodnocení osteologických pozůstatků z výzkumu parcel domů Dominikánská 11–19 a Koblišná 3 v Brně. K otázce organizace zásobování měst masem ve vrcholném středověku

95

Peter Kováčik, Veronika Dudková, Hana Lafková

Poznatky ke stavebnímu vývoji a k pohřbívání v kostele sv. Kříže v Javorníku-vsi na základě archeologického výzkumu

177

Jiří Doležel

K těžbě stříbra na Horách Vrbických v 16. století

197

Přehled výzkumů na Moravě a ve Slezsku 2015 Overview of Excavations in Moravia and Silesia 2015 Übersicht den Grabungen in Mähren und Schlesien 2015

251

Středověk a novověk 253

Blansko (okr. Blansko)	253
Branišovice (okr. Brno-venkov)	253
Brno (okr. Brno-město)	253
Brno (k. ú. Bystřec, okr. Brno-město)	270
Brno (k. ú. Horní Heršpice, okr. Brno-město)	270
Brno (k. ú. Horní Heršpice, okr. Brno-město)	270
Brodek u Prostějova (okr. Prostějov)	271

Bystřička (k. ú. Bystřička I, okr. Vsetín)	271
Diváky (okr. Břeclav)	272
Dobřice (okr. Přerov)	272
Dražovice (okr. Vyškov)	273
Držovice (k. ú. Držovice na Moravě, okr. Prostějov)	274
Drnholec (okr. Břeclav)	274
Fryšták (okr. Zlín)	274
Hlubočky (k. ú. Hlubočky IV, okr. Olomouc)	275
Holešov (okr. Kroměříž)	275
Holštejn (okr. Blansko)	276
Horní Věstonice (okr. Břeclav)	277
Hostěnice (okr. Brno-venkov)	277
Hulín (okr. Kroměříž)	277
Hustopeče (k. ú. Hustopeče u Brna, okr. Břeclav)	278
Jedovnice (okr. Blansko)	278
Jeseník (okr. Jeseník)	279
Konice (okr. Prostějov)	279
Kyselovice (okr. Kroměříž)	280
Lidečko (okr. Vsetín)	280
Litovel (okr. Olomouc)	280
Lomnice (k. ú. Lomnice u Tišnova, okr. Brno-venkov)	282
Loštice (okr. Šumperk)	283
Luká (okr. Olomouc)	283
Mikulčice (okr. Hodonín)	284
Mikulov (k. ú. Mikulov na Moravě, okr. Břeclav)	286
Milovice (k. ú. Milovice u Mikulova, okr. Břeclav)	286
Modřice (okr. Brno-venkov)	286
Mohelnice (okr. Šumperk)	287
Mohelnice (k. ú. Studená Loučka, okr. Šumperk)	287
Moravičany (okr. Šumperk)	287
Moravské Knínice (okr. Brno-venkov)	289
Moravské Knínice (okr. Brno-venkov)	289
Napajedla (okr. Zlín)	289
Náměšť na Hané (okr. Olomouc)	290
Neslovice (okr. Brno-venkov)	291
Neslovice (okr. Brno-venkov)	291
Ochoz u Brna (okr. Brno-venkov)	292
Olomouc (k. ú. Olomouc-město, okr. Olomouc)	293
Olomouc (k. ú. Olomouc-město, okr. Olomouc)	294
Olomouc (k. ú. Olomouc-město, okr. Olomouc)	300
Olomouc (k. ú. Olomouc-město, okr. Olomouc)	301
Olomouc (k. ú. Olomouc-město, okr. Olomouc)	303
Olšany u Prostějova (okr. Prostějov)	303
Opava (k. ú. Opava-Město, okr. Opava)	305
Otrokovice (okr. Zlín)	306
Pavlov (k. ú. Pavlov u Dolních Věstonic, okr. Břeclav)	307
Podivín (okr. Břeclav)	307
Podivín (okr. Břeclav)	308
Poličná (okr. Vsetín)	308
Popůvky (k. ú. Popůvky u Brna, okr. Brno-venkov)	308
Prostějov (okr. Prostějov)	309
Roštín (okr. Kroměříž)	310
Skalice nad Svitavou (okr. Blansko)	310
Slopné (okr. Zlín)	310
Soběsuky (k. ú. Skržice, okr. Kroměříž)	311
Staré Město (k. ú. Staré Město u Uherského Hradiště, okr. Uherské Hradiště)	311
Šelešovice (okr. Kroměříž)	312
Šumice (okr. Brno-venkov)	313
Švábenice (okr. Vyškov)	313

Tečovice (okr. Zlín)	313
Tetčice (okr. Brno-venkov)	313
Tišnov (okr. Brno-venkov)	314
Uherské Hradiště (okr. Uherské Hradiště)	314
Uherské Hradiště (k. ú. Sady, okr. Uherské Hradiště)	316
Uherský Brod (okr. Uherské Hradiště)	317
Uherský Brod (okr. Uherské Hradiště)	319
Uničov (okr. Olomouc)	320
Uničov (okr. Olomouc)	321
Valašské Meziříčí (k. ú. Krásno nad Bečvou, okr. Vsetín)	321
Valtice (okr. Břeclav)	322
Velké Losiny (okr. Šumperk)	322
Viničné Šumice (okr. Brno-venkov)	323
Všechovice (k. ú. Všechovice u Tišnova, okr. Brno-venkov)	324
Vysočany (k. ú. Housko, okr. Blansko)	324
Vysoké Popovice (okr. Brno-venkov)	325
Vyškov (okr. Vyškov)	326
Zábřeh (k. ú. Zábřeh na Moravě, okr. Šumperk)	326
Zlín (k. ú. Malenovice u Zlína, okr. Zlín)	328
Znojmo (k. ú. Znojmo-Hradiště, okr. Znojmo)	329
Znojmo (k. ú. Znojmo-město, okr. Znojmo)	337
Žalkovice (okr. Kroměříž)	338

Zprávy o činnosti	339
------------------------------------	------------

STUDIE A KRÁTKÉ ČLÁNKY
CASE STUDIES AND SHORT ARTICLES
STUDIEN UND KURZE ARTIKEL

Recenzovaná část

Peer-reviewed part

Rezensierte Teil

K TĚŽBĚ STŘÍBRA NA HORÁCH VRBICKÝCH V 16. STOLETÍ

SILVER MINING IN THE VRBICKÉ HORY AREA IN THE 16TH CENTURY

JIŘÍ DOLEŽEL

Věnováno památce Jiřího Starého

Abstract

The silver mining and processing complex in the Vrbické Hory area, 9.5 km NNW of Světlá nad Sázavou was one of the most important early modern period mining sites in the Czech-Moravian Highlands. The deposit, mined in two stages from 1547 to the early 1590s, provided several hundred kilograms of the precious metal. The stopes, which extended to a depth of approx. 80 m, ran along three principal vein zones, partly drained through hereditary adits, with further prospecting work in the area. The mined ore was smelted on site; mineral processing and metallurgical plants could take advantage of the energy system of the reservoirs on the nearby watercourses, and two mining settlements appeared by the mines. The mining was funded by numerous investors from Bohemia and Germany (burghers, nobles, officials, mining and coin experts). However, there was also significant involvement on the part of the landed nobility: the frequently alternating owners of the land on which mines were situated included the ruler, imperial princes, higher- and lower-ranking nobles and wealthy burghers. However, mining was complicated by the area's position on the boundaries of several estates and interference from landowners, disagreements amongst miners and persistent drainage problems. This study, based on the latest field prospecting surveys and revision of the available written sources summarises our existing knowledge and highlights the potential for further research.

Keywords

Silver mining – Bohemia – Czech-Moravian Highlands – 16th century – mining and processing complex – field survey – written sources – nobility and their relationship to the mining of precious metals

1. Úvodem – stříbro na Českomoravské vrchovině 16. věku

Příznivější politické a hospodářské poměry přispěly také na Českomoravské vrchovině od počátku 16. věku k oživení těžby drahých i obecných kovů. Do obnovovaných důlních prací investovaly své finanční i věcné prostředky jak samotné pozemkové vrchnosti, báňští podnikatelé a odborníci, tak nákladníci z řad šlechty, měšťanstva, zemských úředníků a byrokratů. Dvě zřetelné vlny opětovného rozvoje těžby stříbra a zlata na Vysočině v 16. století souvisely obecně s širším vývojem evropské společnosti a ekonomiky, relacemi politickými, cenovými i měnovými (např. Janáček 1968, 111–118; Majer 1991, 111–148; 2004, 97–129; Macek 1992, 97–104;

Poloha studované oblasti na mapě Evropy.
Location of the study area on a map of Europe.

Vorel 2009, 19–184). V určitějších konturách je ovlivňovala konkrétní bilance dvou nejvýznamnějších stříbrnorudných revírů českých zemí, jáchymovského a kutnohorského (obecně Majer 1999, 201–203; 2000, 76–77). Impulsem prvních četnějších pokusů v průběhu dvacátých a třicátých let 16. věku mohla být konjunktura dolů v Jáchymově po roce 1516, prokazující možnost objevu nových bohatých ložisek v již známých a exploatovaných rudních oblastech (k počátkům a kulminaci jáchymovského dolování kupř. Lorenz 1925, 3–14, 36–41; Nemeškal 1964, 21–91; 2010, 9–17, 33–46; Majer 1968, 115–124, 136–181, 263–265, 269, 276; Urban 1987; Kubátová 2012, 5–56; s další literaturou). Ještě výraznější rozmach dobývání stříbra na Českomoravské vrchovině kolem a po polovině 16. století souvisel – vedle setrvalé snahy pozemkových vrchností a finančně silných investorů o další zhodnocení svého nemovitého majetku i peněžních aktiv – naopak s vlekou krizí jak jáchymovského, tak kutnohorského dolování a snahou o nalezení adekvátní náhrady (Jáchymov: Lorenz 1925, 24–29; Majer 1968, 155–161, 181–214, 240–269, 276; Nemeškal 2010, 77–81; Kutná Hora: Kořan 1950, 11–17, 85–87; Bílek 1985, 31–45, 50; 2001, 13–21; v širších obrysech Majer 1991, 115, 119–121; 2004, 101, 104, 106). Příklad budějovických Velkých Hor, pozdějšího Rudolfova, přitom znovu doložil možnou efektivitu otevření dlouho opuštěných stařin: vyzmáhání a prohloubení tamních šachet, připomínaných již ve 14. století (například dolu Monstrance, později nazývaného Boží vůle), přineslo teprve ve čtyřicátých letech 16. věku ve větších hloubkách nejbohatší nálohy drahého kovu v rudách. Dobový údaj hovoří o celkovém výtěžku z rudolfovského revíru v letech 1547–1593 ve výši 40,5 tuny Ag (Nemeškal 1969, 83–84). Čistý zisk z produktivního období rudolfovské těžby stříbra v letech 1547–1618 je tak odhadován na téměř jeden milion kop grošů českých (např. Kořan, Koutek 1947, 15–28, 33–35, 75; Böhnelt 1958, 14–50). Zdaleka ne všechny pokusy těžařů na Vysočině a v okolních končinách byly ovšem úspěšné: z rentabilnějších podniků lze po roce 1550 jmenovat Ratibořské Hory, pro druhou polovinu 16. století i podle svědectví rožmberského kronikáře Václava Březana jedno z mála ložisek, poskytujících slušné výnosy (Pánek ed. 1985, 55, 511, 542, 564, 571, 578; k dějinám dolování na Ratibořských Horách v 16. věku zvl. Čech, Kořan, Koutek 1952, 11–16, 26–29, 35; Kořan 1959, 141–145).

Na rozdíl od starších období je raně novověká etapa báňských aktivit na Vysočině daleko lépe dokumentována dochovanými písemnými prameny nejrůznějšího typu, významu a provenience (z dosavadních přehledných vylíčení dolování v oblasti v 16. století např. Rous 2004, 54–56; Hejhal *et al.* 2005, 51–59). Úroveň jejich využití současnou montanistikou však není uspokojivá. Často i dějiny relativně dobře probádané důlní lokality lze obohatit o další archivní doklady, cenné poznatky přináší i revize dosud známých historických zpráv v kombinaci s novou terénní prospekci. Za příklad může sloužit zaniklý areál těžby a zpracování stříbra v okolí dvora Hora na katastrech vsí Dobrnice, Kynice a Vrbice, 9,5 km severo-severozápadně

od Světlé nad Sázavou, jmenovaný v dobových písemnostech původně jako Hory Stříbrné, Kynické nebo nejčastěji Hory Vrbické.¹

2. Důlní a zpracovatelský okrsek Hor Vrbických

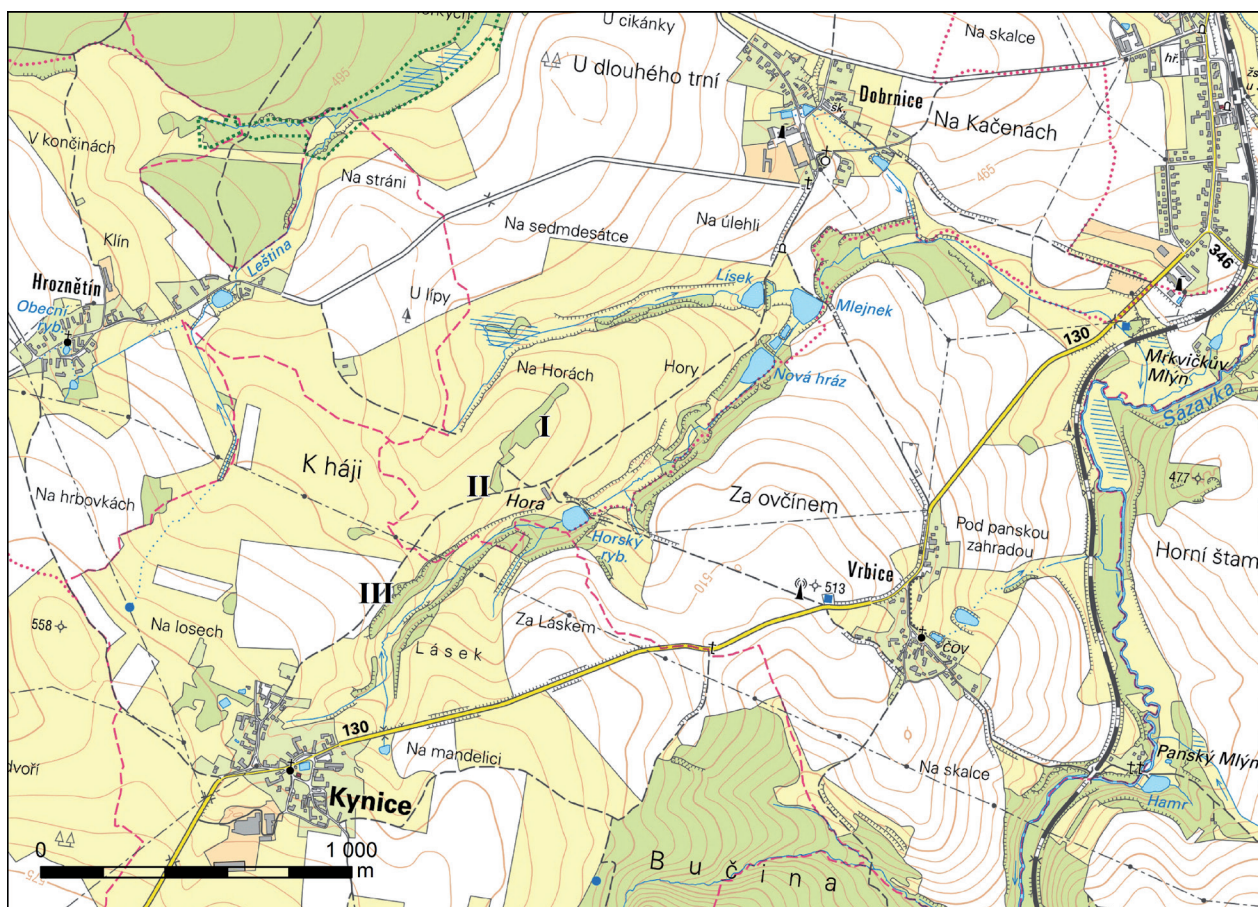
Hory Vrbické u Leštiny na jižním Čáslavsku náležely v 16. století v rámci ledečského rudního revíru k nejvýznamnějším tehdy otevřeným důlním dílům. Podle dosud publikovaných zpráv oznámil 14. října 1547 pan Burian Voneš Hostovský z Hostovic a na Vrbici hornímu úřadu objev dolu na svých majetcích u Vrbice a požádal o frystuňk, následujícího roku 1548 započali havíři těžbu, postupně se rozvíjející na nejméně čtyřech dolech: Horském (Danielově), Čáslavském, Netrusovském a Nepřízni. Při díle vznikla záhy obydlí horníků, získaná ruda byla hutněna přímo na místě. Báňské práce na Vrbických Horách však komplikovaly po celou druhou polovinu 16. věku důlní vody, opakované zásahy pozemkových vrchností i neustálé rozepře mezi samotnými těžaři, krátce před rokem 1592 došlo k opuštění poslední propůjčky. Pokusy o obnovu těžby v osmdesátých letech 18. století (doklady jsou známy z období 1782–1785) již nebyly úspěšné.

Stříbrné Vrbické Hory dnes náleží k nejlépe poznaným montánním lokalitám Českomoravské vrchoviny. Právě vrbické kutiště je charakteristické větším množstvím zachovaných dobových písemností z 16. a 18. věku, sebraných a zveřejněných postupně K. Sternbergem (1836, 28), K. Čermákem (1896, 78; 1904), J. L. Barvířem (1903, 186), zvláště obsáhle O. Lemingerem (1911, 178–179; 2009, 25–26), J. Kratochvílem (1923, 53–58) a F. Kratochvílem (1949, 237–246, tab. I). Další historické údaje připojil nověji M. Skřivánek (srov. Starý, Šanderová, Tomášek 2007, 111), v případě činnosti horníka Valtena Windische z Annaberku na vrbickém dole sv. Daniela též J. Vosáhlo (1999, 59; 2009, 298–299). Archivní zprávy a náhodné nálezy havířských nástrojů a vybavy v posledním desetiletí 19. století (želízka, kahance: Čermák 1896, 78; 1903, 73–74, obr. 19: 2–8; 1904, 169; Starý, Šanderová, Tomášek 2004, 25, obr. 6) podnítily přitom nájemce velkostatku F. Výborného a čáslavského musejníka K. Čermáka v letech 1911–1912 k archeologickým výkopům v prostoru původní hornické osady při dolech. Výzkum, jeden z prvních archeologických odkrytí hornického sídliště v českých zemích, přinesl bohaté nálezy keramiky a kachlů (Čermák 1913, 26; 1914, 54–55, obr. 34, 36; srov. Starý, Šanderová, Tomášek 2007, 109, obr. 11; ke kachlům z Hor Vrbických též Hazlbauer 1999, 61, č. 57, 57, K 59, K 15; Pavlík, Vitanovský 2004, 122, 263, 390, č. 797).

Významná pro širší poznání starých dobývek u Vrbice byla institucionálně zaštitěná mineralogická a ložisková prospekce F. Kratochvíla na počátku čtyřicátých let minulého století, doplněná rešerší historických pramenů zvláště z osmdesátých let 18. věku, jejíž výsledky autor zveřejnil spolu s přesnějším zaměřením zachovaných důlních prací a překreslenou báňskou mapou z roku 1782 (Kratochvíl 1949, 237–246, tab. I). Prakticky současně vydaný příspěvek J. Nováka (1948, 116–118) vyniknul detailní znalostí lokality, včetně okrajových částí, a přinesl některá důležitá terénní zjištění. Na přelomu prvního a druhého tisíciletí konečně vrbický těžební a zpracovatelský areál soustavněji prozkoumali a zdokumentovali v rámci širšího projektu evidence montánních aktivit na středověkém a raně novověkém Čáslavsku J. Starý, J. Šanderová a M. Tomášek. Publikované výsledky jejich

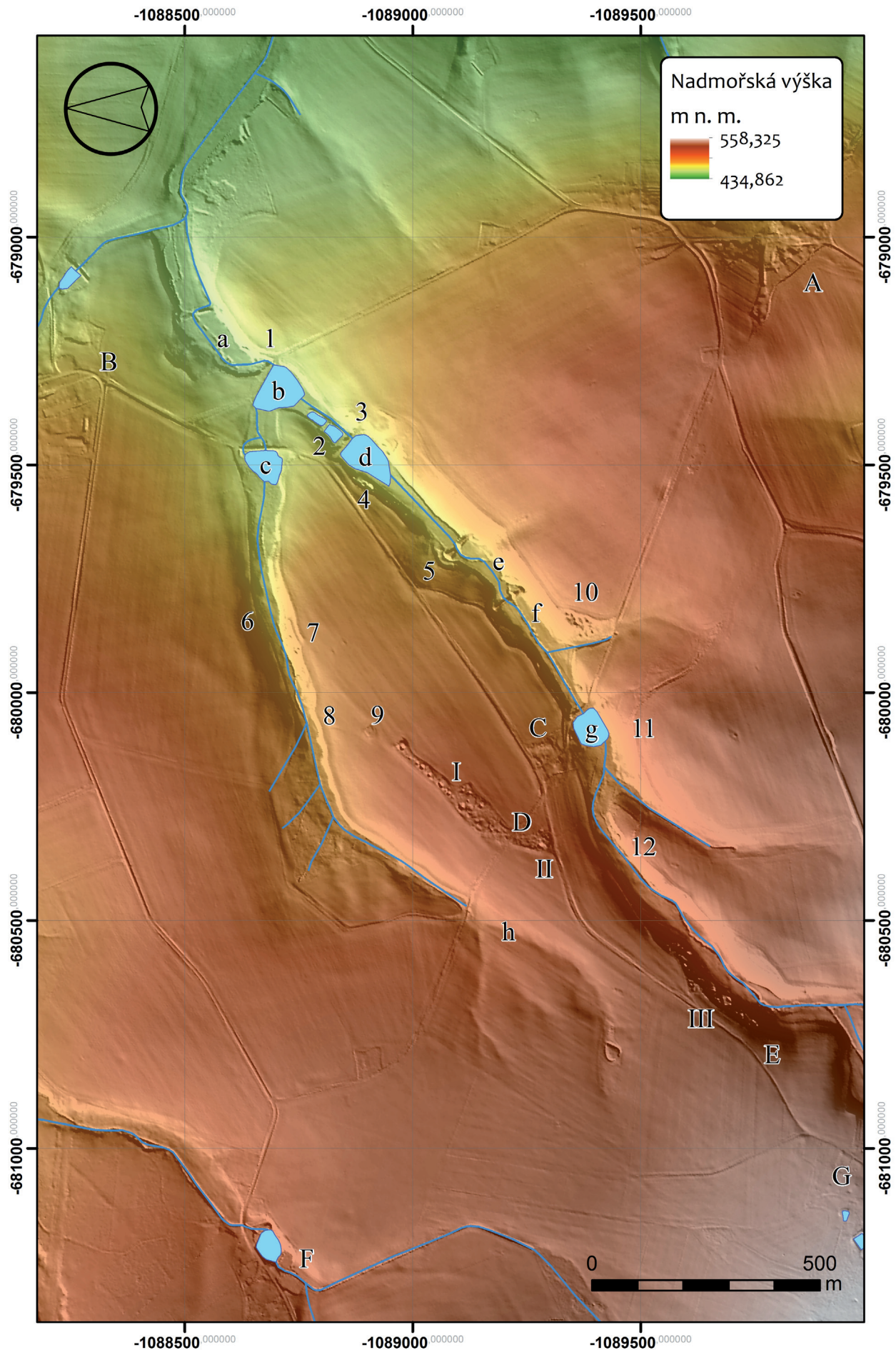
podrobného povrchového průzkumu, doplněného cílenou archeologickou sondáží, vytvářejí dobré předpoklady pro další komplexně vedené studium, ale i pro památkovou ochranu lokality (srov. Starý, Šanderová, Tomášek 2001, 88, 91, obr. 2; 2004, 17–19, 23–25, 27, obr. 4–6, tab. 1, 2; 2007; Tomášek, Šanderová 2012a, 14–16, obr. 6a–c; 2012b, 199–200, obr. 6).²

Zde předložený příspěvek přináší několik námětů k dalšímu výzkumu. Na základě objevu dosud neznámých písemných pramenů jsem v letech 2015 a 2016 ve čtyřech terénních akcích povrchovým průzkumem revidoval vlastní těžební areál s nejbližším okolím. Díky využití příslušných mapových listů digitálního modelu reliéfu České republiky 4. a 5. generace (DMR 4G, 5G) se podařilo upřesnit celkový rozsah dobové exploatace.

Obr. 1. Hory Vrbické u Leštiny. Zájmové území s pozůstatky dobývání a zpracování stříbrných rud na Základní mapě České republiky 1 : 25 000 (Metadata) ve stavu z roku 2016. Římskými číslicemi vyznačeny hlavní, v 16. věku exploatovaná, v terénním reliéfu patrná žilná pásma: I – Dobrnické, II – Hornokynické, III – Kynické. © Český ústav zeměměřičský a katastrální, návrh a náplň J. Doležel, zpracování M. Vlach, 2016.

Abb. 1. Hory Vrbické bei Leština. Das betrachtete Gebiet mit Relikten der Silbererzgewinnung und -verarbeitung auf der Grundkarte der Tschechischen Republik 1 : 25 000 (Metadaten), Stand 2016. Mit römischen Zahlen sind die im 16. Jahrhundert ausgebeuteten und im Terrainrelief erkennbaren Haupterzgänge bezeichnet: I – Dobrnicer Zug, II – Oberkynicer Zug, III – Kynicer Zug. © Tschechisches Geodäsie- und Katasterinstitut, Entwurf und Inhalte J. Doležel, Bearbeitung M. Vlach, 2016.

Lokalizováno bylo zejména třetí stěžejní pásmo dobývek, situované na katastru obce Kynice, dosud unikající větší pozornosti badatelů, ztotožnitelné s takzvanými Horami Knínickými písemností 16. století. Doloženy byly rovněž další, převážně drobnější průzkumné práce v údolních svazích obou vodotečí, protékajících okrskem těžby. Na terénní průzkum navázala podrobná excerptce zatím nevyužitých archivních zdrojů, v první řadě zápisů zemských desk, objasňujících složité majetkově-právní relace mezi jednotlivými pozemkovými vrchnostmi

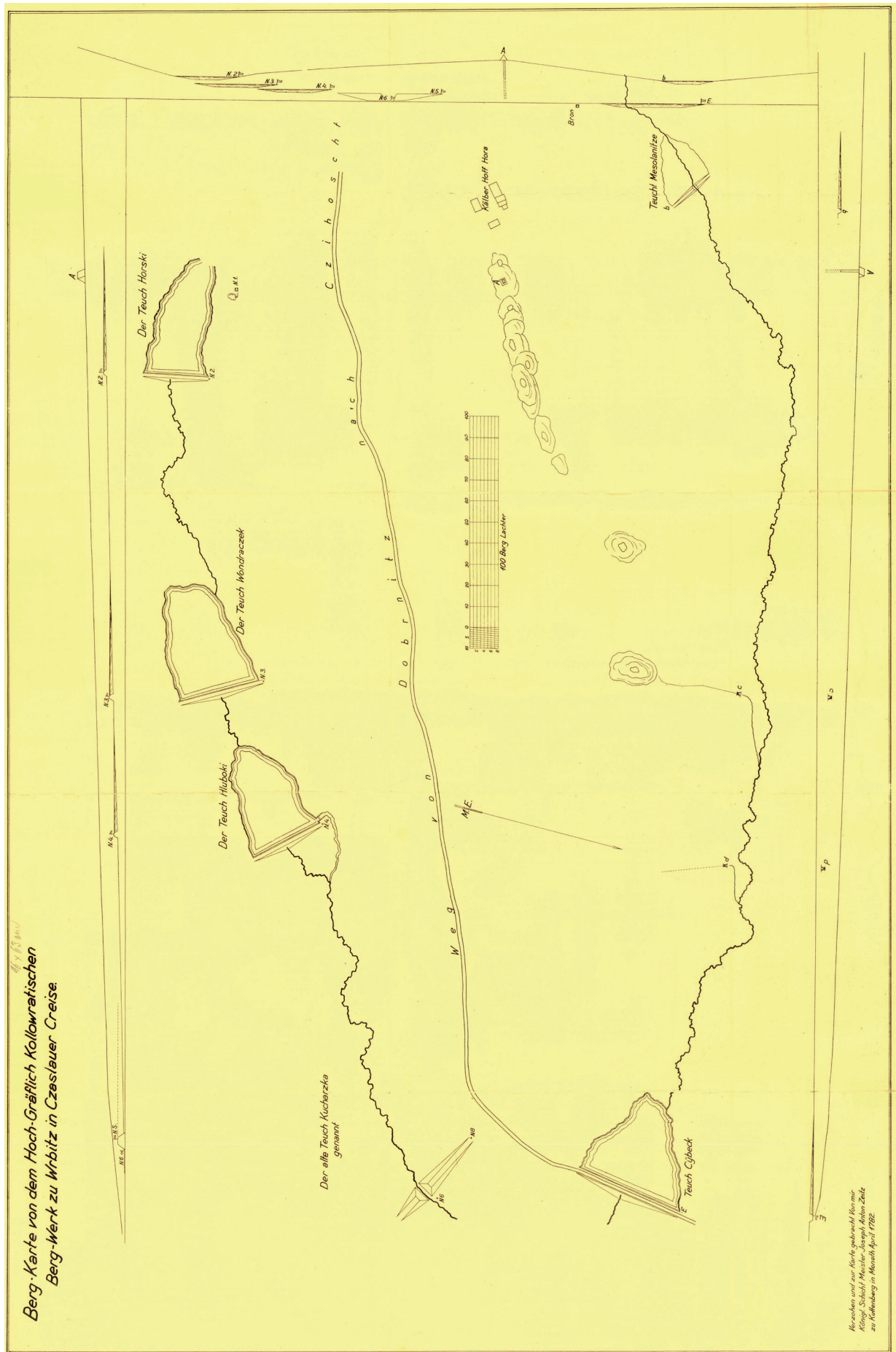
na kutišti zejména na konci čtyřicátých a v první polovině padesátých let 16. věku. Podrobné výsledky tohoto archivního výzkumu, který přispěl i k poznání geneze a charakteru hornického osídlení na lokalitě a k interpretaci funkce vodních děl v nejbližším okolí, budou zveřejněny na jiném místě, zde se omezují na přehledný souhrn. Sumarizace veškerých dosud publikovaných dobových relací o samotném dolování na Horách Vrbických v 16. století současně ale ukázala naléhavou potřebu obnoveného studia montánních archivních fondů k tématu.

Obr. 2. Hory Vrbické u Leštiny. Mapa areálu těžby a zpracování stříbrných rud. Podkladem digitální model reliéfu České republiky 5. generace (DMR 5G), zachycující mimo jiné i relikty časně novověkých montánních a dalších přidružených antropogenních aktivit. Podklad © Český ústav zeměměřičský a katastrální, návrh a náplň J. Doležel, zpracování M. Vlach, 2016.

Dodnes existující nebo zaniklá (†) sídla: A – Vrbice, B – Dobrnice, C – dvůr Hora (†), D – Hory Vrbické (†), E – Hory Knínické (?†), F – Hroznětín, G – Kynice. Stávající a zaniklá vodní díla v těžebním areálu: a – bezejmenný rybník, b – Mlejnek (Huť), c – Lísek, d – Kuchařka (Nová hráz), e – Hluboký, f – Vondráček, g – Horský, h – Mezulánice. Stěžejní, v 16. století těžená pásma stříbrných rud: I – Dobrnické, II – Hornokynické, III – Kynické. Báňské prospekční nebo omezenější těžební práce 16. století (popř. pozdější?), objekty související s dolováním, úpravou a tavením stříbrných rud: 1 – pravděpodobné místo huti vpravo pod hrází rybníku Mlejnek (Huť), 2 – místo dřívějších nálezů strusek (Novák 1948, 117), 3 – prospekční práce nad východním cípem rybníka Kuchařka, 4 – zatopená šachta s okolními svahovými otvirkami nad levým břehem rybníka Kuchařka (Novák 1948, 117), 5 – mohutný průraz podél levého boku hráze rybníka Hluboký s navazujícím svahovým zářezem, 6 – přibližná poloha J. Novákem (1948) zakresleného ústí štoly na levé straně potočného údolí, dnes v terénu neznatelná, 7 – pás rozsáhlejších prospekčních prací (obvaly, jámy, svahové odklize, ústí kratší štoly) ve svahu nad pravým břehem potoka, 8 – zavalené ústí dědičné štoly Dobrnického žilného pásma, indikované bohatým výtokem důlních vod, na JZZ s navazujícími relikty obslužné zástavby, níže ve svahu průzkumné jámy, 9 – obval šachty či světlíku na dědičné štole Dobrnického pásma, 10 – pole výrazných prospekčních prací jihozápadně od zaniklého rybníka Vondráček (obvaly, jámy, svahové otvírky, na jihozápadním okraji snad s drobnou štolou?), 11 – vodní pramen ve svahu nad Horským rybníkem, 12 – ústí dědičné štoly, podle staré důlní mapy (obr. 4) odvodňující jižní část Hornokynického pásma na pravém břehu Kynického potoka, se zřetelnými kutacími pracemi v okolí (svahové otvírky, odvaly, deponie).

Abb. 2. Hory Vrbické bei Leština. Karte des Geländes der Silbererzgewinnung und -verarbeitung. Grundlage bildet das digitale Modell des Reliefs der Tschechischen Republik, 5. Generation (DMR 5G), welches u. a. auch die Relikte des Bergbaus und verwandter anthropogener Aktivitäten in der Frühen Neuzeit erfasst. Kartengrundlage © Tschechisches Geodäsie- und Katasterinstitut, Entwurf und Inhalte J. Doležel, Bearbeitung M. Vlach, 2016.

Bis heute bestehende Siedlungen oder Wüstungen: A – Vrbice, B – Dobrnice, C – Hof Hora (†), D – Hory Vrbické (†), E – Hory Knínické (?†), F – Hroznětín, G – Kynice. Bestehende und untergegangene Wasserbauwerke im Bergwerksgelände: a – namenloser Teich, b – Mlejnek (Hüttenteich), c – Lísek, d – Kuchařka (Nová hráz), e – Hluboký, f – Vondráček, g – Horský, h – Mezulánice. Wichtigste im 16. Jahrhundert ausgebeutete Silbererzgänge: I – Dobrnicer Zug, II – Oberkynicer Zug, III – Kynicer Zug. Prospektions- oder kleinere Abbauarbeiten im 16. Jahrhundert (ggf. später?), Objekte im Zusammenhang mit der Gewinnung, Aufbereitung und Verhüttung von Silbererzen: 1 – wahrscheinlicher Standort der Hütte rechts vom Damme des Teichs Mlejnek (Hüttenteich), 2 – Ort früherer Schlackefunde (Novák 1948, 117), 3 – Prospektionsarbeiten oberhalb des östlichen Endes des Teichs Kuchařka, 4 – gefluteter Schacht mit umgebenden Verhauen am linken Ufer des Teichs Kuchařka (Novák 1948, 117), 5 – mächtiger Durchbruch entlang der linken Flanke des Damms des Teichs Hluboký mit anschließendem Hangeinschnitt, 6 – ungefähre Lage des von J. Novák (1948) eingezeichneten Stollenmunds auf der linken Seite des Bachtals, heute im Gelände nicht mehr erkennbar, 7 – Streifen umfangreicherer Prospektionsarbeiten (Pingen, Gruben, Verhaue, Mundloch eines kürzeren Stollens) im Hang über dem rechten Bachufer, 8 – verschüttetes Mundloch des Erbstollens des Dobrnicer Erzgangs, angedeutet durch starken Ausfluss von Grubenwässern, im WSW mit anschließenden Relikten der zugehörigen Bebauung, 9 – Schachtpinge oder Lichtlochs am Erbstollen des Dobrnicer Erzgangs, 10 – Feld deutlicher Prospektionsarbeiten südwestlich des einstigen Teichs Vondráček (Pingen, Gruben, Verhaue, am südwestlichen Rand möglicherweise mit kleinem Stollen?), 11 – Wasserquelle hoch oben im Hang über dem Teich Horský, 12 – Mundloch eines Erbstollens, der nach einer alten Grubenkarte (Abb. 4) den südlichen Teil des Oberkynicer Erzgangs am rechten Ufer des Kynicer Bach entwässert, mit deutlich erkennbaren Schürfarbeiten in der Umgebung (Verhaue, Halden, Deponien).

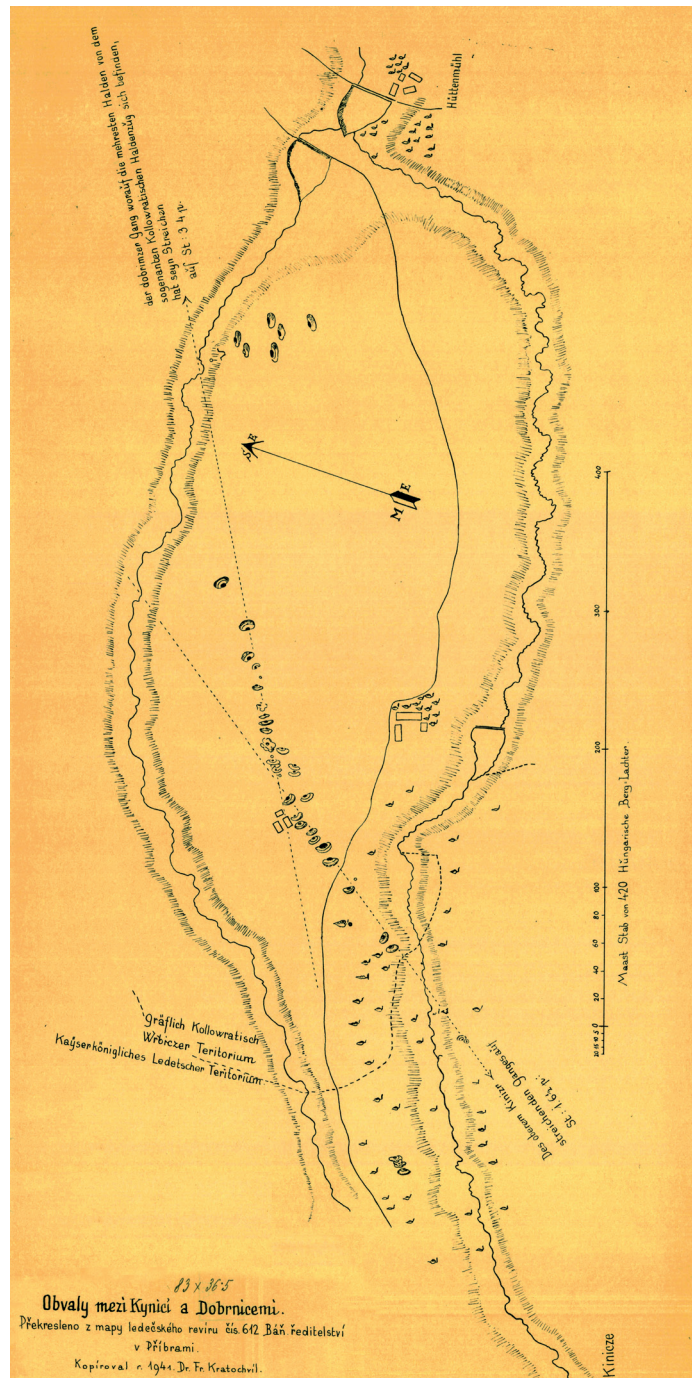
Podle nynější situace i podle souhrnné zprávy nejvyššího horního hejtmána Českého království Kryštofa Gendorfa z Gendorfu z roku 1550 byla na Horách Vrbických sériemi těžních šachet a svahovými otvirkami exploatována především trojice směrných rudních struktur (obr. 1, 2, č. I–III). Dvě z nich se stýkaly na plochem hřbetu mezi dvěma potoky severozápadně od později založeného dvora Hora. Výrazněji je zachován místy zdvojený, přibližně 310 m dlouhý obvalový tah původních dolů na tak zvané Dobrnické žíle, orientované ve směru jihozápad – severovýchod (obr. 2–7, 9–11, č. I). Od severovýchodu tyto otvírky z údolí severnější vodoteče odvodňovala do hloubky okolo 25 m dědičná štola s nejméně dvěma světlíky, podle relací z 18. věku více než 520 m dlouhá a zasahující až do důlního pole žíly Hornokynické (Kratochvíl 1923, 58; Novák 1948, 116–118; Kratochvíl 1949, 242–245, tab. I; Starý, Šanderová, Tomášek 2001, 91, obr. 2; 2007, 104–107, obr. 2–6; Tomášek, Šanderová 2012a, 14, 16, obr. 6a; 2012b, 199–200, obr. 6A; srov. obr. 2, 3, 8, č. 8). Délka obvalů tohoto druhého, jihojihozápadně – severo-severovýchodně směřovaného Hornokynického pásma, nyní nepřesahuje 120 m (obr. 2, 4–6, 12, 13, č. II). Určité terénní indicie, starší zprávy, báňská mapa ze závěru 18. století i parcelace na mapě stabilního katastru z roku 1838 však naznačují, že zde důlní práce (nyní už aplanované) pokračovaly v linii až 600 m dále k jihu, přes údolí Kynického potoka na kynické území, do polní trati Na Dolech (Lásek) severovýchodně vlastní vsi. Rovněž Hornokynický tah podsedala v jeho jižní (kynické) části podle mapy ledečského rudního revíru z konce 18. století dědičná štola. Její ústí je dodnes zřetelné na pravém břehu Kynického potoka, zhruba 200 m západojihozápadně od Horského rybníka, při rozhraní dobrnického a kynického katastru; v okolí se nacházejí svahové odkryvy a jámy, související patrně rovněž s provozem štoly nebo s hledáním stříbrných žil (Kratochvíl 1949, 237; srov. obr. 2, 4, č. 12). Otázkou zůstává, zda se starými dobývkami stříbra nemá spojitost také vodní pramen, vyvěrající vysoko ve svahu jižně nad Horským rybníkem, přibližně 230 m dále k východu (obr. 2, č. 11).

Asi 450 m jihozápadně od dvora Hora lze pod okrajovou hranou levého svahu údolí Kynického potoka sledovat v délce okolo 300 m pozůstatky dobývání třetí těžební polymetalické žíly na Horách Vrbických (obr. 1, 2, 4, 14–17, č. III). Jde o výraznou, zčásti zdvojenou linii obvalů, s jednotlivými či typickými dvojími jámami a svahovými otvirkami (obr. 14, 16, 17), zachovanou zejména ve své jihozápadní polovině, zatímco severovýchodní úsek je (s výjimkou samotného severního zakončení) více narušen sekundární těžbou kamene a ukládáním odpadu. Staří prospektoři a horníci zde zcela zřejmě využili částečné preparace zrudněných poloh v strmém potočném úbočí. Sled obvalů má směřování zhruba jihozápad – severovýchod, zcela shodné s Dobrnickou žílou, oproti které je ovšem rovnoběžně posunut 100–110 m k jihovýchodu. Ačkoliv vcelku markantní terénní reliktů zmiňují už báňské relace a mapy ze závěru 18. století (Kratochvíl 1923, 53, 57; Kratochvíl 1949, 237; viz obr. 4), unikaly dosud pozornosti badatelů. Teprve nejnovější souhrnné zpracování je registruje jako možné pozůstatky báňského průzkumu a lom (Starý, Šanderová, Tomášek 2007, 104–106, obr. 2, 5, „lom 1“). Skutečný rozsah dobývek na tomto pásmu odhalila ovšem teprve aplikace snímků leteckého laserového skenování terénního reliéfu. Vzhledem k poloze popsanych reliktů těžby stříbra již na kynickém katastru, a tedy na někdejší panství hradu Chlum, může jít o tu část důlního a zpracovatelského okrsku, která se někdy – pro odlišení od zbyvajících částí otvírek na vrbických pozemcích – v dobových písemnostech jmenovala jako Hory Kněnické, Knínické (DZV 65 E 18v; DZV 187 F 21r; viz např. Sedláček 1900, 99, 100; Profous 1947, 631).

Několik dalších dnes evidovaných, drobnějších terénních pozůstatků starých báňských aktivit 0,3–0,8 km severovýchodně a východně od bývalého dvora Hora má naproti tomu spíše průzkumný charakter (srov. obr. 2, č. 3, 4, 6–8, 10, 12; s dílčími popisy). Svědčí o víceméně soustavných pokusech zastihnout ty výchozy

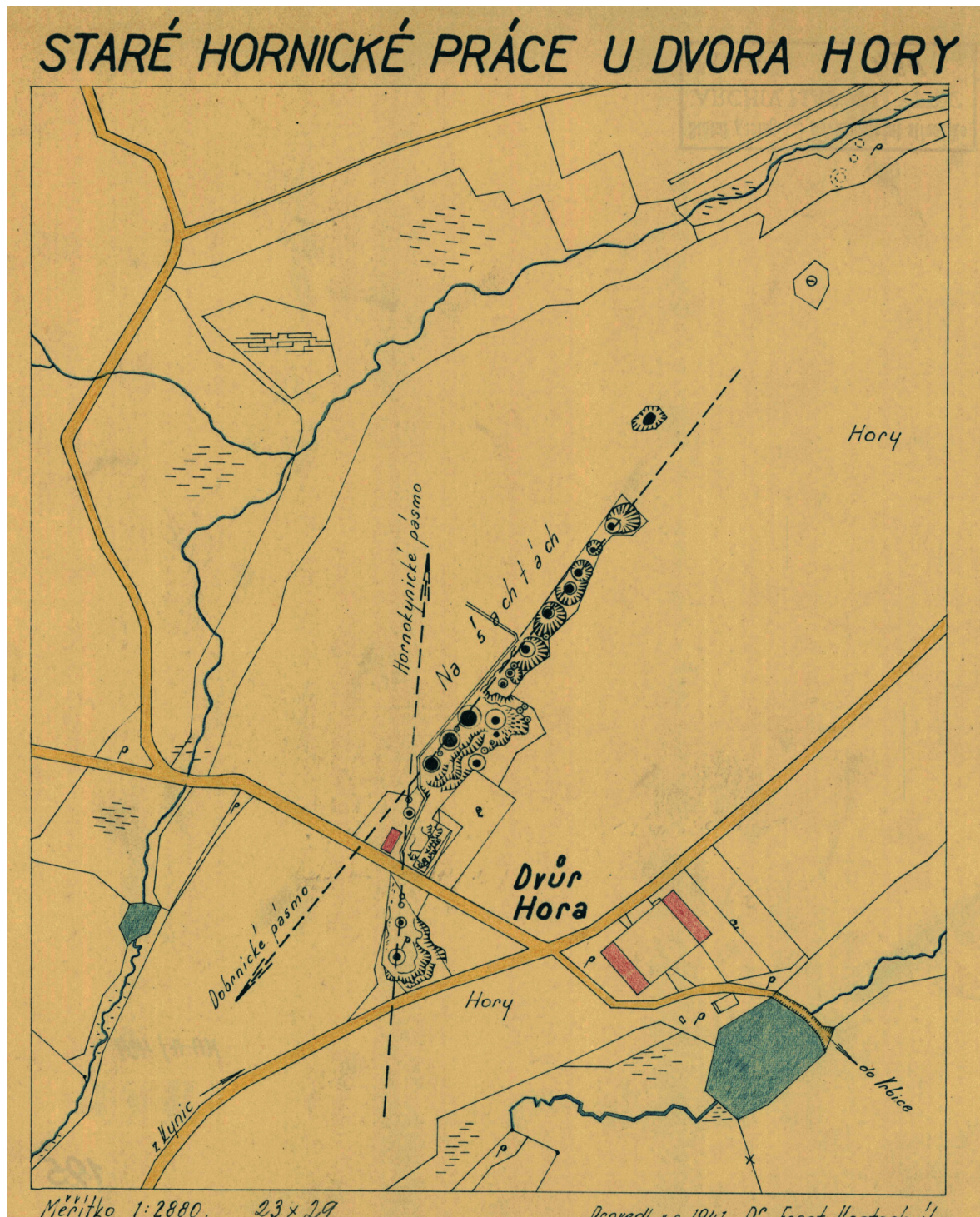
Obr. 3. Hory Vrbické u Leštiny. Báňská mapa kutnohorského šichtmistra J. A. Zeitze z roku 1782 zakreslila ve svislém průmětu i bočních terénních profilech cechovnu a havířská obydlí na Horách Vrbických (chybně označeno jako dvůr Hora), četné vodní nádrže na obou nejbližších vodotečích a vybraná důlní díla: vyzmáhanou šachtu na křížení Dobrnického a Hornokynického žilného pásma (A), dědičnou stolu odvodňující Dobrnické žíly (C), další stolu raženou kolmo k jihovýchodu (d) a obvaly na Dobrnickém pásmu. Originální mapu překreslil roku 1941 F. Kratochvíl (srov. Kratochvíl 1949, 242–243, tab. I). © Česká geologická služba, Geofond, Archiv báňských map Kutná Hora, sig. MA-B/0701.

Abb. 3. Hory Vrbické bei Leština. Die Bergbaukarte des Kutenberger Schichtmeisters J. A. Zeitz aus dem Jahr 1782 zeigt in senkrechter Projektion wie in seitlichen Geländeprofilen das Grubengebäude und die Bergbauhäuser in Hory Vrbické (fälschlich als Hof Hora bezeichnet), zahlreiche Teiche an den beiden nächstgelegenen Wasserläufen sowie ausgewählte Bergwerksbauten: einen freigelegten Schacht an der Kreuzung der Dobrnicer und Oberkynicer Erzgänge (A), einen Erbstollen zur Entwässerung des Dobrnicer Erzgangs (C), einen weiteren, senkrecht dazu nach Südosten vorgetriebenen Stollen (d) sowie Pinggen über der Dobrnicer Erzader. Die ursprüngliche Karte wurde 1941 durch F. Kratochvíl ungezeichnet (vgl. Kratochvíl 1949, 242–243, Tab. I). © Tschechischer geologischer Dienst, Geofundus, Archiv für Bergbaukarten Kutná Hora, Sig. MA-B/0701.

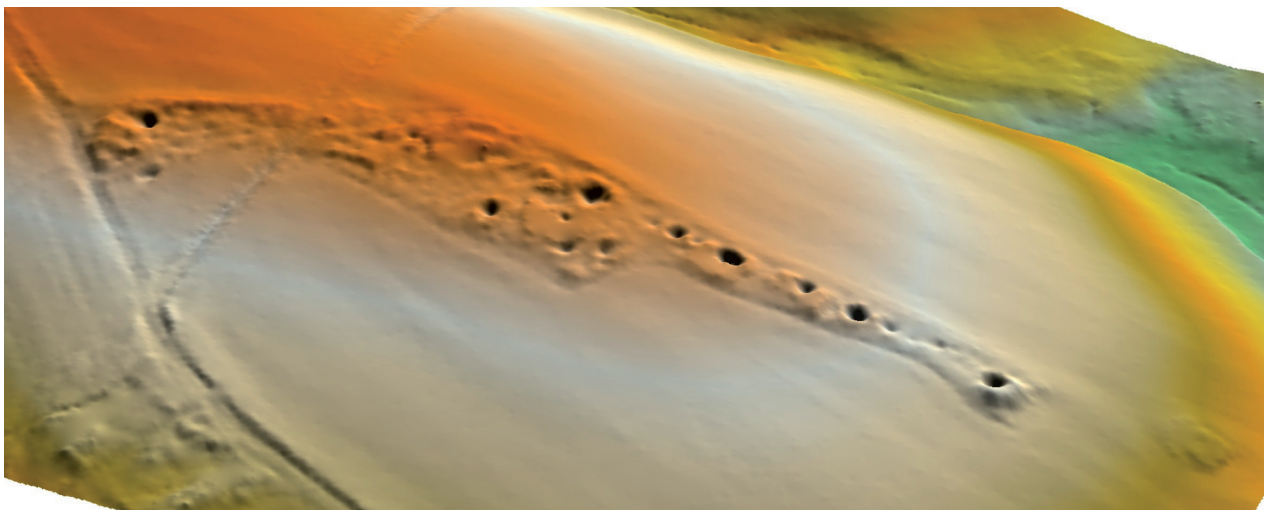
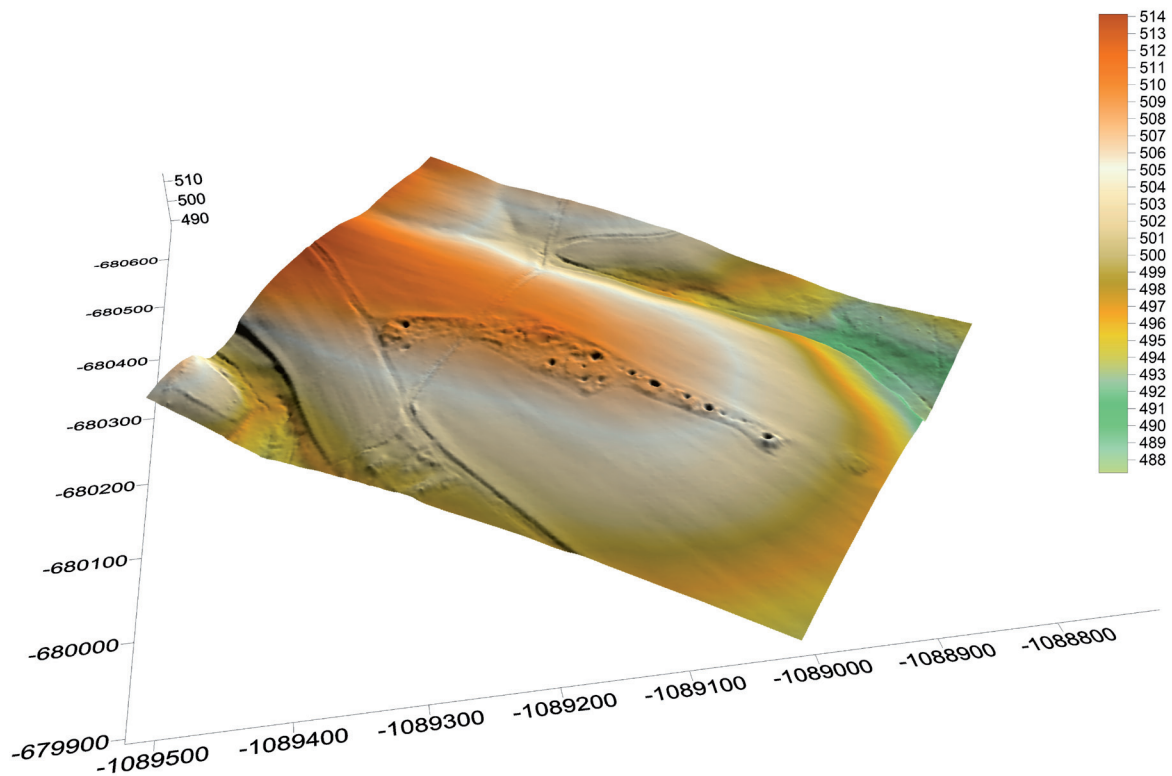
Obr. 4. Hory Vrbické u Leštiny. Nedatovaná báňská mapa patrně z poslední čtvrtiny 18. věku (bezpečně před rokem 1817) jako jediná přehledně zachytila ve svislém průmětu i bočním profilu vedle obvalů v centrální části lokality i stařiny a dědičnou štolu ve střední a jižní části Hornokynického žilného pásma (č. II), pozůstatky šachet na Kynickém pásmu (č. III), stejně jako práce na SSV okraji těžebního areálu. Originální mapu překreslil roku 1941 F. Kratochvíl (srov. Kratochvíl 1949, 214, 237, 239). © Česká geologická služba, Geofond, Archiv báňských map Kutná Hora, sig. MA-A/0431, úprava a grafické zpracování I. Rybníčková.

Abb. 4. Hory Vrbické bei Leština. Die undatierte Bergbaukarte, offenbar aus dem letzten Viertel des 18. Jahrhunderts (sicher vor 1817), zeigt als einzige übersichtlich in senkrechter Projektion wie im seitlichen Profil neben den Pingen im zentralen Teil des Gebiets auch die Bergbaurelikte und den Erbstollen im mittleren und südlichen Teil des Oberkynicer Erzgangs, die Überreste der Schächte im Bereich von Kynice ebenso wie die Arbeiten am nordnordöstlichen Rand des Bergwerksgeländes. Die ursprüngliche Karte wurde 1941 durch F. Kratochvíl ungezeichnet (vgl. Kratochvíl 1949, 214, 237, 239). © Tschechischer geologischer Dienst, Geofundus, Archiv für Bergbaukarten Kutná Hora, Sig. MA-A/0431, grafische Bearbeitung I. Rybníčková.

Obr. 5. Hory Vrbické u Leštiny. Centrální část důlního areálu na mapě F. Kratochvíla z roku 1941 (Kratochvíl 1949, 238). Vedle názorného zobrazení zachovalých obvalů Dobrnického a Hornokynického žilného pásma mapa zakreslila v místě jejich křížení i zbytky zástavby hornického osídlení a dvůr Hora. © Česká geologická služba, Geofond, Archiv báňských map Kutná Hora, sig. MA-A/0439, grafické zpracování I. Rybníčková.

Abb. 5. Hory Vrbické bei Leština. Der zentrale Teil des Grubengeländes auf einer Karte von F. Kratochvíl aus dem Jahr 1941 (Kratochvíl 1949, 238). Neben der anschaulichen Darstellung der erhaltenen Pingene im Bereich der Dobrnicer und Oberkynicer Erzgänge zeigt die Karte am Ort ihrer Kreuzung auch Überreste von Häusern der Bergbausiedlung und den Hof Hora. © Tschechischer geologischer Dienst, Geofundus, Archiv für Bergbaukarten Kutná Hora, Sig. MA-A/0439, grafische Bearbeitung I. Rybníčková.

Obr. 6. Hory Vrbické u Leštiny. Ústřední díl lokality s obvaly Dobrnického (č. I) a Hornokynického (č. II) pásma na panoramatickém pohledu od východu, v popředí pozůstatky dvora Hora (a – celková situace, b – detail). Digitální model reliéfu České republiky 5. generace (DMR 5G), podklad © Český ústav zeměměřičský a katastrální, zpracování M. Vlach, 2016.

Abb. 6. Hory Vrbické bei Leština. Der zentrale Teil der Lokalität mit den Pingen der Dobrnicer (Nr. I) und Oberkynicer (Nr. II) Erzgänge auf einer Panoramaansicht von Osten her, im Vordergrund die Überreste des Hofes Hora (a – Gesamtsituation, b – Detail). Digitales Modell des Reliefs der Tschechischen Republik, 5. Generation (DMR 5G), Kartengrundlage © Tschechisches Geodäsie- und Katasterinstitut, Bearbeitung M. Vlach, 2016.

zrudnění, které by případně odkryvaly údolní zářezy obou nejbližších vodotečí (srov. přehledně Novák 1948, 117–118; Kratochvíl 1949, 237–239; Starý, Šanderová, Tomášek 2007, 104–107, obr. 2–6). Jde o prospekční jámy těsně pod ústím dědičné štoly Dobrnického pásma na severním okraji celého těžebního areálu, stejně jako o nyní už málo zřetelnou kratší štolu s okolními výraznějšími stopami kutání (obvaly, jámy, svahové odkryvy) na pravém břehu potočného údolí poněkud níže. Výchoz jiné štoly (?), dnes už zřejmě aplanovaný, zakreslil J. Novák (1948, 117) ve své mapě ještě dále k severovýchodu na protější straně úžlabí. Svahové odkryvy a odvaly se zatopenou šachtou se nacházejí také v lomu nad rybníkem Kuchařka (Nová hráz) ve stráni nad Kynickým potokem (obr. 18), markantní pozůstatky zkušebních prací (obvaly apod.) lze zastihnout i nad protějším pravým břehem tohoto rybníka, jak nad jeho hrází, tak poněkud dále k severovýchodu (obr. 19). Zhruba 60 m dlouhé pole poměrně mohutnějších, spíše nesystematicky hloubených přípovrchových prospekčních jam, obvalů a svahových otvůrek (včetně štolky?) je rovněž v lesíku severně cesty od Horského dvora k Vrbici.

Poměrně tradiční způsob otevření ložiska sérií jednotlivých těžních šachet sledujících žilnou strukturu nevylučuje starší počátky dolování stříbra na Vrbických Horách (obdobně směřovali své úvahy např. již Rous 2004, 55; Starý, Šanderová, Tomášek 2007, 113). Některé známé, v 16. století na Vysočině prokazatelně nově založené doly na stříbro mají zcela odlišně vyměřená důlní pole a jejich příslušenství je jinak prostorově uspořádáno (Horní Radíkov, Vratěšín). Navíc zejména ve středních partiích Dobrnického pásma lze snad pozorovat dvoufázovost dobývacích prací: vedle standardních obvalů se u dalších obvalů vyskytují zřejmě sekundární boční deponie haldoviny, se zřejmou tendencí o zakládku hlušiny normativním způsobem do hald kvadratického půdorysu (obr. 9; centrální kvadratické haldy jsou typické právě pro oba výše zmíněné báňské cechy 16. věku). Je proto možné, že roku 1547 se práce vrátily na již dříve exploatovanou a poté opuštěnou lokalitu, ostatně i žádost Buriána Voneše hovoří o objevu dolu, nikoliv stříbrných rud (... že jest se zjevil duol na gruntích jeho na Vrbici: Leminger, O., 1911, 178; 2009, 25).

Obr. 7. Hory Vrbické u Leštiny. Centrální důlní okrsek v panoramatickém pohledu od východu. Snímek dává vyniknout poloze horního díla v ploché krajině Hornosázavské pahorkatiny, s omezenými možnostmi odvodnění. V popředí uprostřed vegetací porostlé obvaly Dobrnického žilného pásma (č. I), vpravo izolovaný obval jako relikt k severovýchodu pokračujících otvůrek nebo světlíku dědičné štoly. Foto J. Doležel, březen 2016.

Abb. 7. Hory Vrbické bei Leština. Der zentrale Teil des Grubenareals auf einer Panoramaansicht von Osten her. Die Aufnahme lässt gut die Lage der Grubenanlage in der flachen Landschaft mit ihren beschränkten Entwässerungsmöglichkeiten erkennen. Im Vordergrund inmitten der Vegetation die zugewachsenen Pingens des Dobrnicker Erzgangs (Nr. I), rechts eine isolierte Pingens als Relikt der sich nach Nordosten fortsetzenden Aufschlussarbeiten oder eines Lichtlochs des Erbstollens. Foto J. Doležel, März 2016.

Obr. 8. Hory Vrbické u Leštiny. Vodní pramen v potočném úžlabí na severním okraji báňského okrsku, zřejmě indikující zavalené ústí dědičné štoly Dobrnického žilného pásma (č. I) s výtokem důlních vod. Vpravo na terénní terase patrně pozůstatky obslužné zástavby (č. 8). Foto J. Doležel, březen 2016.

Abb. 8. Hory Vrbické bei Leština. Wasserquelle im Bachtal am Nordrand des Bergbaugebiets, die offensichtlich auf das verschüttete Mundloch des Erbstollens des Dobrnicker Erzgangs (Nr. I) mit austretendem Grubenwasser hinweist. Auf der Geländeterrasse rechts sind Überreste dazugehöriger Bauten erkennbar (Nr. 8). Foto J. Doležel, März 2016.

Obr. 9. Hory Vrbické u Leštiny. Centrální halda v jižnější třetině báňských prací na Dobrnickém žilném pásmu (č. I) v pohledu od jihozápadu. Foto J. Doležel, březen 2016.

Abb. 9. Hory Vrbické bei Leština. Zentrale Halde im südlicheren Drittel der Bergbauarbeiten am Dobrnicker Erzgang (Nr. I), Blick von Südwesten. Foto J. Doležel, März 2016.

Obr. 10. Hory Vrbické u Leštiny. Výrazný obval těžní šachty v severovýchodní polovině otvírku na Dobrnickém žilném pásmu (č. I) v pohledu od jihozápadu. Foto J. Doležel, březen 2016.

Abb. 10. Hory Vrbické bei Leština. Markante Pinge des Förderschachts in der nordwestlichen Hälfte der Grubenbauten am Dobrnicer Erzgang (Nr. I), Blick von Südwesten. Foto J. Doležel, März 2016.

Obr. 11. Hory Vrbické u Leštiny. Charakteristická dvojjáma ve střední části obvalů Dobrnického žilného pásma (č. I) v pohledu od severovýchodu. Foto J. Doležel, březen 2016.

Abb. 11. Hory Vrbické bei Leština. Charakteristischer Doppelschacht im mittleren Teil des Dobrnicer Erzgangs (Nr. I), Blick von Nordosten. Foto J. Doležel, März 2016.

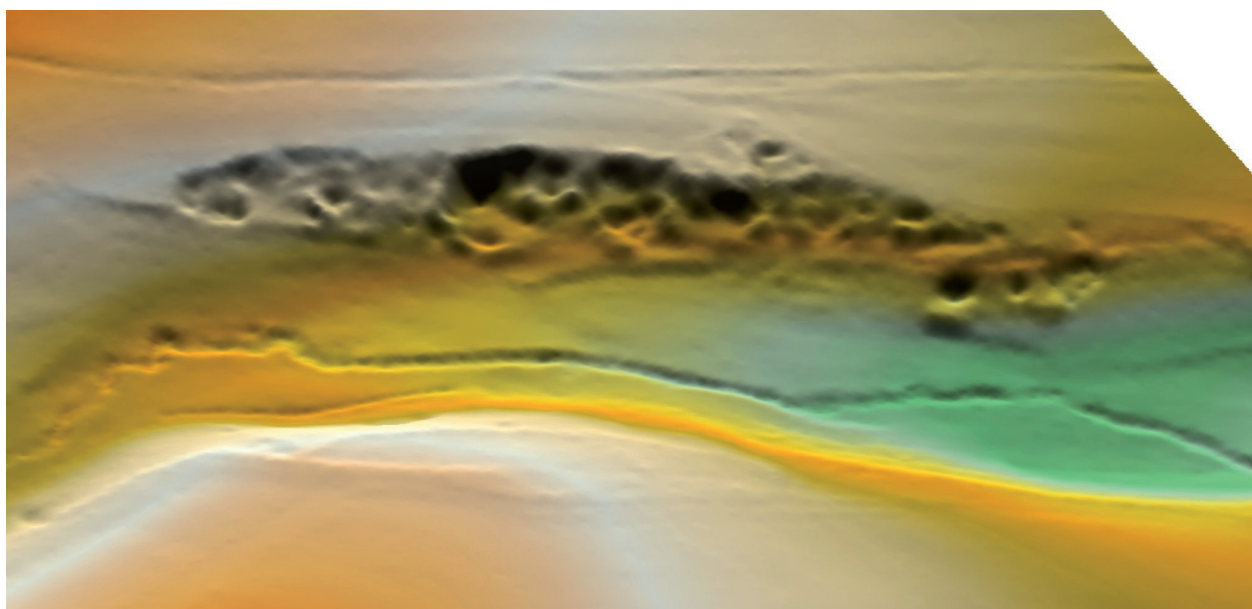
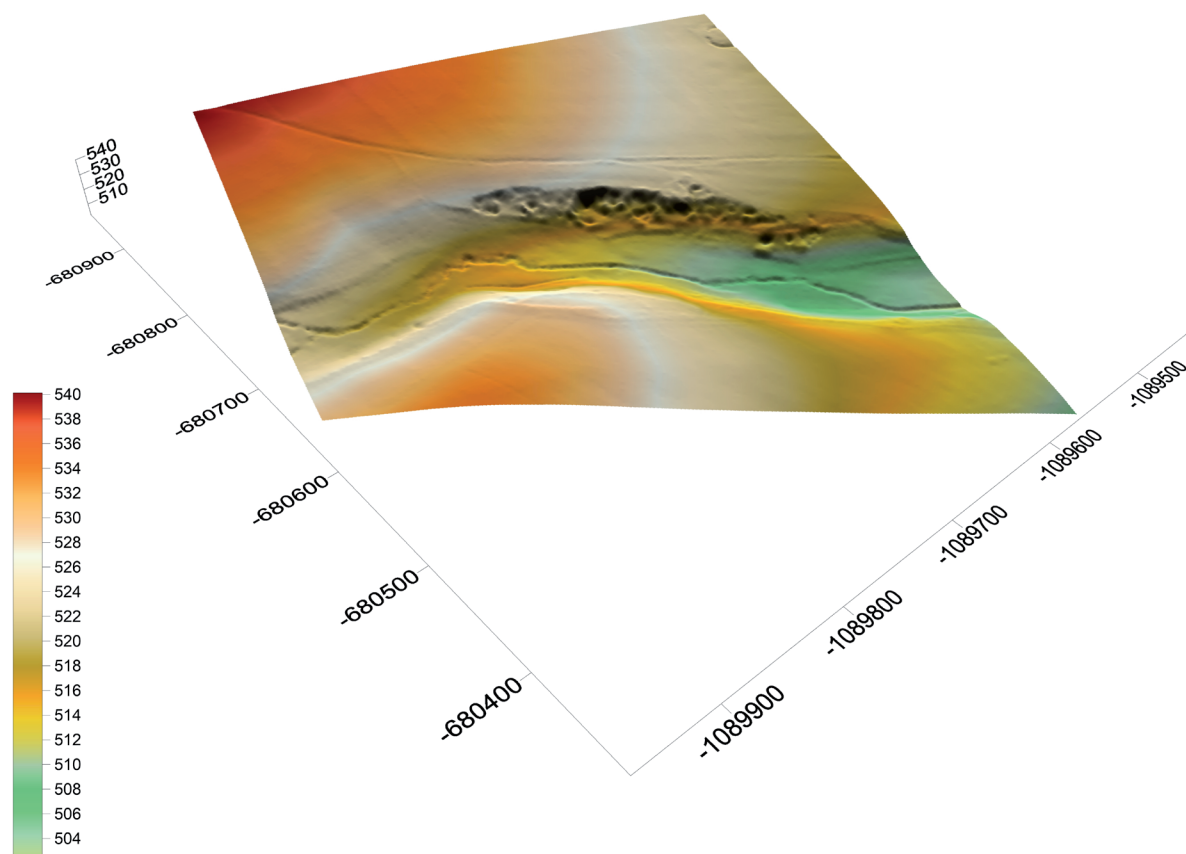
Obr. 12. Hory Vrbické u Leštiny. Jižní konec dochovaného pásma obvalů a hald na Hornokynickém žilném pásmu (č. II) v pohledu od jihu. Foto J. Doležel, březen 2016.

Abb. 12. Hory Vrbické bei Leština. Südliches Ende des erhaltenen Bereichs von Pingen und Halden am Oberkynicer Erzgang (Nr. II), Blick von Süden. Foto J. Doležel, März 2016.

Obr. 13. Hory Vrbické u Leštiny. Mohutný obval těžní šachty v jižní části dochovaných otvírek na Hornokynickém žilném pásmu (č. II) v pohledu od východu. Foto J. Doležel, březen 2016.

Abb. 13. Hory Vrbické bei Leština. Mächtige Pinge des Förderschachts im südlichen Teil der erhaltenen Grubenarbeiten am Oberkynicer Erzgang (Nr. II), Ansicht von Osten. Foto J. Doležel, März 2016.

Obr. 14. Hory Vrbické u Leštiny. Stařiny Kynického žilného pásma (č. III) na panoramatickém pohledu od jihovýchodu (a – celková situace, b – detail). Digitální model reliéfu České republiky 5. generace (DMR 5G), podklad © Český ústav zeměměřičský a katastrální, zpracování M. Vlach, 2016.

Abb. 14. Hory Vrbické bei Leština. Reste der Grubenbauten am Kynicer Erzgang (Nr. III) auf einer Panoramaansicht von Südosten her (a – Gesamtsituation, b – Detail). Digitales Modell des Reliefs der Tschechischen Republik, 5. Generation (DMR 5G), Kartengrundlage © Tschechisches Geodäsie- und Katasterinstitut, Bearbeitung M. Vlach, 2016.

Na straně druhé určitá část následných zásahů na kutišti může náležet obnovovacím pracím v osmdesátých letech 18. století. Zohlednit je třeba rovněž dvojí právní rámec dolování na Horách Vrbických v 16. věku, kdy se sice větší část těžařů od počátku řídila novým horním právem jáchymovským (doly Danielův/Horský, Netrusovský, Nepřízeň), důl Čáslavský ale byl podle výroku důlního písaře Adama Veselského zřízen podle starších kutnohorských právních zvyklostí. Právě zde patrně také Ondřej Dačický z Heslova podle svých pamětí skládal vlastní cupusový příspěvek *na jednu třidcátou na hory u Vrbice*, tedy na 1/32 důlního podílu podle původních českých řádů (Dačický – Paměti, I, 344; cf. např. Zycha 1900, 242–246; Weizsäcker 1929, 86; Kořan 1955, 158). Zřejmě až po apelu dvorské komory roku 1561 se tu plně prosadil báňský řád jáchymovský (Leminger, O., 1911, 178–179; 2009, 25–26; Kratochvíl 1949, 240–241; srov. např. Kořan 1955, 158). Různé právní obyčeje tak mohly mít vliv na rozdílné rozměření důlních polí a organizaci těžebních postupů (srov. alespoň Vosáhlo 1996, 37–44; Jangl 2006, 44–52; Večeřa 2013). Relace Kryštofa Gendorfa hovořila roku 1550 o pouze nehlubokých báňských dílech (17–32 m?; srov. Sternberg 1836, 28; Kratochvíl 1923, 54; Kratochvíl 1949, 240), což by také nasvěd-

čovalo (intenzivnější?) exploataci teprve od roku 1547.³ Jak na Dobrnickém (č. I), tak Kynickém (č. III) žilném pásmu lze navíc sledovat typické dvojjámy (obr. 11, 17), podle některých interpretací charakteristický prvek důlních měř 16. století, organizovaných podle jáchymovského horního řádu (např. Večeřa 2013, 47, 49–50, 52, obr. 7, 8). Jakékoliv další úvahy o možném způsobu vytýčení důlních měř a počátcích dobývání stříbra na Horách Vrbických podmiňuje ovšem exaktní zaměření dochovaných povrchových reliktů báňských stařin, spolu s novými poznatky archeologie.

Vedle stříbra prokázaly novodobé analýzy ve vrbických polymetalických rudách výskyt zlata. Stopově je zachytil rozbor J. Nováka (1948, 118), dva rudní vzorky zkoumané F. Kratochvílem (1949, 239–240) obsahovaly 0,1 a 1,0 g/t Au (při 58,4 a 521,1 g/t Ag), v arzenopyritu z lokality pak bylo nově indikováno dokonce 4,8 g/t Au (Šrein *et al.* 2007, 152–153, tab. 2). Eventuální extrakce zlata z rudniny vytěžené na Horách Vrbických v 16. století však zůstává otázkou: dobové zprávy o zlatě ve zdejších dolech nehovoří (k výskytům zlata na Čáslavsku v souhrnu Malec, Mrázek 1992).⁴

Obr. 15. Hory Vrbické u Leštiny. Jihozápadní zakončení zachovaných důlních prací na Kynickém žilném pásmu (č. III) na katastru vsi Kynice v pohledu od jihozápadu (situovány v březovém háji v levé polovině snímku, na okrajové hraně údolí Kynického potoka). Foto J. Doležel, březen 2016.

Abb. 15. Hory Vrbické bei Leština. Südwestlicher Abschluss der erhaltenen Bergbauarbeiten am Kynicer Erzgang (Nr. III) auf der Gemarkung der Ortschaft Kynice, Ansicht von Südwesten (gelegen im Birkenhain in der linken Bildhälfte, ganz am Rande des Tales des Kynicer Bachs). Foto J. Doležel, März 2016.

Obr. 16. Hory Vrbické u Leštiny. Široký obval důlních otvůrek v jihozápadní třetině Kynického žilného pásma (č. III, k. ú. Kynice) v pohledu od severu. Foto J. Doležel, březen 2016.

Abb. 16. Hory Vrbické bei Leština. Breite Pinge im südwestlichen Drittel des Kynicer Erzgangs (Nr. III, Katastergebiet Kynice), Ansicht von Norden. Foto J. Doležel, März 2016.

Obr. 17. Hory Vrbické u Leštiny. Těžní dvojjáma v jihozápadním zakončení Kynického žilného pásma (č. III, k. ú. Kynice) v pohledu od severozápadu. Foto J. Doležel, březen 2016.

Abb. 17. Hory Vrbické bei Leština. Doppelter Förderschacht im südwestlichen Ende des Kynicer Erzgangs (Nr. III, Katastergebiet Kynice), Ansicht von Nordwesten. Foto J. Doležel, März 2016.

Určité detailnější informace poskytují dosud publikované autentické písemnosti k rozměření a vybavení báňských děl i maximální hloubce dobývek na Horách Vrbických. Již v druhé těžební sezóně se horníci potýkali s důlními vodami, podle 6. března 1550 vyhotoveného dobrozdání Kryštofa Gendorfa z Gendorfu „těžko se tu doluje pro nával vody v ploché krajině, ... do nejhlubšího dolu stáhnou se vody z ostatních a napřed je nutno udělat narovnění, aby jeden nenesl náklad za všechny.“ K odvodnění mohla podle Gendorfa dopomoci pouze strojní čerpadla (Sternberg 1836, 28; Kratochvíl 1923, 54). Roku 1551 došlo k zatopení Horského (Danielova) dolu: *stalo se při*

Obr. 18. Hory Vrbické u Leštiny. Zatopená pinka s okolními svahovými otvirkami (č. 4) nad levým břehem rybníka Kuchařka (Nová hráz) v pohledu od jihovýchodu. Foto J. Doležel, březen 2016.

Abb. 18. Hory Vrbické bei Leština. Geflutete Pinge mit umgebenden Abbaugruben (Nr. 4) am linken Ufer des Teichs Kuchařka (Nová hráz), Ansicht von Südosten. Foto J. Doležel, März 2016.

Obr. 19. Hory Vrbické u Leštiny. Odval (č. 3) jako pozůstatek prospekčních prací nad východním cípem rybníka Kuchařka (Nová hráz) v pohledu od jihozápadu. Foto J. Doležel, březen 2016.

Abb. 19. Hory Vrbické bei Leština. Halde (Nr. 3) als Relikt der Prospektionsarbeiten über dem östlichen Ende des Teichs Kuchařka (Nová hráz), Ansicht von Südwesten. Foto J. Doležel, März 2016.

tom času, že pacholci nikterak tam vodu držeti nemohli (Čermák 1904, 168). Podle žalob některých kverků měl ovšem velký podíl na zátopě svojí nedbalostí důlní hornistr Jakub Turnovský, který místo péče o dílo a organizování odvodňovacích prací *pět neděl jezdil po jarmarcích a tak nám jest důl zatopil* (Leminger, O., 1911, 179; 2009, 25; Kratochvíl 1923, 56). Těžaři se proto rozhodli vybudovat nad šachtou trejv k čerpání vody zřejmě v kožených měšcích (žentour, Göpel, kapli; cf. Jangl 1989, 128). S mistrem Tomášem puškařem pak dokonce jednali o stavbě vodotěžného stroje (*aby jim kunšt vodní postavil*; srov. Čermák 1904; Leminger, O., 1911, 179; 2009, 25; Kratochvíl 1923, 54–56). Důlní vody představovaly stěžejní překážku exploatace i v následujících letech; roku 1561 se hovořilo o odstranění vody z dolů nákladem vrbického gruntovního pána, bavorského vévody Albrechta V., také v dubnu 1584 si nákladníci stěžovali na stoupající vody, kterým měla odpomoci ražená dědičná štolá (Kratochvíl 1923, 55, 57). Přes zvodněné vrstvy a polohu otvřek ve výškově jen velmi málo členitým terénu, umožňujícím efektivní vysušení horních děl dědičnými štolami pouze do hloubky 25–30 m, dosáhly na počátku devadesátých let 16. věku nejspodnější důlní čelby úrovně 80 m pod povrchem. Stará šachta, v letech 1781–1784 vyzmáhaná na styku Hornokynického a Dobrnického žilného pásma, měla mít svislou hloubku 50 m (Barvř 1903, 186; Kratochvíl 1923, 57; Kratochvíl 1949, 241–243).

O bližší topografii jednotlivých horních cechů jsou k dispozici prozatím jen kusé údaje. Zpráva z roku 1551 zmiňuje důl Danielův (Horský) jako náleznou jámu (*fundgrub*), doly Netrusovský (Netrusov) a Časlavský pak jako díla k němu náležející; o Danielské hoře mluví propůjčky i roku 1577 (Kratochvíl 1923, 56; Kratochvíl 1949, 240). Častěji byl v propůjčkách jmenován druhý nálezný důl, Nepřízeň (*Ungunst*), pravidelně zapisovaný s příslušnými šachtami a dědičnou štolou (1570, 1577 a třetí nedatovaný vklad z let 1568–1586: Leminger, O., 1911, 179; 2009, 26; Kratochvíl 1923, 56). Právě první z propůjček Nepřízeň vyniká podrobným popisem důlního příslušenství: *Fundgrub Ungunst a erbštola s vobojími měrami k tomu náležitými propůjčen jest k těžení podle poručení Jejich milostí pánův kamerátův i pana Ludvíka Karla z Řásné, hofmistra na Horách Kutnách, Hans Kynclovi a Michalovi Luttmbergarovi s kverky jich na Horách Vrbických podle práva a způsobu hor Jochmstálských se třmi šachtami k tomu náležitými pod se do lintu do hantu, k ruce přes ruku na voba štolhorty buď žabrunkem aneb celým kamenem, k čemuž by kde přijíti mohli* (Leminger, O., 1911, 179; 2009, 26).

3. K otázce vrbických stříbrných hutí

Dnes již zaniklý mlýn pod nejspodnějším Mlýnským rybníkem, na starších mapách jmenovaný (stejně jako samotný rybník) jako Hutní (*Hüttenmühl*; Kratochvíl 1949, 240), indikuje místo důlní hutě, v níž byla vytěžena a upravená ruda hutněna až do výsledného produktu, hertovního stříbra (obr. 2: 1, b; obr. 4, 20). Archeologická sondáž lokalizaci hutního provozu do blízkosti Mlýnského rybníka podpořila, v údolní nivě potoka asi 100 m níže pak odkryla možné stopy úpravního provozu, rudního prádla (Starý, Šanderová, Tomášek 2007, 106, 110–112, obr. 5, 14–21). Současně je ale třeba připomenout nálezy strusek při orbě na polích poněkud výše na jihozápad, na levé straně potoka mezi Mlýnským rybníkem a ohybem cesty od Horského dvora do Dobrnice (Novák 1948, 117, obr., č. 7; srov. obr. 2: 2).

Hutnění stříbra přímo v rámci vrbického těžebního areálu dokládají dobové relace a zápisy. Záhy po započatí báňských prací, zřejmě někdy v letech 1548–1549, vystavěli kverkové Horského (Danielova) dolu *s velikou těžkostí, že někteří šaty s sebe i s manželek svých zastavovati musili*, na Horách Vrbických huť s „trephauzem“ (*Treibhaus*). Jednalo se tedy o huť, jejíž součástí byla prostora se sháněcí (kupelační) pecí, ve které se oddělovalo z rudního (hutního) olova hertovní stříbro, následně dodávané do mincovny (srov. např. Kořan 1950, 44; Vaněk, Velebil 2007, 196–198, obr. 5, 7; klasicky Agricola 1556, 369–385; v českém překladu Ježek, Hummel 1933, 392–407; k samotnému termínu Jangl 1990, 153). Huť, nákladníky pronajatá kverkům Časlavského dolu *k šmelcování rud a mědí jejich*, však již krátce před 18. dubnem 1550 neopatrností šmelcírky vyhořela. Zřejmě při tomto požáru přišly ke zkáze provazy a železa ke „kuplům“, tedy opět ke sháněcím pecím, které spolu s nemalým množstvím olova (5 centnýřů a 18 liber, tedy téměř 320 kg) do hutě při Horském dole dodal litomyšlský měšťan Jan Danielův, který se o takto vzniklou škodu soudil ještě roku 1552 (Čermák 1904; Leminger, O., 1911, 179; 2009, 26; Kratochvíl 1923, 56; Kratochvíl 1949, 241).⁵

Poté se o hutě při vrbických kutištích v literatuře obvykle přímo hovoří teprve k roku 1571 na základě dochované supliky, kterou vrbičtí těžaři žádali horní úřad o povolení postavit zde huť na vlastní náklad. Příslušné spisy zmiňují rovněž bývalou císařskou huť na Horách Vrbických, po které se však tehdy zachovalo pouze „místo při potoku (u hojné vody) na svahu blízko šachet“. Stavba nákladnické hutě tehdy byla povolena s podmínkou, aby nový provoz neubíral případně opětovně vybudované císařské hutě vodu a její spád (Kratochvíl 1923, 55, 56; Novák 1948, 117; Kratochvíl 1949, 241). Podle publikovaných výkazů hertovního stříbra, z vrbických dolů odvedeného do kutnohorské mincovny v letech 1580–1586 (Kratochvíl 1923, 5, 57; Novák 1948, 118; Kratochvíl 1949, 241; Ši-

mek 1971b, 9–10; Starý, Šanderová, Tomášek 2007, 111), bylo přitom uvažováno o výstavbě nové vrbické stříbrné huti v určitém časovém odstupu po roce 1571, o několik let později (Starý, Šanderová, Tomášek 2007, 111). Určité množství stříbra však z Vrbických Hor do kutnohorské mince dorazilo už roku 1572 (cca 6,565 kg hertovného stříbra, po přepálení 6,480 kg „fajnu“: Šimek 1971b, 10; obecně Šimek 1971a, 176). Zřejmě se tedy podařilo huť zprovoznit bezprostředně po kladném vyřízení žádosti, ve shodě se znovuoživením vlastního vrbického dolování na počátku sedmdesátých let 16. věku (srov. údaj o propůjčce „volně ležící“, tedy neudržované dědičné štoly s příslušejícími důlními díly horníkům Künzelovi a Luttenbergerovi roku 1570: Kratochvíl 1923, 56). Činnost jakéhokoliv jiného metalurgického pracoviště na vrbických Horách v tehdejší době je jen velmi málo pravděpodobná.

Verková registra, evidující původ stříbra zmincovaného kutnohorskou mincovnou, pro období kolem poloviny 16. věku zachovaná z let 1544, 1548–1551, 1554 a 1556–1560, ovšem z Vrbice zaznamenávají plynulý přísun

drahého kovu už v letech 1549–1551 a 1554. Roku 1549, tedy v podstatě v první stabilizované těžební sezóně, bylo z Vrbických Hor do Kutné Hory odvedeno nejméně téměř 43 kg stříbra, 1550 již 53,5 kg, 1551 prokazatelně 21,5 kg a roku 1554 ještě přibližně 34 kg stříbra; v pěti evidovaných letech tedy zhruba celkem 152 kg kovu ke zmincování (Leminger, E. 1912, 105; Nemeškal 1986, 39–57, 69–73, tab. 6; 1987, 50, 53; srov. i Gendorfovu relaci z roku 1550, jak ji publikoval Sternberg 1836, 28). Zcela zřejmě tak i po požáru vrbické „Horské“ huti na počátku roku 1550 byla vydobytá ruda nadále tavena přímo na místě.⁶

Při úvahách o jiném hutním provozu pracujícím v padesátých letech 16. věku na Vrbických Horách je třeba vrátit se ke zmínce z roku 1571 o tehdy již delší čas zaniklé císařské huti na kutišti. Ty totiž konvenují se zprávami písemných pramenů o přímém angažmá panovníka ve vrbickém rudním okrsku coby pozemkové vrchnosti. Jmenovitě šlo o část důlních otvůrek, nacházející se na území vsi Kynice jako součásti chlumského panství, které bylo Diviši Slavatovi z Chlumu za jeho účast na stavov-

Obr. 20. Hory Vrbické u Leštiny. Náhon při východním konci hráze rybníku Mlejnek (Huť), zřejmě pozůstatek úpravního či hutního provozu (č. 1) při dolech. Pohled od jihozápadu, foto J. Doležel, březen 2016.

Abb. 20. Hory Vrbické bei Leština. Wassergraben am östlichen Dammende des Teichs Mlejnek (Hüttenteich), offenbar Überrest eines Aufbereitungs- oder Hüttenbetriebs (Nr. 1) bei den Bergwerken. Ansicht von Südwesten, Foto J. Doležel, März 2016.

ském odboji roku 1547 za trest převedeno na královský manský statek (např. Tieftrunk 1872, 292–294, 301–302; Rezek 1876, sl. 458–459; Sedláček 1900, 212; Janáček 1984, 219, 256, 303, 323; srov. též Haas 1961, 222, č. 2 150). Konkrétně již roku 1549 byly královskou komorou propůjčeny doly „na manských gruntech k Chlumu náležejících“ minciřím zlaté mince Tomáši Šperlinkovi a jeho kverkům, přičemž nejvyšší mincmistr českého království Jan z Vítence jménem komory nařizoval Diviši Slavatovi, aby jmenovanému „doly dělali a pavovati dopustil“. Podle instrukce královské české komory ze 17. října 1549 pak Jan z Vítence měl zajistit výjezd horních úředníků „na ty hory vrbické, co jsou větším dílem na gruntech Chlumských pana Diviše Slavaty, kteréžto doly si Jeho Milost královská pozůstaviti ráčila, protože někteří Ledečtí prý v ně sahají, chtějí je osobiti na újmu Jeho Milosti královské“.⁷ Mělo být zabráněno jakémukoliv poškozování zájmů zeměpána, komora požadovala písemnou zprávu o výsledcích jednání i „jak ty hory stojí a jaká naděje o nich jest“ (parafráze znění obou dokumentů přináší Kratochvíl 1923, 54 a Kratochvíl 1949, 240; výsledkem nařízené prohlídky byla již vícekrát zmíněná relace Kryštofa Gendorfa z 6. března 1550). Roku 1549 našli na chlumských slavatovských pozemcích rudu („couk“) také další tři horníci: na jejich dotaz kde mají žádat o propůjčku, jim nejvyšší mincmistr sděloval, „že o tom s králem Jeho Milostí promluví“ (Leminger, O. 1911, 179; 2009, 25; Kratochvíl 1923, 56). Pozornost, kterou Ferdinand I. výnosům z vrbických kutišť věnoval, dokládá i jeho přípis z roku 1550, kdy si po urgencích Norimberských o dluhy vzpomněl, že ze Střímělic a Vrbice bylo do Kutné Hory odvedeno „za mnoho tisíc“ stříbra a žádal o sdělení úhrnného množství (Sternberg 1836, 28; Kratochvíl 1923, 54).

Uvedené doklady svědčí o snaze panovníka zabezpečit si přímý podíl na dobývání stříbra v novém, z počátku perspektivně se jevícím báňském podniku, z obdobných akcí lze vzpomenout ustanovení zvláštního královského těžářstva na zlatodole Radlák v Jílovém v letech 1557–1559 (Čihák, L., Čihák, V. 1948, 123–127, 142–144; Kubátová 1987, 192–194; 1988, 86–90). Bylo tomu tak zcela v intencích setrvalého, cílevědomého úsilí Ferdinanda I. o zajištění superiority v oblasti exploatace a využití drahých kovů (Pešák 1930, zvl. 27–28, 69–72, 91, 99–104, 132, 141–150, 192–202, 252–259, 265–273, 297–298, 309–312, 314, 350–352; dále Janáček 1984, 61–62, 168–169, 304; Majer 1991, 137–141; Vorel 2005b, 63–66, 141; k jednotlivým konkrétním krokům krále např. Lukáš 1962; Jangl 1978). Na vrbickém kutišti ale Ferdinand pragmaticky využil okolnosti, že k objevu stříbrných rud došlo na podzim roku 1547 zčásti na dominiu hradu Chlum, a uplatnil zde svrchované právo na propůjčky a příslušné užítky z těžby i z titulu vrchního pána aktuálně zřízeného lenního statku (Diviši Slavatovi bylo chlumské panství z královského manství zpětně propuštěno teprve 7. prosince 1574: Sedláček 1900, 212). Při

bezprostředním zapojení do dolování by bylo pro krále a jeho fisk zřízení vlastní huti přímo v rámci báňského areálu jistě výhodné, po požáru huti Horského dolu roku 1550 by navíc měli příležitost v královské huti svoji rudu zpracovávat v nájmu (a za dozoru zeměpanských důlních úředníků) také těžaři z jiných vrbických báňských cechů. Opatření by tak současně bylo v souladu se snahou Ferdinanda I. o omezení či dokonce zrušení dosavadního systému soukromého výkupu rudy a zavedení zeměpanského monopolu na výkup a hutnění rud drahých kovů, ve stejné době uplatňovanou i v nedaleké Kutné Hoře (např. Kořan 1950, 40–41, 69–72; Šimek 1971b, 7; Jelínek 1975, 479–482). Mohla to tedy být „císařská“, panovníkem vyzdvižená huť, která i po zkáze huti Horské dodávala v první polovině padesátých let 16. století do Kutné Hory vytavené stříbro. Vzhledem k majetkovým poměrům na vrbických Horách by bylo logické její umístění na kynickém území.⁸

Jinou možností by představovalo vybudování huti samotnými kverky na náklad zeměpána v rámci podpory dolování ze strany královské komory. Pojmenování „císařská“ by pak odráželo finanční účast panovníka na této investici: o postavení huti péčí císaře žádali kupříkladu roku 1577 nákladníci stříbrných dolů patrně na putimovských Hůrkách u Pelhřimova (Kratochvíl 1923, 21). Důraz, jaký roku 1571 kladl horní úřad na zachování energetické vodní kapacity pro případ obnovení „císařské“ huti, však hovoří spíše pro prvou variantu.

Nelze ovšem zcela vyloučit samostatné, souběžně činné metalurgické provozy také při některých dalších ceších, zejména Netrusovském a Nepřízni. Pozornost v této souvislosti poutají mohutné levoboční přepady (splavnice) hned u několika rybníků na obou vodotečích v okolí: Horského, Lísku a Vondráčka, zvláště nápadně u Hlubokého (obr. 2: 5). Tato zařízení mohla sloužit k operativní, urychlené akumulaci vodní energie pro potřeby úpraven a hutí, mohla ale být i přímou součástí těchto technických objektů: u Hlubokého rybníka, vymykajícího se i výškou a mohutností své hráze, se snad určité stavby nacházely v podélném svahovém zářezu vlevo od vlastního přepadu.

Písemné prameny k dolům a hutím na Vrbických Horách lze rozhojnit ještě o další zprávu, byť poněkud bizarního rázu. Jde o zmínku obsaženou v soudní („smolné“) knize pardubického panství, kdy *Léta 1552 v pátek po svatém Urbanu* (tedy 27. května) *Vaněk, Brhlů syn z Solnice, dán jsa ku právu útrpnému, toto jest vyznal ... „Item vzal sem na Horách Vrbických rudy stříbrné asi s kolečko, která byla od jiného ukradena, od toho Michala, a jest ruda dobrá. Schoval sem ji nad hutí Vrbickou u potoku v chobotě rybníčka proti smrčku v louce, asi tři kroky od potoku. Jest roštovaná ruda.“ ... A ten pro své zlé skutky jest u Pardubic oběšen.*⁹ Znova se tedy hovoří o vrbické důlní huti, situované pod nejmenovaným rybníkem, jehož členitý horní konec („chobot“) Vaňkovi posloužil

k ukrytí naloupené, pražením („roštováním“) již upravené rudy, jejíž hmotnost se dle udaného objemu mohla pohybovat přibližně okolo jednoho metrického centu (k pražení stříbrných rud srov. např. Vaněk, Velebil 2007, 189–192; ke kolečku jako staré důlní objemové míře Jangl 2006, 77–79).

Jak vyplývá z celé obsáhlejší výpovědi, pracoval Vaněk nejprve někdy na jaře roku 1550 v kutnohorských dolech na Kavčích horách (o jejich poloze a dějinách např. Kořan 1950, 114, tab. XII; Bílek 2000, 35–37). Poté se patrně vydal za obživou na Vrbické Hory, druhem mu byl *Michal*, *havíř Němec*, zřejmě zasvěcený do Vaňkových zlých činů: Vaněk s ním za kabát vyměnil suknicí, ukradenou v kutnohorské hospodě u Konvářů, na Vrbici si naopak přivlastnil stříbrnou rudu, kterou sám Michal předtím ve vrbických dolech odcizil. Jindy se Vaněk nechal na týden *za sedm grošů bílých* zjednat jako pacholek u sedláka v Hořanech u Kutné Hory, od kterého si po vzájemné neshodě o mzdu odnesl alespoň boty. Osudnými se mu ale staly zejména loupeže, s dalšími společníky z Kutné Hory a Kaňku páchané na cestách v lesích okolo Hradce Králové a Vysokého Mýta: Vaňkovo *curriculum vitae*, lapidárně shrnuté v pardubické smolné knize, přibližuje sociální profilaci havířského lidu, na Hory u Vrbice přilákaného konjunkturou tamních dolů.¹⁰

Zápis ve smolné knize vrbickou huť nijak blíže nespecifikuje, kromě její blízkosti u vodního zdroje; mohlo jít o huť Horskou, „císařskou“, ale i jiný provoz. Mučením vynucené přiznání Vaňka Brhlova znovu dokládá, jak cennou komoditou byla kvalitní ruda. Ve středověkých a časně novověkých důlních a úpravních areálech se před odcizením často schraňovala v uzamykatelných rudních truhlách, annaberské i na ně navazující mladší báňské řády tuto povinnost přímo předepisovaly důlním šichtmistřům (např. Bergordnung 1548, fol. 30r, čl. XLIX; Jangl 1976, 52–53, čl. 49; 1979, 131, čl. 41; 159, čl. 40; 169–170, čl. 39; 206, čl. 40; 233, čl. 64). Jiné báňské řády, kupříkladu pro doly v tyrolském Schwazu z roku 1490, pamatovaly i na trestní postih krádeží rudy (Hofmann 2008, 246). Odcizení rudy náleželo nicméně v stříbrných revírech 16. století k poměrně četným trestným činům, zaznamenávají je soudní písemnosti kupříkladu jak v Kutné Hoře, tak v saském Freibergu, kde bylo trestáno oběšením, případně trvalým vypovězením ze země (Oberpfalcer 1937, 204–206; Bičík 1971; Bisingerová, Bisinger 1987, 22, 27, 28, 45, 115, č. 27, 55, 56, 150; Bisinger 1992, 140–141; Mikulec, Janáček 1996, 237, 239; Adlung 2003, 17–18, 109–111, č. 09a–b, 77a–e). Je příznačné, že sám Vaněk podle své výpovědi už dříve (1550) pracoval v dolech na kutnohorských Kavčích horách, a kvalitu vrbické rudy tak byl schopen sám ocenit.

4. Hornická sídliště na Vrbických a Knínických Horách, osídlení po zániku těžby

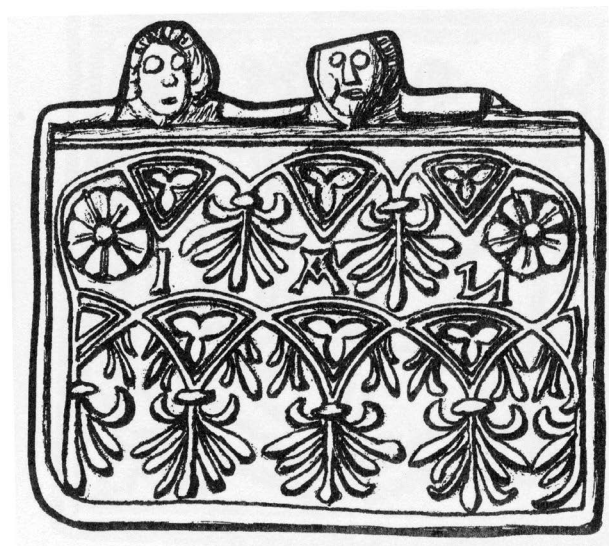
Specifikem, svědčícím o dobovém významu exploatačního a zpracovatelského areálu stříbrných rud na Horách Vrbických, byl vznik hned dvojice hornických (havířských) osad přímo při dolech, byť vzdálenost otvírek od čtyř nejbližších stálých sídel – Vrbice, Kynic, Hroznětína či Dobrnice – nepřesahovala 1,4 km (obecně k fenoménu středověkých a časně novověkých hornických sídelních okrsků např. Nováček 1994; Bartels, Klappauf 2012, zvl. 222–227). Významnější z hornických sídlišť, na Horách Vrbických, dokonce přečkalo ukončení těžby před koncem 16. století, postupně bylo přeměněno na drobnou ves v obvodu vrbického statku, aby v osmdesátých letech 18. století posloužilo jako zázemí pro obnovené kutací pokusy a posléze definitivně zaniklo na samém konci 19. věku. Je nesporné, že vedle značného rozsahu a intenzity dobývek, zejména v počátečním konjunkturálním stádiu vyžadujících velké množství pracovních a obslužných sil, inicioval rozvoj osídlení v bezprostředním zázemí báňských provozů rovněž právní rámec vrbického dolování. Příslušné články jáchymovského královského báňského řádu pro stříbrné doly z roku 1548, kterým se řídila pravděpodobně od počátku většina důlních podniků na Horách Vrbických, nařizovaly pro revír ustanovení pevně dané, početné sestavy horních úředníků a úředních důlních zaměstnanců, jejichž pracovní vytížení vyžadovalo nezřídkou setrvalou přítomnost (horní hejtman, perkmistr, přísežní, měřiči, prubíři, účetní, písaři atd.). Zejména přísežní mohli od díla vycestovat na vzdálenost větší než jeden den cesty pouze s výslovným povolením horního hejtmana nebo perkmistra. Zřízení obydlí a pobyt přímo na kutišti, v areálu důlního cechu, bylo tedy i pro tyto složky horní správy nezbytností (Bergordnung 1548, 5, 36–38, 48, 49, 58, čl. 15, 17, 32, 34, 47; Jangl 1976, 11, 37, 38, 45, 46, 52, čl. 15, 17, 32, 34, 47; srov. např. Weizsäcker 1929, 257–281; Majer 1991, 136–141). Brzký rozvoj intenzivního osídlení rovnou při šachtách podnítila patrně i absence významnějšího trhového a řemeslného centra (městečka či města) v bližším okolí, které by mohlo převzít funkce obslužného a ekonomického zázemí důlního komplexu.

V centrálním bodě vrbického báňského okrsku, v místech kontaktu dvou intenzivně těžených žilných struktur, Hornokynického a Dobrnického pásma, na území samotného vrbického statku, vznikla proto okolo cechovních budov zakrátko hornická osada, nazývaná (stejně jako vlastní důlní areál) postupně Hory Vrbické či Hory Stříbrné, později jen Hory. Výzkumy F. Výborného a K. Čermáka v letech 1911–1912 prokázaly místní kontinuitu lokality: patrně od počátku bylo toto sídliště situováno v místech zástavby mladší vsi 17. – 19. století. Jak již bylo zmíněno, nálezové spektrum (nákladnější kachlová kamna, keramika: obr. 21)

dovoluje spolu s písemnými prameny uvažovat o vyšším sociálním standardu obyvatel osady za rozvoje do-
lování, kdy zde vedle samotných havříů přebývali horní
úředníci a zřejmě i někteří z nákladníků. Výslovně jsou
Hory Vrbické doloženy coby sídlo druhého ze známých
horních hejtmánů vrbických stříbrných dolů, šlechtice
Stanislava Syrakovského ze Syrakovic, který v úřadu
vystřídal Jana Bohmického z Bohmice, k 23. dubnu
1550 ohlašujícího svoje odstoupení (Leminger, O. 1911,
178; 2009, 25). Stanislav Syrakovský, pocházející zřejmě
z některého ze slezských rodů tohoto přízviska,
svědčil s domicilem na *Horách Vrbických* na přelomu
let 1552 a 1553 ve sporu nákladníka Jana Daniela
z Čáslavi s horníkem Valtenem Windischem na Hor-
ském (Danielově) dole (Čermák 1904, 169; Kratochvíl
1923, 55; k možnému Stanislavovu původu např. Pil-
náček 1930, 354, č. 1 282; 1972, 23, 117–119, č. 97/II,
1 567/I–III; Pelant 2013, 440–441). Při živém provozu
vrbického báňského areálu sloužily budovy horní správy
(a možná i předpokládaný zdejší havříský šenk) jako
místo setkávání a obchodních jednání okolní šlechty,
právě na *Horách Vrbických* byla 4. července 1553 uza-
vřena smlouva, kterou vladka Burián Voneš Hostovský
z Hostovic prodal svoji třetinu vrbického dominia Janovi
staršímu Bořkovi Dohalskému z Dohalic, přičemž jako

smluvčí byli při kontraktu přítomni hejtmán Čáslavské-
ho kraje pan Zdeněk Meziříčský z Lomnice a na Ledči,
a Jan starší Salava z Lípy a na Malešově (DZV 50 J 8r–
9r).

V samotných prodejních smlouvách a vkladech z let
1553–1555 se jednotlivé části vrbického panství
postupovaly pouze obecně *s horami s stříbrnými
i všelijakými s kukusy erbtálními a desátky dědičnými*,
tedy s užitky, pozemkovým vrchnostem přiznanými *Narov-
náním o hory a kovy* mezi králem Ferdinandem I.
a českými stavy roku 1534, a poté generálním frystuňkem
panskému a rytířskému stavu na veškeré královské de-
sátky, platným od 1. listopadu 1547 na patnáct let (např.
DZV 50 J 8v; DZV 51 E 1v; DZV 51 H 35r; edici Narov-
nání přinášejí Sněmy české I, 387–395, č. 243, 244; srov.
kupř. Jangl 1978; Majer 1991, 138; Vorel 2005b, 141;
koncesi Ferdinanda I. z roku 1547 editují Sněmy české
II, 517–518, č. 169). Již v říjnu 1556 však Anna z Losu
jako pozůstalá dědička zapisovala scelený vrbický statek
bavorskému knížeti Arnoštovi Wittelsbašskému nejen
*s horami stříbrnými i všemi a všelijakými kukusy erbtál-
ními*, ale rovněž *s domy havěřskými na horách stříbrných*
(DZV 86 M 20v). Stejně tak byly *chalupy horní* součástí
panství o patnáct let později, kdy 28. května 1571 králov-
ské komoře připadlou Vrbici prodával císař Maxmilián
II. Martinu Hanušovi Šaratickému ze Šaratic (DZV 17 G
23r; DZV 60 E 3v–4r).

Obr. 21. Hory Vrbické u Leštiny. Římsový komorový
kachel z hornické osady 16. století, získaný výzkumnou
akcí K. Čermáka. Rozměry čelní stěny 205 × 220 mm.
Podle Pavlík, Vitanovský 2004, 263, č. 797.

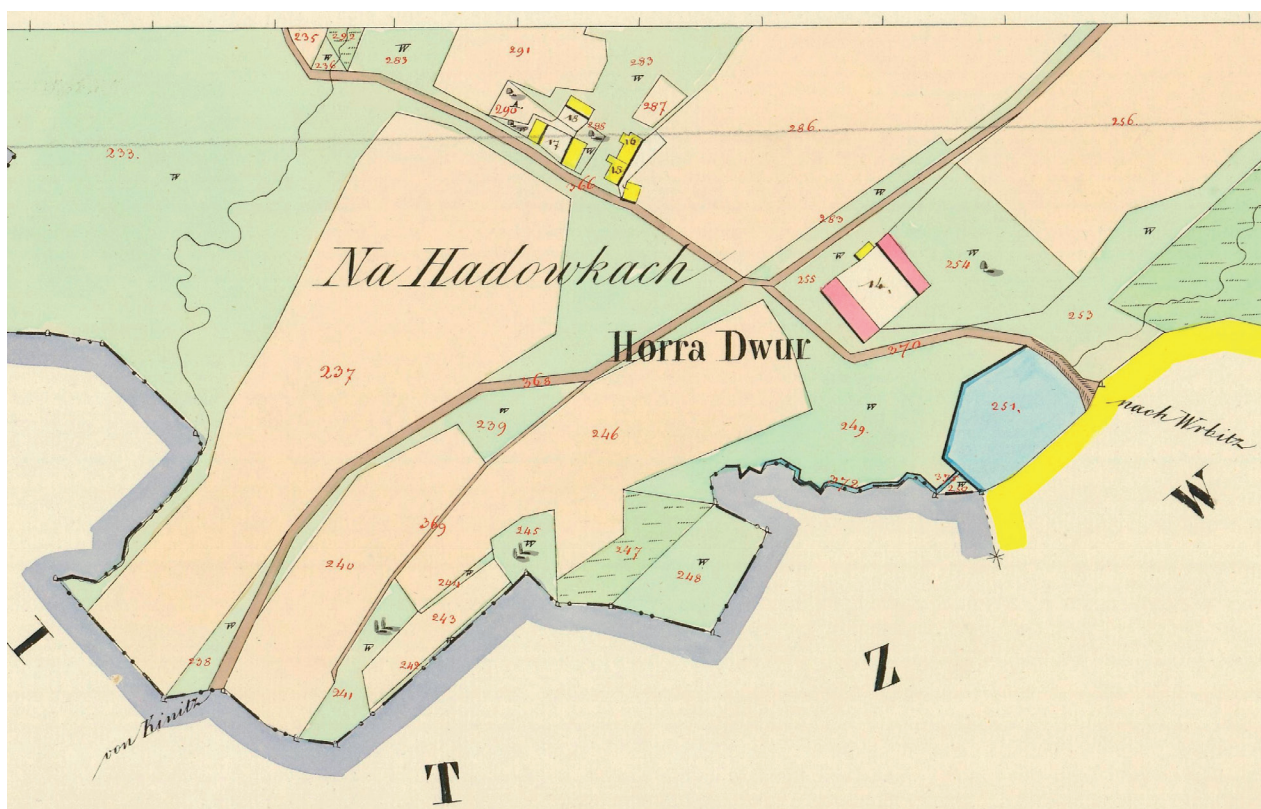
Abb. 21. Hory Vrbické bei Leština. Gesims-Blattnapfkachel
aus der Bergbausiedlung des 16. Jahrhunderts, entdeckt
bei der Ausgrabungen durch K. Čermák. Maße der
Frontseite 205 × 220 mm. Nach Pavlík, Vitanovský 2004,
263, Nr. 797.

Následné deskové zápisy napovídají, že původní horní-
cké sídliště v centrální části Hor Vrbických pře-
trvalo (při nezbytné profesní proměně obyvatel) opuš-
tění dolů na počátku devadesátých let 16. věku. Již
roku 1598 zapsal Jan Hanuš Šaratický ze Šaratic
a na Vrbici Jiřímu Maternovi z Květnice tvrz a celou ves
Vrbici a ves *Hory Stříbrné, stejnkající se s týmiž grunty vr-
bickými ... s horami stříbrnejmi*, o pět let později (1603)
kupovala Alena Ojířová z Damsdorfu od Jiřího Mater-
ny spolu s Vrbicí opět díl vsi Hor Stříbrných (DZV 173
J 15r; DZV 178 C 19; srov. Sedláček 1900, 288; 1908, 247;
Profous 1947, 631; Profous, Svoboda 1957, 624). Postu-
pem času se ale pro osadu prosadil tradiční název celého
těžebního okrsku, nesporně i pro její trvalé sepětí s vrbic-
kým panstvím; coby *Hory Vrbické* byla dodatečně někdy
na přelomu třicátých a čtyřicátých let 17. věku dopsána
do urbáře panství Světlá (Solař 1861, 92; Seidler 1887,
153). Urbář zde zachytil pět poplatníků (Tomek, Pospí-
šil, Rozvora, Vojířka, kantorská chalupa). Soupis podda-
ných podle víry z roku 1651 evidoval ve vsi souhrnem
25 duší v šesti domech, s výjimkou dvou mužů vesměs
nekatolického vyznání. Do berní ruly o tři roky později
přibyl sedmý usedlík: celkem tu hospodařili tři chalupní-
ci a čtyři zahradníci, které vedle chudých pozemků živila
i řemesla a služba (tkalci, tesař, krejčí, myslivec; srov.
Beneš ed. 1955, 629, 944, 980; Zahradníková, Štrejnová
1999, 468). Jeden z chalupníků a všichni zahradníci byli
po válkách nově osedlí, na vizitační komisaře berní ruly
zapůsobila bída Vrbických Hor, kde o dvou chalupníkůch

„na živnosti zkažených“ poznamenali, že *mají stavení do gruntu zbořeny. Chudí lidé, prací rukou svých se živí*. Výmluvná byla i celková charakteristika usedlíků: *Tito toliko malé chaloupky mají, nebo při horách leží, kdež někdy ruda stříbrná se dobejvala. Jsou chudí lidé* (Beneš ed. 1955, 629). Další změny v osazení jednotlivých domů na Horách Vrbických v rámci 17. století lze pak sledovat v revizitaci berní ruly z roku 1673 a v zápisech urbáře a pozemkových knih vrbického panství (Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond č. 869, Velkostatek Vrbice, urbář z roku 1682, pozemkové knihy z let 1628–1881).

Víska *Hory Vrbický* nebo prostě jen *Hory* se připomínala rovněž při prodeji části vrbického statku v letech 1679 a 1680, první tereziánský rustikální katastr (1748) v ní zachytil ještě sedm hospodářů a šenkýře (Solař 1863, 282; Doskočil 1953, 195, pozn. č. 65). Zanedlouho osídlení zřejmě prošlo dominikální reorganizací, již první vojenské mapování z šedesátých let 18. století, označující

osadu prostě jako *Hory*, tu zaznamenalo vedle nemnoha stavení i panský dvůr.¹¹ Podle názvu v hornické mapě z roku 1782 sloužil pro odchov telat (obr. 3; *Kälber Hoff Hora*; Kratochvíl 1949, tab. I). Dvůr byl snad někdy na konci 18. věku vybudován ve stávající (a dnes již opět zanikající) podobě dvou protáhlých rovnoběžných traktů s širokým nádvořním prostorem. Zcela určitě ovlivnilo osudy vsi na Vrbických Horách a její uspořádání nedlouhé obnovení důlních prací na počátku osmdesátých let 18. věku, kdy tu vznikla nejméně dvě stavení, popisovaná i v josefinském katastru z druhé poloviny osmdesátých let 18. století: jednak obydlí štajgra, jednak byty pro havíře (Doskočil 1953, 195, pozn. č. 65). Snad se jednalo o domy, zachycené i na mapě stabilního katastru z roku 1838 jako poslední pozůstatek vlastní vsi (obr. 22).¹² Jejich stavební dispozici, typickou pro staré kolektivní havířské domy evropského pozdního středověku i novověku, popsal těsně před definitivním zánikem na konci 19. století K. Čermák: „uprostřed položena klenutá černá kuchyňka v chodbě

Obr. 22. Hory Vrbické u Leštiny. Horský rybník, panský dvůr Hora a poslední domy původně havířské osady v centrální části báňského areálu, zakreslené na císařském povinném otisku map stabilního katastru z roku 1838. Zástavba osady značena na rozdíl od dvora žlutě, tedy ze spalného stavebního materiálu. © Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, Císařské povinné otisky map stabilního katastru, Čechy – 1 179-1, Dobruška 1838.

Abb. 22. Hory Vrbické bei Leština. Teich Horský, Herrenhof Hora und die letzten Häuser der ursprünglichen Bergbausiedlung im zentralen Teil des Bergwerkgeländes, eingezeichnet auf dem kaiserlichen Pflichtabdruck des Franziszeischen Katasters von 1838. Die Bebauung der Bergbausiedlung ist im Gegensatz zum Hof gelb eingezeichnet, d. h. aus brennbarem Baumaterial. © Zentrales Geodäsie- und Katasterarchiv, Kaiserliche Pflichtabdrucke der Karten des Franziszeischen Katasters, Böhmen – 1 179-1, Dobruška 1838.

a od ní křížem rozděleny čtyři světnice s nízkým stropem dřevěným“ (Čermák 1896, 78; k fenoménu hromadných, normalizovaně strukturovaných havířských domů na příkladu Kremnicka Mencl 1980, 516–521; Daneková 1998, 252–254, 261–264).

Zřejmě také v té části těžebního okrsku na Horách Vrbických, která se na rozdíl od většiny báňských otvírek nacházela na území vsi Kynice a příslušela tedy k panství hradu Chlum, vznikla v průběhu dolování provizorní havířská obydlí, cechovní budovy a technické objekty, určitým způsobem patrně seskupené do podoby samostatné sídelní enklávy. Do jisté míry autonomní status tohoto dílu Hor Vrbických posilovalo zřejmě i přímé, již výše zmíněné angažmá panovníka na dolování právě na kynických pozemcích. Chlumské panství však po celou třetí čtvrtinu 16. století zůstávalo stabilně v rukou Diviše Slavaty z Chlumu a Košumberka, byť po stavovském povstání roku 1547 převedené pod lenní svrchovanost českého krále, a o jeho vývoji v tomto období tak chybějí konkrétnější údaje. Teprve při rozprodeji chlumského dominia Divišovými potomky přikoupil smlouvou z 18. prosince 1578 Jaroslav Trčka z Lípy na Ledči a Větrném Jeníkově k Ledči od Adama Slavaty z Chlumu a Košumberka a na Čestíně Kosteletě a od jeho nezletilého bratra Zachariáše jednak celé vsi Tuněchody a Hroznětín, jednak *na Horách Kněnických, což tu pán (Adam Slavata z Chlumu a Košumberka) jest měl* (DZV 65 E 18r). Jan Rudolf Trčka následně roku 1598 prodával v rámci ledečského statku vedle vlastní vsi Knínice (Kynice) dokonce *ves Hory Knínické což tu mám* (DZV 187 F 21r; srov. Sedláček 1900, 99, 100; Profous 1947, 631). Zcela zřejmě tu havířské osídlení obdobně jako na samotných Horách Vrbických nejprve přežívalo po určitou dobu i po zániku těžby stříbra, možná v redukované podobě a s obyvateli nacházejícími obživu již mimo hornictví. Další zmínky o tomto sídelním útvaru se mi však nepodařilo zjistit, na rozdíl od Hor Vrbických jejich kynický pendant patrně déle nepřečkal ukončení těžby a zanikl někdy v první třetině 17. století – Hory Knínické nefigurují již v žádných patrimoniálních soupisech ledečského panství po roce 1600. K brzkému opuštění hornické osady na Horách Kněnických mohla přispět i blízkost vlastních Kynic. Lokalizace osídlení při dolech na kynickém území zůstává neznámou, v úvahu připadá širší prostor kynického katastru severovýchodně od samotných Kynic, po obou stranách údolí Kynického potoka, nebo při jeho bezejmenných drobných přítocích. Nejlogičtější variantou by samozřejmě byla koncentrace osídlení přímo při nejvýraznějším dochovaném pásmu dobývek na kynickém území, při horním (severozápadním) okraji třetího známého obvalového tahu (obr. 2: III, E). Vzhledem k aplanovaným důlním pracím v trati Na Dolech v severovýchodním výběžku katastru Kynic ale nelze vyloučit ani tuto eventualitu.

5. Soustava vodních děl na Horách Vrbických: problematika funkce

Na obou vodotečích, mezi kterými byla otevřena tři stěžejní rudní pásma na Horách Vrbických a Kynických, byla v neznámé době vybudována pozoruhodná soustava celkem osmi rybníků. Téměř v úplnosti je i s příslušnými názvy eviduje báňská mapa z roku 1782 (Kratochvíl 1949, 240, tab. I; srov. obr. 2: a–h; obr. 3, 4, 23). Na jižnějším, Kynickém potoce, šlo po proudu o rybníky Horský, Vondráček (nyní pustý), Hluboký (rovněž dnes pustý) a Kuchařka (nyní s názvem Nová hráz). Severnější z potoků napájel rybníky Mezulánice (již zaniklý) a Lísek, na soutoku obou vodotečí pak vznikl rybník Mlýnský (Mlejnek), dříve příznačně zvaný též Hutní, Huť. Ještě níže pak zaujal údolní nivu osmý, dnes opuštěný rybník neznámého jména (podrobně Kratochvíl 1949, 240, tab. I; Starý, Šanderová, Tomášek 2007, 104–106, 109–110, obr. 2–5, 12–16).

Vznik komplexu vodních děl přímo v rámci nebo v bezprostředním zázemí vrbického důlního a zpracovatelského areálu bývá hypoteticky funkčně spojován (mimo jiné) i s možnou potřebou akumulace vodního energetického potenciálu pro úpravní a hutní provozy na kutišti, stejně jako u některých dalších rybníčních kaskád v blízkosti starých důlních otvírek na jižním Čáslavsku (např. Šebestěnice, Hostkovice, Hlohov: Starý, Šanderová, Tomášek 2004, 32, 34, obr. 17; 2007, 104–106, 109–110, obr. 2–5, 12–16; Tomášek, Šanderová 2012a, 9, 12–13, obr. 4b, 4c, 5; 2012b, 197–199, obr. 4: B, C, 5). Terénní zjištění i dobové písemné zprávy však tuto interpretaci – jakkoliv zdrženlivě formulovanou – problematizují. Především není zcela jisté, zda celá vodní soustava, souborně zachycená teprve kartografy 18. a 19. věku, existovala ve výsledné podobě již v časech báňské konjunktury na Horách Vrbických v 16. století. Jak prokázala archeologická sondáž, poslední, nejnižší položený rybník celé struktury, vznikl zřejmě teprve po ukončení těžby a zpracování stříbra na Horách Vrbických, rybníční sedimenty zde překryly níže položená souvrství s odpadními produkty úpravy a tavení polymetalických rud (Starý, Šanderová, Tomášek 2007, 104, 106, 109, 110, obr. 2, 5, 14, 15). Stáří dalších vodních děl okolo vrbických Hor by mohla indikovat dendrochronologie dochovaných dřevěných prvků jejich hrázních konstrukcí, dřevěné spodní výpustě jsou patrně v protržených hrázních jak rybníku Vondráček (Starý, Šanderová, Tomášek 2007, 109, obr. 12, 13), tak rybníku Hluboký.

Současně je zřejmé, že vodní nádrže byly nedílnou součástí ekonomiky vrbického zemanského statku již před zahájením těžby stříbra. V prodejích a deskových vkladech jednotlivých dílů panství rybníky či *rybníčky* figurují již roku 1538 a poté soustavně v době kulminace

vrbického dolování v letech 1553–1556 (např. DZV 5 G 7v; DZV 50 J 8v; DZV 51 E 1v; DZV 51 H 35r–v; DZV 86 M 20v). V naprosté většině přítom byly zmiňovány obecně, bez upřesnění jejich počtu nebo jmenovitého výčtu, s jedinou výjimkou: v kupní smlouvě z 13. srpna 1555 mezi Janem starším Bořkem Dohalským z Dohalic a Baltazarem Borovským z Borové a na Vrbici jako nabyvatelem je výslovně jmenován *rybníček, jenž slove Na Běli, k horám jdouc*, zcela zřejmě nynější rybník Horský (DZV 51 H 35r–v). Rovněž první zřejmě úplnější výčet rybníků na už sceleném vrbickém dominiu, zahrnutý do prodejního vkladu 28. května 1571, nasvědčuje vybudování některých vodních děl při Horách Vrbických až po zániku nebo v konečné fázi exploatace stříbra. Je sice možné, že některé rybníky celé kaskády se tehdy nacházely na dobrnickém nebo kynickém území a tedy mimo vrbické panství, nebo jako méně významné nebyly do zápisu jmenovitě zaneseny, i tak ale vklad výslovně připomíná mimo rybníku *Pod tvrzí* ve

vlastní vsi Vrbice jinak pouze čtyři rybníky: *Hut* (nynější Mlýnský), *K Dobrnicům* (dnešní Lísek?), *Mezi lesem* (nynější Hluboký?) a *Horník* (dnešní Horský? – srov. DZV 60 E 3v).

Jestliže v případě vodních nádrží na vrbickém statku intabulace z roku 1571 jejich funkci výslovně nepřipomíná, výmluvně o primárním určení četných vodních nádrží v regionu k chovu ryb vypovídá první část vkladu, týkající se dobrovítovského panství, prodávaného společně s Vrbicí a situovaného jen nedaleko v severozápadním směru, ve shodném krajinném rámci. Na dominiu, čítajícím pět celých vsí a pozemkové podíly v dalších pěti osadách, bylo roku 1571 výslovně zapsáno celkem 31 rybníků, rozčleněných do tří standardních chovných kategorií: jednalo se o 19 rybníků hlavních (kaprových), devět výtazných a tři rybníky třecí, spolu s nejmenovanými haltýři (DZV 60 E 3r–v). Obdobný obraz intenzivně rozvinutého chovu ryb na jinak

Obr. 23. Hory Vrbické u Leštiny. Vzdušná strana hráze zaniklého rybníku Vondráček s levým bočním přepadem (splavnicí) v popředí (pohled od severu). Foto J. Doležel, březen 2016.

Abb. 23. Hory Vrbické bei Leština. Luftseite des Damms des einstigen Teichs Vondráček mit dem linken Seitenüberlauf im Vordergrund (Ansicht von Norden). Foto J. Doležel, März 2016.

bonitně nepřilíš výnosných půdách dobrovítovského velkostatku poskytují i registra, sepsaná při prodeji Dobrovítova o necelých šedesát let později, roku 1628, evidující dokonce 49 vodních děl k chovu ryb (Valchář 1919, 46, 51). Produkce ryb na prodej byla očividně na panstvích ve vrchovinné jižní části Čáslavska jedním z obecně uplatňovaných postupů ke zlepšení ekonomické bilance zdejšího vrchnostenského hospodaření. Je příznačné, že i na dobrovítovských pozemcích zmiňovala prodejní smlouva z roku 1571 aktuálně probíhající těžbu kovů (DZV 60 E 4r), novodobou prospekci potvrzenou kupříkladu na katastrech Hostkovic a Hlohova, kde byly současně v těsné blízkosti těchto důlních otvírek evidovány rozsáhlé komplexy vodních děl, z velké části zřejmě ztotožnitelných s rybníky vyjmenovanými ve vkladu roku 1571 (Starý, Šanderová, Tomášek 2004, 32, 34, obr. 17; Tomášek, Šanderová 2012a, 13, obr. 5; 2012b, 198–199, obr. 5). Že prvotním účelem soustav vodních nádrží na jižním Čáslavsku byla produkce ryb, nikoliv vytváření energetického rezervoáru důlních, úpravních či hutních provozů zdejších báňských děl, dosvědčuje konečně i výše vzpomenutý doklad z roku 1555 přímo pro Vrbici: podle vyjádření pana Jana staršího Bořka Dohalského vrbický rybník *Na Běli* od něj předtím „k horám“ odkoupil jistý *Fukl*, zcela zřejmě jeden z těžařů na Horách Vrbických, ztotožnitelný snad s kutnohorským mincířem Pavlem Fuglem (např. Leminger, E. 1912, 190, 200, 231; Trnka 1934, 12–13, č. 468). Neboť ale pan Jan nedostal za prodej zapláceno, vymínil si roku 1555, že bude moci do příštího svatého Jiří slovit ryby, v rybníku chované. Obecný model využití nápadně četných rybníčních soustav na vrbickém a dobrovítovském dominiu musel být proto v 16. století pestrý a mnohotvárný: v zásadě zde systémy vodních nádrží vznikly v rámci hospodaření feudálního velkostatku nebo i jednotlivých poddanských usedlostí k produkci ryb, po zahájení těžby drahých kovů však mohly být sekundárně využity (a přizpůsobeny) i pro potřeby úpraven a hutí při dolech. Nelze vyloučit ani zahuštění rybníčních soustav na obou panstvích o vodní díla nově vybudovaná speciálně v souvislosti s báňskou konjunkturou (pro Vrbici snad rybníky Hluboký a Mlýnský, původně Hutní). Stejně tak zde ale k dalšímu zakládání chovných rybníků nejspíše docházelo i po ukončení těžby stříbra, spolu s pokračujícím rozmachem vrchnostenské režijní ekonomiky před koncem 16. století (souhrnně např. Čechura 2000; 2008, 181–207; 2009, 263–298; Vorel 2005b, 220–229). Na vrbickém statku přitom tyto tendence zesilovaly již dříve, po roce 1556, za bavorských vévodů Arnošta a Albrechta a následně za Hanušů Šaratických ze Šaratic.

6. Pozemkové vrchnosti Vrbických Hor, jejich podíl na dolování

Podstatně ovlivňovalo důlní aktivity na vrbických stříbrných horách v 16. století angažmá samotných pozemkových pánů; často se proměňující vrchnosti tu reprezentovaly celou škálu možných vztahů českých feudálů k dobovému báňskému podnikání. Podrobnější rozkrytí vrchnostenských relací na kutišti za jeho provozu je proto zcela nezbytnou podmínkou komplexního poznání vlastního exploatačního a zpracovatelského areálu, ale i širších ekonomických, společenských a politických souvislostí vrbického dolování. V zásadě těžba ve vrbickém důlním komplexu probíhala na území dvou patrimonií: v případě Kynic šlo o slavatovské panství hradu Chlum, v nejpodstatnější míře pak důlní práce zasáhly teritorium vlastní Vrbice, od 14. století samostatného vladyckého statku. Dobrnice, součást početných trčkovských držav ve středním Posázaví, byly situovány patrně již za severním okrajem rudního okrsku 16. století: zprávy o nálezích stříbrného zrudnění v okolí dobrnického kostela jsou známy teprve z roku 1782, z období posledních pokusů o oživení těžby v revíru (např. Kratochvíl 1923, 53; Novák 1948, 116, 117, obr.; Kratochvíl 1949, 246). Dobrnice, původně majetek sedleckého kláštera, náležely po celé 16. století spolu se sousední Leštinou k zápisným statkům Trčků z Lípy: již roku 1436 je i s Leštinou zapsal císař Zikmund zakladateli rodové moci, Mikuláši Trčkovi (AČ I, 530–531, č. 198; X, 433–435, č. 216; XVIII, 177, č. 292; Sedláček 1914, 193, č. 1 403; Čelakovský 1916, 36, 127; Profous 1947, 361; Pelant 2013, 483–484; srov. též Birnbaumová 1929, 152–153).

Jihozápadní část stříbrnorudných výskytů na Vrbických Horách se nacházela na pozemcích vsi Kynice, od roku 1500 součástí panství hradu Chlum rodu Slavatů z Chlumu a Košumberka. Jak již bylo vzpomenuto výše, právně-horní aspekty těžby stříbra na kynickém teritoriu významně ovlivnilo převedení celého chlumského statku v období let 1547–1574 pod lenní svrchovanost českého krále jako trest za účast Diviše Slavaty z Chlumu a Košumberka na stavovském povstání roku 1547, byť Diviš Slavata nadále zůstával vlastní chlumskou vrchností. Nečetné dobové relace naznačují přímý výkon příslušných pozemkově-vrchnostenských důlních pravomocí na chlumské části vrbického rudního areálu panovníkem jako vrchním pozemkovým pánem, včetně udílení horních propůjček. Bylo tomu tak zcela v souladu s klauzulí frystuňku Ferdinanda I. ze září 1547, podle kterého na některých statcích *sobě Jeho Milost Královská hory a kovy vymíniliti pozuostaviti jest ráčil* (Sněmy české II, 517, č. 169). V jednom z doložených konkrétních případů z roku 1549 propůjčila důl na chlumském panství zájemci o těžbu královská komora a Diviši Slavatovi bylo pouze naříděno, aby nebránil v dolování. Jiní uchazeči o báňské propůjčky na chlumském zboží spoléhali na

intervenci nejvyššího mincmistra opět bezprostředně u Ferdinanda I. (srov. Sternberg 1836, 28; Leminger, O. 1911, 179; 2009, 25; Kratochvíl 1923, 54, 56; Kratochvíl 1949, 240). Diviši Slavatovi bylo chlumské dominium zpět jako alod propuštěno teprve 7. prosince 1574, nedlouho před jeho úmrtím, jakékoliv širší slavatovské angažmá na chlumské části vrbických dobývek je proto jen málo pravděpodobné. Účinně vstoupit z pozice gruntovních pánů do těžby mohli teprve Trčkové z Lípy. Ti asi až po Divišově smrti († 1575) samotné Kynice koupí připojili k dominiu Ledec nad Sázavou, kam následně Jaroslav Trčka z Lípy na Ledči a Větrném Jenkové odkoupil 18. prosince 1578 od Divišových dědiců, Adama Slavaty z Chlumu a Košumberka a na Čestíně Kostelety a jeho neplnoletého bratra Zachariáše vedle vsí Tuněchody a Hroznětín i díl Hor Kněnických. Jako součást ledečského panství pak Kynice a část Hor Kněnických figurovaly již po zániku zdejšího dolování stříbra v prodeji, kterým v říjnu roku 1598 Jan Rudolf Trčka ledečské dominium postoupil svojí tchýni, Magdaléně ze Salmu (DZV 2 E 10v; DZV 65 E 18r; DZV 187 F 21r; DZV 250 G 26v; Emler 1872, 527; Rezek 1876, sl. 458; Sedláček 1900, 99, 100, 115; Profous 1947, 631). O případném zapojení ledečských Trčků do případných kutacích prací v kynickém dílu vrbického rudního okrsku i o jejich obecném vztahu k těžbě v osmdesátých letech 16. věku chybí jistější doklady, může je však přinést rešerše zatím nevyužitých archivních pramenů.

Složitě byly vrchnostenské poměry na vrbickém dominiu, na kterém exploatace stříbra před polovinou 16. věku zřejmě započala a na němž se nacházely stěžejní výskyty stříbrných rud. Komplikované majetkové relace na Vrbici i samotných Horách Vrbických měly svůj počátek v prvních letech 16. století, kdy jako dědičky starého zemanského statku zůstaly tři dcery Václava Vrbky, posledního vrbického vладыky, Kateřina, Apolonie a Anna z Vrbice. Malé vrbické panství, zahrnující pouze vlastní ves Vrbici s tvrzí, bylo tehdy rozdílem rozčleněno na tři díly, které se dostaly jednotlivým sestřím a jejich manželům.¹³

Prvý, nejpodstatnější díl Vrbice přešel někdy kolem roku 1506 na patrně nejstarší Kateřinu a jejího muže, Viléma Podvinského z Lerojed, vладыku ze starého středočeského rodu (Sedláček 1925, 160; Šůla 1996, 75–78; Sedláček, Růžek 2002, 424, fol. 389v; Mysliveček 2006, 118). Sama Kateřina z Vrbice zemřela nejspíše okolo roku 1540, ovdovělý Vilém 7. května 1546 vrbické majetky intabuloval i svým dcerám, Apolonii a Magdaléně. K dílu po Kateřině z Vrbice náležela tehdy vlastní tvrz Vrbice, poplužní dvůr, poplatný Duchkovský dvůr a dva kmecí dvory, dále i lesy a řeka Sázavka (DZV 250, K 3v; DZV 252 A 5r–v). Zřejmě ve snaze koncentrovat své državy Vilém Podvinský již roku 1527 zapsal městu Ledči tři usedlosti v blízké Horní Prosíčce (rovněž u Prosíčky byly před polovinou 16. věku otevřeny stříbrné doly), 1538 naopak přikoupil od bratrů Jana a Petra Bořků

z Dohalic, vlastníků dalšího dílu Vrbice, vrbický mlýn s příslušenstvím, později ovšem odprodáný zpět Janu Bořkovi (DZKČ I.2, 146, č. 378; DZV 5 G 7v; DZV 12 B 17r–18r; DZV 51 H 35r–36r). Vilém trvale sídlil na vrbické tvrzi, v tituláři české šlechty Briekého z Licka z roku 1534 se mezi rytíři připomínal Vilém z *Lerojida a na Vrbici* (z Licka 1534, fol. R IIIv).¹⁴

Jako pozemková vrchnost byl Vilém Podvinský při počátcích vrbického dolování. Už 22. listopadu 1547 udělil spolu s Buriánem Vonešem z Hostovic jako druhým z trojice vrbických pozemkových pánů kverkům na vrbických dolech frystuňk na dobývání stříbra. Na některé šachty na svých majetcích ale poté sám dával propůjčky jiným zájemcům, bez vědomí právoplatných nákladníků. Po jejich stížnostech u nejvyššího mincmistra proto pan Vilém slíbil 24. srpna 1548 další propůjčky na osazená i pustá horní díla udílet nadále pouze se souhlasem smluvních těžařů (Leminger, O. 1911, 178; 2009, 25; Kratochvíl 1923, 55). Ještě roku 1549 byl snad Vilém Podvinský z Lerojed připomínán na Vrbici v majetkových záležitostech, 23. září 1549 už ale asi nebyl mezi živými. Bezprostředně po jeho smrti došlo ke vzájemným sporům o podílů jednotlivých pozemkových vrchností na užitečných z dolování, novou smlouvu *na mocné přestání strany hor* vedle Jana staršího Bořka Dohalského a Buriána Voneše Hostovského tentokrát uzavřely 14. srpna 1550 Vilémovy dcery a pozůstalé dědičky, Apolonie a Magdaléna (srov. DZV 50 J 8r–v; DZV 51 E 1r–2r; DZV 11 K 23r–v). Sestry současně vznášely určité nároky na dědičný díl, na Vrbici připadlý Buriánu Voneši Hostovskému z Hostovic, rovněž v tomto případě byla pře ukončena smlouvou na mocné přestání (DZV 50 J 8v).

Apolonie se patrně mezi srpnem 1550 a srpnem 1551 provdala za chrudimského erbovního měšťana Buriána Kochánka z Kochánku, který tak převzal vlastní vrbickou tvrz s příslušnými majetky včetně stříbrných dolů a po Vrbici se začal jmenovat ve svém domicilu (Šúd 1556, fol. Q IIIv; k rodu Kochánků srov. např. Rybička 1883, 8, 12–13; 1878, sl. 826; Richter 2015, 5, 73, 84, 201–204, pozn. č. 20, 374). Druhá Vilémova dcera Magdaléna zůstala naproti tomu svobodná. Burián Kochánek z Kochánku a na Vrbici 11. srpna 1551 spolu s ostatními vrbickými pány, Janem starším Bořkem Dohalským z Dohalic a Buriánem Vonešem Hostovským z Hostovic, dojednal další horní svobody pro nákladníky na Horách Vrbických (Leminger, O. 1911, 178; 2009, 25; Kratochvíl 1923, 54).

Zanedlouho se o vrbické stříbrné hory i s celým vrbickým statkem začal zajímat rýnský falckrabě a bavorský kníže Arnošt Wittelsbašský, v českých zemích zástavní držitel Kladskeho hrabství, a přikročil ke skupování jednotlivých majetkových podílů. Jako prostředník a plnomocník přitom působil jeho služebník, pražský měšťan a čerstvý erbovník, Baltazar Borovský z Borové. Roku 1554, patrně 4. června, sestry *paní Apolona a panna Man-*

dalena Podvinské z Lerojed, zastoupené manželem Apolonie Buriánem Kochánkem z Kochánku a jeho příbuzným Tobiášem starším Kochánkem z Kochánku, prodaly svoje otcovské dědictví na Vrbici včetně stříbrných dolů za 375 kop českých grošů právě Baltazaru Borovskému *k ruce panu Arnoštovi*. Důležitou se ukázala být klauzule, podle které měl v případě odstoupení knížete Arnošta od smlouvy koupit uskutečnit a zaplatit sám Baltazar Borovský z Borové (DZV 51 E 1r–2r). Při následných právních úkonech u zemských desk v březnu 1555 totiž kupcem a nabyvatelem byl skutečně sám Baltazar Borovský (DZV 11 K 23r–v; DZV 51 E 1r–2r; DZV 252 A 5r–v).

Druhá z dědiček vrbického statku, Apolonie z Vrbice, uzavřela sňatek s Jakubem Vonešem Hostovským z Hostovic, vladykou patrně ze starobylého rodu z Pardubicka (Rybička 1873, 12–13; Sedláček 1925, 129; Sedláček, Růžek 2001, 33, fol. 10r; 2003, 316, tab. 190: 9). Rovněž Jakub Voneš spolu s Apolonií na svém nevelkém dílu vrbického statku přímo sídlili, v tituláři z roku 1534 mezi členy rytířského stavu nechýběl *Jakub z Hostovic a na Vrbici* (z Licka 1534, fol. M IIIr). Možná Jakub a Apolonie na Vrbici přebývali na tak zvaném sídle *Mikulášovském*, po zahájení a rozmachu těžby stříbra proměněném na výsadní krčmu (srov. dále). Po smrti obou manželů převzaly příslušnou třetinu rozdílu jejich děti, syn Burián a dcera Kateřina: 24. března 1546 nechali do obnovených zemských desk zapsat nedílné držení svého vrbického dědictví (DZV 250 J 30v–31r). Zřejmě roku 1549 se Kateřina vdala za časlavského měšťana Jana Homolku a na základě smlouvy jí byl její dědičný podíl vyplacen. S výší výplaty však Kateřina nebyla spokojena a v letech 1553–1554 vedla s bratrem o podíl spor, který pokračoval ještě v letech 1557–1558, po smrti obou sourozenců, neúspěšnou žalobou Kateřinina ovdovělého manžela Jana na dalšího nabyvatele dědictví, Jana staršího Bořka Dohalského z Dohalic (DZV 11 F 7v–8v; DZV 13 D 8r–9r; DZV 50 J 8v).

Stejně jako jeho strýc Vilém Podvinský z Lerojed, rovněž Burián Voneš se z titulu pozemkového pána angažoval v počátcích dolování stříbra na Vrbici, už 14. října 1547 oznámil u kutnohorského horního úřadu, že *jest se zjevil duól na gruntích jeho na Vrbici* a požádal o báňské svobody, které mu obratem nejvyšší mincmistr udělil. Vzápětí proto mohl Burián společně s Vilémem Podvinským uzavřít 22. listopadu 1547 smlouvu s nákladníky ucházejícími se o důlní propůjčky. Po smrti Viléma Podvinského z Lerojed se Burián střetnul s jeho dcerami, vlastními sestřenicemi Apolonií a Magdalénou jak o užitky ze stříbrných hor, tak o rozdělení samotného vrbického statku, v obou případech byly sváry ukončeny smířčími smlouvami (ve věci dolování tomu tak bylo 14. srpna 1550: viz výše; DZV 50 J 8r–v; DZV 51 E 1r–2r; DZV 11 K 23r–v). Jako jeden ze tří gruntovních pánů pak 11. srpna 1551 uzavřel s kverky novou dohodu o podmínkách dolování na vrbických pozemcích (Leminger, O. 1911, 178; 2009, 25; Kratochvíl 1923, 54; DZV 51 E 1r–2r; 11 K 23r–v).

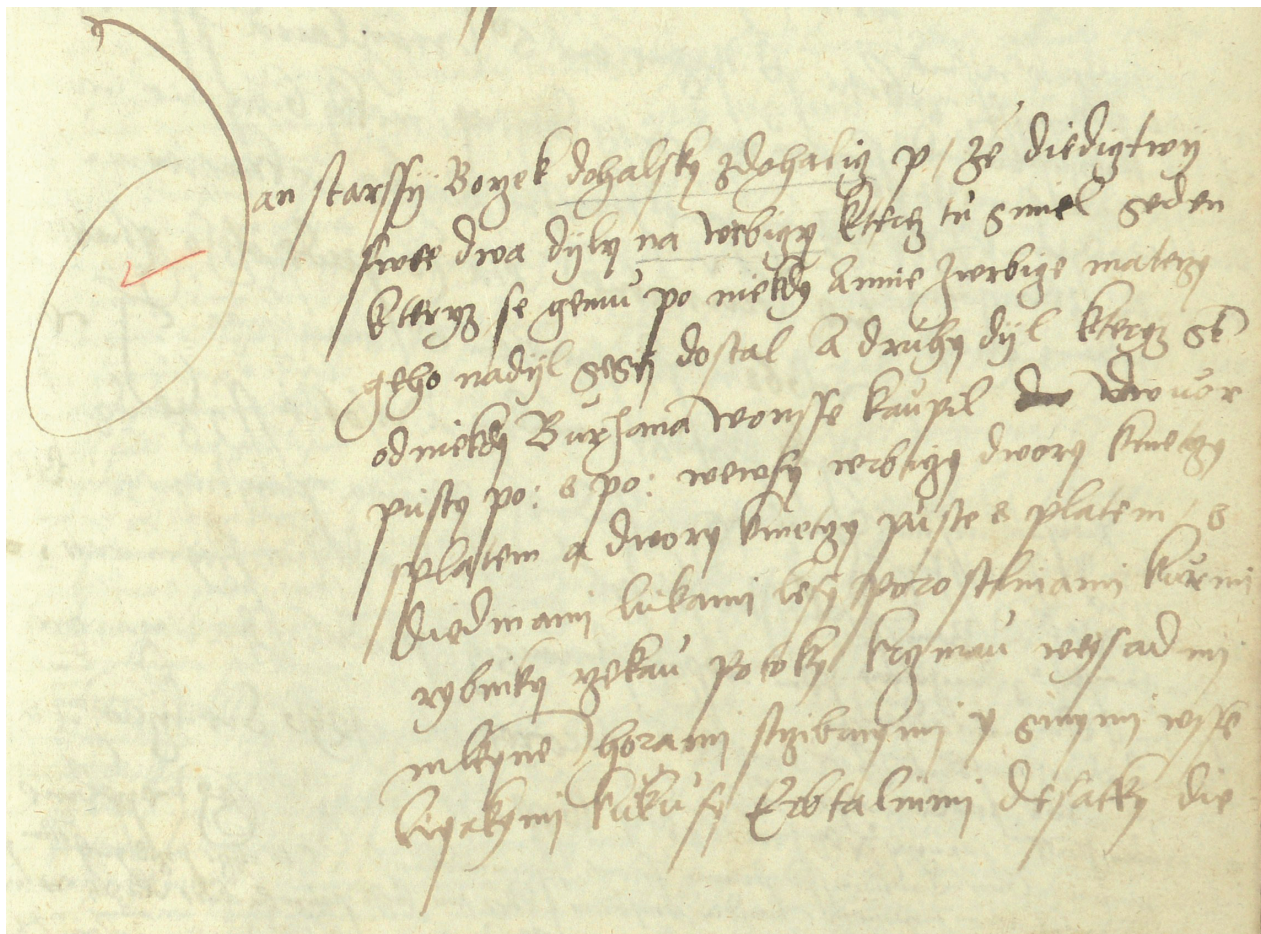
Před polovinou roku 1553 se Burián Voneš rozhodnul své majetky na Vrbici prodat vlastnímu bratranci a držiteli třetího dílu vrbického dědictví, Janu staršímu Bořkovi Dohalskému z Dohalic. Kupní smlouva byla uzavřena 4. července 1553, cena 225 kop grošů českých odpovídala nevelkému rozsahu prodávaných majetků: k Buriánovu vrbickému zboží tehdy patřil jediný osedlý kmetčí dvůr, další počtem neuvedené pusté usedlosti, lesy a rybníčky, spolu se svobodnou *krčmou vejsadnou, kteráž v též vsi Vrbici na někdy sídle jménem Mikulášovském jest, s horami stříbrnými*. Transakce byla do zemských desk zapsána 3. března 1554, sám Burián zanedlouho po vlastním vkladu někdy na jaře či v létě roku 1554 bez dědiců zemřel (DZV 11 F 8r; DZV 50 J 8r–9r; DZV 250, M 30v).

Poslední třetina vrbického zemanského statku se na počátku 16. věku s Annou z Vrbice dostala do rukou východočeského rytířského rodu Bořků Dohalských z Dohalic. Není zatím zřejmé, kdo z Dohalských jako manžel Anny vrbický díl získal, roku 1538 jej v nedílu drželi již její synové Jan a Petr, kteří tehdy ze svého dědictví na Vrbici odprodali mlýn s určitými dalšími užitky Vilémovi Podvinskému z Lerojed (DZV 5 G 7v; viz výše).¹⁵ Ještě před shořením zemských desk 2. června 1541 se oba bratři majetkově rozdělili (DZKČ I.2, 8, č. 18 k roku 1542), přičemž vrbické statky připadly Janovi, od poloviny 16. věku vystupujícímu v písemnostech jako Jan starší Bořek Dohalský z Dohalic. Roku 1540 čelil určitým majetkovým nárokům vladyky Jana Hořtického z Hořtic na vrbické dominium (Emler ed. 1870, 299–300, č. 191), i nadále však Jan starší Bořek vystupoval jako jediný dědic třetího dílu Vrbice po své matce. Není vůbec jisté, že na vrbickém statečku přímo sídlil: jeho rezidencí byl spíše dům v Kutné Hoře v blízkosti Kouřimské brány a masných krámů, jenž zakoupil roku 1548 a vlastnil jej ještě o čtvrtstoletí později (1570). Dům byl proto i v 17. věku tradičně nazýván jako dům Dohalský (Dačický – Paměti, I, 141; Šimek 1907, 100; Leminger, E. 1926a, 65, 66, 69–70; 2006, 42, 43, 49; též Kořínek 1675, 123). Zdá se, že Jan starší Bořek Dohalský při minimální vlastní pozemkové držbě zlepšoval svoji finanční bilanci drobným úvěrovým podnikáním: roku 1553 vlastnil dlužní úpis pana Zdislava Zvířetického z Vartemberka a na Čestíně Kostele na 150 kop českých grošů, při koupi dílu vrbického statku od Buriána Voneše naopak zčásti platil vystavením vlastního dluhopisu na 75 kop (k úvěrovému podnikání nižší české šlechty v druhé a třetí třetině 16. století např. Ledvinka 1985, 23–37, 81–159; Bůžek 1989, zvl. 49–125; 1995, 106–123, 140–151; 1996, 31–37, 157, 159, 168–169; Bůžek *et al.* 2002, 208–211; Vorel 2005b, 164–168; s další literaturou; modelový příklad nově prezentoval Vorel 2012b, zvl. 138–144, 149–161, 178–189, 193–195).

Na počátku padesátých let 16. století Jan starší Bořek Dohalský z Dohalic patrně zpět odkoupil vrbický mlýn, coby vlastník části vrbických pozemků obdařených stříbrem se 11. srpna 1551 podílel spolu s dalšími gruntovními pány

na smlouvě s vrbskými nákladníky o důlních svobodách (Leminger, O. 1911, 178; 2009, 25; Kratochvíl 1923, 54). Roku 1553 rozšířil svoji část vrbského dědictví o díl Buriána Vonše Hostovského z Hostovic (srov. předchozí výklad), zanedlouho ale také on vyšel vstříc snaze Arnošta Wittelsbašského a Baltazara Borovského z Borové o opětovné scelení vrbského statku. Smlouvou z 13. srpna 1555 Jan starší Bořek prodal za 800 kop českých grošů Baltazaru Borovskému jak svůj původní dědický díl po matce, tak třetinu, před dvěma léty odkoupenou od Buriána Vonše. Úhrnem šlo o pustý poplužní dvůr ve Vrbsici, osazené i pusté kmetčí dvory s platy, s lesy, rybníky a řekou, s mlýnem pod Vrbsicí, výsadní křmou na Vrbsici, s horami a kovy stříbrnými i jinejmi všelijakými, s kuskusy erbálními, desátky dědičnými (DZV 12 B 17r–18r; DZV 51 H 35r–36r; obr. 24). V dalších letech Jan starší Bořek Dohalský z Dohalic žil patrně jako šlechtický ren-

tiér na svém domě v Kutné Hoře a při absenci pozemkových držav se zřejmě nadále živil mimo jiné půjčováním peněz na úrok. Při majetkovém odhadu pro zdanění roku 1557 nevykázal žádné poddanské majetky, ale jen vlastní aktiva ve výši 800 kop grošů českých (Placht 1950, 59, č. 58). Roku 1569 pak nárokoval v Kutné Hoře 3 kopy českých grošů, které půjčil zemřelému malíři Václavovi (Leminger, E. 1926b, 234–235; přehledně k problematice šlechtické držby v městských obcích 16. věku Bůžek 1997, 186–192; v širší perspektivě např. Bůžek 1996, 24–42, 46–50; dále kupř. Winter 1890, 121–128; Janáček 1968, 136–137). V těchto souvislostech nelze vyloučit, že majetkové transakce Jana staršího Bořka z let 1553 a 1555 ohledně Vrbsice měly spekulativní charakter: nápadně nízká cena, za kterou koupil třetinu statku od Buriána Vonše, kontrastovala s vysokou prodejní částkou dvou třetin panství o dva roky později ...

Obr. 24. Úvodní pasáž zápisu, kterým 16. října 1555 Jan starší Bořek Dohalský z Dohalic do zemských desk vložil prodej dvou třetin vrbského statku Baltazaru Borovskému z Borové (DZV 12 B 17r). © Národní archiv Praha.

Abb. 24. Einführungspassage des Eintrags in den Landtafeln, mit welchem Jan d. Ä. Bořek Dohalský von Dohalice am 16. Oktober 1555 den Verkauf von zwei Dritteln des Guts Vrbsice an Balthasar Borovský von Borová bestätigt (DZV 12 B 17r). © Nationalarchiv Prag.

Baltazar Borovský z Borové, který v letech 1554 a 1555 scelil půlstoletí rozdělený vrbický statek znovu pod jedinou vrchnost, pocházel z početné pražské měšťanské rodiny (např. DZV 52 D 26v–28r). Erb a přídomek obdržel královským majestátem 19. září 1546, jeho ženou se stala Anna, dcera Jiřka Otty z Losu, z šlechtického rodu podnikajícího v dolování a železářství na Podbrdsku (Sedláček 1925, 376; Pilnáček 1930, 80, č. 180/I, II; Mysliveček 2005, 119; Pelant 2013, 319). Úspěšné hospodářské aktivity umožnily Baltazarovi Borovskému poskytovat zřejmě již v druhé polovině čtyřicátých let 16. století českým šlechticům finanční úvěry, někdy zaručené deskovými zápisy na nemovitých statcích (např. u Václava Tuněchodského z Poběžovic 800, u Jaroslava z Pernštejna 1 000 kop českých grošů; DZV 52 D 26r, 27r–v; DZV 86 K 24v–25r; Vorel 1997, 55–56, č. 17; k pozadí perňštejnských dluhů ručených deskovými vklady Vorel 1995, 37–38; 1999a, 208–209). Baltazar Borovský investoval příznačně také do báňských podniků, jednotlivé důlní podíly (kuksy) vlastnil v Jáchymově a na příbramských horách, na nejbohatším příbramském cechu Matky Boží a na Hluboké štole (DZV 52 D 27r–v; srov. např. Kubát 1957, 183, 186, 188, 198–199, 202–206; 1962, 159–166).

Patrně už v polovině čtyřicátých let 16. věku (ne-li dříve) vstoupil Baltazar Borovský z Borové do služeb administrátora salcburského arcibiskupství, bavorského knížete a rýnského falckraběte Arnošta Wittelsbašského, od roku 1549 přijatého mezi české stavy a po pánech z Pernštejna zástavního držitele Kladského hrabství (DZV 9 C 13v–14r; DZV 48 F 10r–14v; DZV 85 K 29r–30r; k Arnoštovu českému inkolátu Starý 2010, 184; k osobě samotného knížete Albrecht 1959, 619; k jeho panování v Kladsku např. Gottschalk 1970, 193–198; Šůla 1999, 76; Vorel 2005a, 11–13; Herzig, Ruchniewicz 2006, 64, 66–70, 100–101, obr. 11; Felcman 2012, 135–136). Od sklonku čtyřicátých let 16. století kníže Arnošt opakovaně ustanovoval Baltazara Borovského plnomocníkem u zemského soudu a desk (DZV 47 H 24r; DZV 48 C 4r–v; DZV 49 B 18v–19r; DZV 50 H 20r–v). Stěžejní služby ale Baltazar bavorskému knížeti poskytoval zřejmě ve finančních záležitostech, není asi náhodné, že v jednáních o koupi majetku na Vrbici Baltazar nejprve vystupoval jako Arnoštův prostředník, teprve v konečné fázi obou deskových vkladů se stal vlastním nabyvatelem vrbických zboží. Koupě Vrbice však nejspíše byla součástí složitějších ekonomických vazeb mezi oběma muži, podle Arnoštova nikým nezpochybněného vyjádření získal Baltazar Vrbici za jeho peníze a k jeho ruce, z dlužné částky však byly následně odpočítány určité pohledávky, které Baltazar Borovský pravděpodobně naopak měl u knížete (DZV 52 D 27v; DZV 86 M 20v).

Nabytí vrbického deskového statku bylo podmíněno přijetím Baltazara Borovského a jeho dědiců do českého rytířského stavu 27. srpna 1554, příslušný slib složil Baltazar následně 22. března 1555 (DZV 11 23r; Sedláček 1925, 376). V kupní smlouvě ze 13. srpna 1555 s Janem

starším Bořkem Dohalským na zbývající část vrbického panství proto Baltazar Borovský z Borové mohl již ke svému přídomku připojit také domicil *a na Vrbici* (DZV 51 H 35r). Vrbici a její stříbrné doly však vlastnil jen nedlouho. Ještě 25. listopadu 1555 mu Jaroslav z Pernštejna deskovým vkladem zaručil svůj dluh, někdy krátce poté ale už dlouho nemocný Baltazar Borovský zemřel: 13. února 1556 byla již sepsána smlouva mezi jeho pozůstalými dědici (DZV 51 H 35r; DZV 52 D 26v–28r; DZV 86 K 24v–25r). Pokud koupí jednotlivých vrbických podílů sledoval Baltazar rozšíření vlastních hospodářských aktiv o zisky z vrbických stříbrných hor, ať už přímou účastí jako nákladník nebo zprostředkovaně z titulu pozemkové vrchnosti, pouhý půldruhý rok jeho držby Vrbice, vyplněný navíc nemocí, mu ponechal pravděpodobně jen minimální prostor pro prosazení vlastních záměrů.

Podle prohlášení smluvních, vypořádávacích pozůstalost, koupil zemřelý Baltazar Borovský vrbický statek za peníze knížete Arnošta. Ovdovělá Anna z Losu jako poručnice pozůstalé nezletilé Baltazarovy dcery Mariany proto v rámci vyrovnání takto vzniklého dluhu (1 125 kop českých grošů) postoupila knížeti v říjnu 1556 celé vrbické panství: na Vrbici tvrz, panský poplužní dvůr s poplužím, celou ves s osedlými i pustými poplatnými usedlostmi, *těž také i domy havěřskými na horách stříbrných*, dále příslušné pozemky, lesy, rybníky, řeku Sázavku, štěpnice, svobodnou krčmu, mlýn, a konečně i stříbrné doly s náležitými vrchnostenskými podíly a desátky z dolování (DZV 12 H 17r–18r; DZV 52 D 28r; DZV 86 M 20r–21r; DZSt 44 A 3r).

Získání kromě stříbrných dolů zcela nevýznamného vrbického vladického statku příslušníkem říšského knížecího rodu je jen stěží vysvětlitelné jinak než zájmem Arnošta Wittelsbašského o eventuální zisky z těžby, stejně jako v případě jeho služebníka Baltazara Borovského. Angažmá knížete Arnošta jak v alpských, tak v českých báňských revírech i v obchodě s drahými a barevnými kovy bylo dlouhodobé a intenzivní: mimo jiné se již od třicátých let 16. věku coby nákladník podílel na dobývání stříbra a zlata v Kutné Hoře, Příbrami, Jílovém a Kníně i jeho dodávkách ke zmincování (RG, kniha č. 8, fol. 459, 474, 523, 535; č. 15, fol. 44, 62, 66, 88, 241, 242; č. 9, fol. 30, 33, 37; č. 72, fol. 7; č. 70B, fol. 193; Čihák, L., Čihák, V. 1948, 109, 143; Kubát 1962, 167, 171; Kubátová 1987, 186, 190–191, 194; 1991, 149, 156). Arnošt, obecně známý jako vynikající mineralog a znalec dolování (např. Gottschalk 1970, 195, 196, 201, 202, pozn. č. 14, 27), poskytoval též půjčky českým horním podnikatelům. Roku 1545 mu dlužil jeden tisíc uherských zlatých příbramský těžář a pozdější nejvyšší mincmistr Jan z Vítěnce na Tochovicích, finanční pohledávky měl rovněž u kutnohorských usedlíků (DZV 44 J 14r; DZV 47 H 14r; Leminger, E. 1924, 78; 2006, 30). Aktivity knížete Arnošta v oblasti těžby a zhodnocování drahých kovů zřejmě umocňovalo jeho kontinuální zapojení do středoevropské mincovní produkce: mincovním právem disponoval a vlastní mince

razil postupně jako administrátor biskupství v Pasově (1517–1549), arcibiskupství v Solnohradech (1541–1554) i jako zástavní držitel Kladského hrabství (1549–1560; k Arnoštovu kladskému mincování, probíhajícímu v letech 1549–1551 a 1554 kupř. Nechanický, Šafář 1983, 37–39, 90, č. 56–60, tab. VI: 56, 60, příloha č. 7; Vorel 2012a, 421–422).

Právě v letech 1556–1560, kdy kníže Arnošt Vrbici vlastnil, počínaje rokem 1555 přestaly nadlouho dodávky vrbického stříbra do kutnohorské mincovny a do roku 1560 chybějí i jakékoliv zprávy o případných propůjčkách či sporech na kutišti. Důvodem teoreticky mohlo být úplné převedení veškerých těžebních provozů pod přímou režii knížete, včetně distribuce získaného stříbra, stejně si Arnošt Wittelsbašský podle stížností již roku 1538 vedl v jílovském dole Plimle, kde vytěžené zlato údajně neodvezl do královského výkupu a nedovoloval zde těžit jiným nákladníkům (Kubátová 1987, 190–191). Některé pozdější zprávy však nasvědčují hlubokému útlumu těžby na vrbických horách, nejspíše pro vyčerpání přípovrchových rudních poloh, nedořešené odvodnění důlních prací i nezámjem jiných kapitálově silných investorů. Podle odhadu majetků českých stavů z roku 1557 pověřil kníže Arnošt správou vrbického panství horního hejtmána na Horách Vrbických, Stanislava Syrakovského ze Syrakovic, jenž tehdy jako *ouředník na Vrbici na místě Jeho Milosti knížete Arnošta Bavorského* přiznal v rámci Čáslavského kraje velmi průměrný majetek 1 139 kop českých grošů (1 125 kop na dominikálu a jen 14 kop na poddaných: Placht 1950, 59, č. 95; ke kategorizaci tehdy vykázaných šlechtických majetků Bůžek 1986, 203, 207, 208, tab. I, V, VI). Nelze vyloučit, že neúspěchy vrbického dolování v druhé polovině padesátých let 16. století a zprávy o nově objevených nebo ověřovaných výskytech stříbrných rud v bližším okolí Vrbice byly jedním z motivů, proč kníže Arnošt Bavorský přikoupil 26. května 1559 od Jiříka Špetle z Prudic nedaleké, poměrně větší panství Dobrovítov (DZV 54 B 26r–v, C 3r, C 30v–D 1v; Sedláček 1900, 89; cf. např. též Valchář 1919). Předchozích nálezů hor, dolů a kovů i aktuálních podílů z dolování *na gruntech dobrovítovských* se týkaly následné majetkové převody v letech 1561 a 1571 (ČG-L, inv. č. 2 483, sign. L II 1891; DZV 60 E 4r.; RG, knihy č. 72, fol. 7r; č. 70B, fol. 193r). Mohlo se přitom jednat o některé z dobývek, novodobou prospekci lokalizovaných na území bývalého dobrovítovského dominia v katastrech Dědic, Hlohova, Hostkovic či Michalovic (Starý, Šanderová, Tomášek 2004, 18–19, 32, 34, obr. 17, tab. 1, 2, lokality č. B 3/18, B 3/19, B 4/1, B 4/7, B 4/8, B 4/12). Vzápětí, 30. června 1559, získal Arnošt za 250 kop českých grošů i jednu z nejvýstavnějších městských rezidencí v Kutné Hoře, Knežlíkovský dům, od té doby nazývaný dům Knížecí (nynější č. p. 376 ve Vladislavově ulici; srov. Kořínek 1675, 123–124; Leminger, E. 1924, 77–78; 1928, 6–7; 1929, 71–73, 75, 79, 82–84; 2006, 29–30, 56–57, 69, 70, 72, 74, 76; Pospíšil 2000, 341; Pospíšil, Macek 2014). Další hospodaření a důlní podnikání knížete Ar-

nošta v Kutné Hoře a na jižním Čáslavsku však ukončilo jeho brzké úmrtí 7. prosince 1560.

Kníže Arnošt Bavorský zemřel bez plně legitimních potomků a kšaftu, podle zemského práva veškeré jeho majetky v Čechách včetně Vrbice a Dobrovítova odúmrtí spadly na Ferdinanda I. jako českého krále. Ještě za Arnoštova života (1559) a patrně po jeho přímluvě však Ferdinand I. tuto pozůstalost přislíbil Arnoštovu synovci a svému zeti, bavorskému knížeti (vévodovi) Albrechtu V. Wittelsbašskému (o Albrechtovi přehledně např. Goetz 1953; Heil 1998, ohledně Kladska speciálně 193, 246, 256–257, 361–362, 526, pozn. 93, 135; Baumstark 2001). Jak referoval kladský purkrabí Hans Rostock, spočívalo dědictví po Arnoštovi mimo jiné rovněž *in dem Bergwerk und Gütern, zum Fürwitz genannt* (Gottschalk 1970, 199). Albrecht, velkorysý renesanční mecenáš a příznivec nauk a umění, musel v průběhu roku 1561 držení českých statků po svém strýci obhajovat na komorním soudě před žalobou Arnoštovy pozůstalé sestry Sabiny Württemberské, po výroku soudu z 18. prosince 1561 se mohl dědictví ujmout (srov. např. Sedláček 1900, 89; Gottschalk 1970, 197–199, Heil 1998, 193, 246, pozn. č. 93; Šůla 2004, 378–381; Herzig, Ruchniewicz 2006, 69–70). Dlouhodobě ale pozici Albrechta V. v Čechách komplikoval nesouhlas českých stavů s jeho případným českým inkolátem, kterého se Albrechtovi nikdy nepodařilo dosáhnout, stejně jako sílící politický tlak české stavovské obce na nového panovníka Maxmiliána II., aby Kladské hrabství i ostatní Albrechtovy državy v Čechách byly vykoupeny zpět k ruce králi nebo jiným obyvatelům království. Po opakovaných sněmovních výzvách v letech 1565 a 1567 ovšem teprve roku 1569 k výkupu skutečně došlo, císař převzal od Albrechta vyplacené majetky k 8. září 1569 (k výkupu srov. např. Gottschalk 1970, 199–200; Heil 1998, 361–362, pozn. č. 81; Šůla 2004, 381; Vorel 2005a, 13; Herzig, Ruchniewicz 2006, 70; Felcman 2012, 147–148). Vrbický statek se tak nakrátko ocitnul přímo v rukou zeměpána a ve správě královské komory (srov. též RG, knihy č. 70B, fol. 193r; č. 72, fol. 7r).

Jak byl řečeno, z časů vlády knížete Arnošta Bavorského nad Vrbicí v letech 1556–1560 jakékoliv písemné zprávy o vrbickém dobývání stříbra zatím postrádáme. Teprve z počátku šedesátých let 16. století, z období převzetí vrbického statku knížetem Albrechtem V. Bavorským, pocházejí relace o patrně obnovovaných báňských pracích na Horách Vrbických, ale příznačně také o snaze nové vrchnosti převést dolování pod vlastní režii. V únoru 1561 nařizovala nejprve dvorská komora patrně novým vrbickým těžařům, aby se řídili podle jáchymovského horního řádu a komoru zpravili o případném zavalení nebo opuštění dolů. Současně si ale horník Michal Ritter stěžoval na neochotu (vrbických?) úředníků dovolit mu kutat, český místodržící arcikníže Ferdinand Habsburský proto 16. července 1561 musel vrbickému hornímu hejtmánu Stanislavu Syrakovskému přímo poručit, aby Ritterovi štolu na dole ve Vrbici propůjčil.

Bavorská vévodská rada však protestovala a žádala o zákaz dolování, neboť „vévoda Albrecht vynaložil mnoho k odstranění vody, dal vykonati značné dílo a štolu, tuto dále vede a chce ji i doly osaditi“ (Kratochvíl 1923, 55–56; Kratochvíl 1949, 240–241). Pokud bavorští vévodští radové nenárokovali náklady a práce, vynaložené ve skutečnosti již dříve knížetem Arnoštem, odkazovala by tak jejich protestace na aktivní zapojení Albrechta V. Bavorského ve vrbsickém rudním okrsku ještě za Arnoštova života, snad někdy v letech 1559–1560. O trvalejším zájmu vévody Albrechta o zisky z českých

Obr. 25. Plný erb rodu Hanušů Šaratických ze Šaratic, vyobrazený na aversu společného měděného početního groše Jana Hanuše Šaratického ze Šaratic a jeho strýce Radslava Hlavsy z Liboslavě, raženého snad v období krátce před rokem 1599 (Miltner, F. K., Miltner, O. 1852–1869, 123–124, č. LI: 114, 115, tab. XV: 114, 115; Prokisch 2009, č. B.69/2, 3; Skala, Smělý 2011, 176–179, A5–A8, obr. 1). Průměr 22 mm, hmotnost 2,368 g, Zdroj <http://www.numismatik.cz/salova-aukce/cns-praha-59-954> (groš vydražený na 59. aukci České numismatické společnosti Praha dne 6. 4. 2013).

Abb. 25. Volles Wappen des Geschlechts der Hanuš Šaratický von Šaratic, abgebildet auf dem Avers eines gemeinsamen kupfernen Raitgroschens von Jan Hanuš Šaratický von Šaratic und seinem Onkel Radslav Hlavsa von Liboslav, geprägt wohl kurz vor 1599 (Miltner, F. K., Miltner, O. 1852–1869, 123–124, Nr. LI: 114, 115, Tab. XV: 114, 115; Prokisch 2009, Nr. B.69/2, 3; Skala, Smělý 2011, 176–179, A5–A8, Abb. 1). Durchmesser 22 mm, Gewicht 2,368 g. Quelle <http://www.numismatik.cz/salova-aukce/cns-praha-59-954> (der Groschen wurde bei der 59. Auktion der Tschechischen numismatischen Gesellschaft Prag am 6.4.2013 versteigert).

stříbrných dolů vypovídají pak doklady o jeho podílu na těžbě jak na statcích Vrbice a Dobrovítov, tak v samotné Kuté Hoře z let 1561, 1567 a 1571 (RG, knihy č. 72, fol. 7r; č. 70B, fol. 193r; č. 85, fol. 31r; č. 86, fol. 1r, 2r). O dalším vývoji na kutišti v průběhu šedesátých let 16. věku je možné při absenci písemných pramenů pouze spekulovat, následné doklady ale indikují epizodní charakter obnoveného dolování na Vrbici roku 1560 a jeho opětovné oživení teprve od počátku sedmdesátých let 16. století.

Podle dosud publikovaných báňských písemností využili tehdy zájemci o těžbu na Horách Vrbických příznivou situaci, přechod vrbsického dominia na podzim roku 1569 do bezprostředního vlastnictví panovníka značně zjednodušil smluvně-právní vztahy na kutišti. Roku 1570 tak byl horníkům Hansi Künzelovi a Michalu Luttnbergerovi propůjčen volně ležící důl (nálezná jáma se třemi šachtami) Nepřízeň i s dědičnou štolou, následně 1571 jednali vrbsičtí nákladníci o vystavění nové huti, 1572 dorazilo do Kutné Hory po dlouhé době na Vrbici vytěžené a vytavené stříbro (viz výše; Leminger, O. 1911, 179; 2009, 26; Kratochvíl 1923, 55–56; Kratochvíl 1949, 241; Šimek 1971b, 10). Mezitím ale již Maxmilián II. někdejší statky bavorských knížat v Čáslavském kraji, panství Dobrovítov, Vrbice a Knežzlíkovský dům v Kutné Hoře, dne 28. května 1571 prodal za 8 500 kop českých grošů *slovutnému* Martinu Hanušovi Šaratickému, bohatému čáslavskému měšťanovi původem snad z moravských Ivančic, od 31. března 1570 čerstvému erbovníkovi s přídomkem „ze Šaratic“ (obr. 25; srov. zvl. Miltner, F. K., Miltner, O. 1852–1869, 123–125, č. 51, tab. XV: 113–115; Sedláček 1874, 126–127, 193; 1900, 90; 1925, 427–428; Švábenský 1983, 259, č. 103; s některými nepřesnostmi též Pilnáček 1930, 134, 534, č. 401; 1983, 179, č. 750; Mysliveček 2005, 227–228). Stejně jako před sedmnácti lety Baltazar Borovský, rovněž Martin Hanuš Šaratický musel být roku 1571 nejprve zemským sněmem přijat do rytířského stavu (slib složil 8. června 1571), aby mu následně mohla být 22. června 1571 nakoupená zboží vložena do zemských desk (DZV 17 G 22v–23v; DZV 60 E 2v–4v; DZSt 45 J 15r–16r; ČG-L, inv. č. 2 483, sign. L II 1 891; srov. Miltner, F. K., Miltner, O. 1852–1869, 123; Sedláček 1900, 90).

Podrobný výčet náležitostí vrbsického panství při prodeji roku 1571 odkrývá patrně rozsáhlou proměnu, kterou tradiční vladycké dominium prošlo za patnáct let pod vládou obou bavorských knížat i panovníka: Martin Hanuš získal do držení již významně zvelebený režijní vrchnostenský velkostatek, s poddanskou složkou redukovanou na minimum (obecně k vývoji ekonomiky šlechtických domén druhé poloviny 16. věku kupř. Ledvinka 1987, 104–119; Čechura 2000; 2008, 181–207; 2009, 263–281; Vorel 2005b, 220–229). Vedle tvrže příslušel k Vrbici poplužní dvůr, jediný poplatný kmecí dvůr, sladovna a plně vybavený pivovar, svobodná výsadní krčma, mlýn, panský dům, štěpnice, kovárna, masné krámy, pětice jmenovitě

uvedených rybníků (Huť, K Dobrnícům, Mezi lesem, Pod tvrzí, Horník), stejně jako clo a „chalupy horní“. Těžebným ložiskům stříbra na vrbickém i dobrovítovském panství byla věnována zvláštní pasáž kupní smlouvy, Martin Hanuš je měl využívat v souladu s Narovnáním o hory a kovy z roku 1534 (DZV 17 G 23r–v; DZV 60 E 3v, 4r; ČG-L, inv. č. 2 483, sign. L II 1 891).

Je velmi pravděpodobné, že rovněž pro Martina Hanuše Šaratického ze Šaratic byla možnost zisků z exploatace drahých kovů jedním ze stěžejních motivů při koupi obou statků, roku 1571 skoupil od fisku také podíly, které měl vévoda Albrecht na těžbě v Kutné Hoře (RG, knihy č. 72, fol. 7r; č. 70B, fol. 193r). V dolování na vrbických Horách se pak skutečně prakticky až do své smrti roku 1586 Martin Hanuš velmi intenzivně angažoval, právě interval let 1570–1586 lze označit za druhé nejproduktivnější období vrbického rudního okrsku. Z těchto let je dochováno více zpráv o opakovaných propůjčkách jednotlivých dolů (1577 na Danielu a Nepřízni i dědičné štole, 1580), stejně jako o dodávkách vytěženého hertovního stříbra do kutnohorské mincovny v letech 1572 a 1580–1586, a to i samotným Martinem Hanušem (není zcela jisté, zda jako pozemkovou vrchností nebo i přímým nákladníkem na dolování: Barvíf 1903, 186; Kratochvíl 1923, 5, 57; Novák 1948, 118; Kratochvíl 1949, 241; Šimek 1971b, 9–10; Starý, Šanderová, Tomášek 2007, 111). Příznivému vývoji na Horách Vrbických nezabránilo v těchto letech ani nové Narovnání o hory a kovy mezi Maxmiliánem II. a stavy z roku 1575, kterým panovník na 25 let gruntovním pánům přenechal tentokrát pouze tři čtvrtiny horních desátků (Sněmy české IV, 277, č. 86; srov. např. Jangl 1978; Majer 1991, 139). Roku 1584 nicméně už byla některá horní díla opuštěná, na dalších měli kverkové slevné desátky do doby opětovné rentability, v dolech stoupala voda (Kratochvíl 1923, 57).

Ke krizi a konečnému zániku vrbických stříbrných hor v druhé polovině osmdesátých let 16. století nesporně přispělo vedle potíží v samotných dolech také úmrtí Martina Hanuše Šaratického roku 1586 (někdy záhy po 13. nebo 16. květnu 1586) a následná dlouhá správa panství poručníky nezletilých sirotků, pozůstalou vdovou Annou Hlavsovou z Liboslavi a strýcem Martina Hanuše, Janem Hanušem ze Šaratic na Ořechově (Dačický – Paměti, II, 21; Miltner, F. K., Miltner, O. 1852–1869, 123–124; Sedláček 1900, 90). Oba poručníci zřejmě oproti Martinu Hanušovi nedokázali s horníky a nákladníky naleznout odpovídající *modus vivendi* a dohodnout obapolně pro těžbu výhodné propůjčky a frystuňky. Nejvyšší hormistr Lazar Ercker proto roku 1592 při své inspekční cestě po jednotlivých rudních obvodech Vysočiny na Vrbici našel jen již opuštěná báňská díla a poznamenal, že naposledy zde dva kutnohorští těžaři dosáhli hloubku 40 láter (tedy cca 86 m), s bohatými nálohy stříbra, pro útisky vrchnosti ale byli nuceni práce opustit (Barvíf 1903, 186; Kratochvíl 1923, 57). Ještě roku 1598 sice syn Martina Hanuše, Jan Hanuš ze Šaratic prodával Jiřimu Janovi Maternovi z Květnice

tvrz a ves Vrbici celou a ves Hory Stříbrné, stejakající se s týmiž grunty vrbickými ... s horami stříbrnejmi, to již ale byla těžba minulostí (DZV 173 J 15r–16v; cf. Sedláček 1900, 288).

7. Závěrem – Hory Vrbické v dějinách českého stříbra

Terénní relikty i písemné prameny představují Hory Vrbické jako relativně rozlehlý, místně dále členěný areál prospekce, těžby a dalšího zpracování rud stříbra na Českomoravské vrchovině druhé poloviny 16. století. Zběžné revizní ohledání lokality naznačilo perspektivnost dalšího archeologicko-montanistického průzkumu, dílčí revize historických zpráv zdůraznila potřebu pokud možno kompletního shromáždění dochovaných písemností. Teprve detailní analýza dobových písemných relací o dolování, vlastnických poměrech na kutišti i příslušných pozemkových vrchnostech umožní efektivně směřovat další terénní výzkumné aktivity a následně dovolí také soustavné vylíčení dějin dolování stříbra na Horách Vrbických. Přesto je možné pokusit se o krátké shrnutí.

Dosud známé doklady zcela neobjasňují, zda báňské práce započaly před polovinou 16. století na stařinách nebo na nově objeveném ložisku. Poznání unikají dosud také iniciátoři průzkumných aktivit a následné těžby: mohli se jednat o horníky, odborníky a kapitálově silné nákladníky, otevírající prospekci a kutání po dohodě s pozemkovými pány; nezdá se ale počáteční podnět k dolování dala samotná vrchnost. Zahájení časně novověké exploatace stříbra na ložisku ovšem nápadně koreluje se svobodou, kterou s platností od 1. listopadu 1547 Ferdinand I. postoupil (v rámci dohody o minci) na patnáct let panskému a rytířskému stavu Českého království svoji polovinu desátku ze zlatých a stříbrných dolů, *krom těch statkuův a zboží, na kterýchž jeho Milost Královská hory a kovy vymíniti pozuostaviti jest ráčil* (Sněmy české II, 517–518, č. 169).¹⁶ V případě Hor Vrbických se toto omezení týkalo kynické části na panství hradu Chlum, jinak tedy zřejmě pozemkové vrchnosti až do roku 1562 (a po následném prodloužení roku 1565 ještě dalších deset let) pobíraly celý desátek z dolování. Po udělení frystuňků a prvních propůjček na podzim 1547 se těžba naplno rozeběhla v následujícím roce 1548, podle písemné agendy i stříbra odvedeného do mincovny lze za období počáteční konjunktury dolů na Vrbických Horách považovat první polovinu padesátých let 16. věku. Nadějně ložisko lákalo odborníky a investory z českých i německých zemí, na nálezné jámě sv. Daniela byl roku 1551 jako hormistr potvrzen jeden z nákladníků, měšťan z Annaberku Mathes Richter, ze stejného města pocházel také jiný těžař na danielském dole, horník Valten Windisch. Mezi kverky nechyběli šlechtici, specialisté v oboru těžby drahých kovů a mincovnictví,

členové zemského i dvorského správního aparátu a měšťané, kupříkladu z Čáslavi, Kutné Hory, Litomyšle, Prahy a Přísečnice (Čermák 1904; Leminger, O. 1911, 178–179; 2009, 25–26; Kratochvíl 1923, 54–56; Kratochvíl 1949, 240–241).

Po roce 1555 zřejmě přišel hluboký útlum dolování, epizodní pokusy o obnovu roku 1560 navíc doprovázela neochota bavorského vévody coby pozemkového pána dovolit těžbu dalším podílníkům a snaha znovu osadit dobývky ve vlastní režii (Kratochvíl 1923, 55). K výraznějšímu oživení došlo proto asi až od roku 1570, spolu s převodem panství nejprve pod královskou komoru, poté do rukou dolování příznivě nakloněného Martina Hanuše Šaratického ze Šaratic. Tehdy byla znovu propůjčena „volně ležící“, opuštěná nálezná jáma Nepřízeň (Ungunst) s dědičnou štolou a třemi šachtami, k roku 1571 se váže vícekrát vzpomínaná žádost vrbických kverků o povolení stavby nové huti, když stará „císařská“ huť dávno zpusťla. O obnově dolu roku 1580 na vrbických statcích Martina Hanuše Šaratického, poskytujícího dobré výtěžky i nálohy stříbra, se zmiňoval ve své prvé zprávě i nejvyšší hormistr Lazar Ercker (Barvíř 1903, 186; Kratochvíl 1923, 56). Druhá etapa opětovného ruchu na Horách Vrbických (jen stěží lze hovořit o konjunktúře) končila po polovině osmdesátých let 16. století: roku 1584 se jednalo „o dole dílem zašlém“ a o slevení desátků do doby opětovné rentability, poslední stříbro dorazilo z Vrbických Hor do královské mincovny za sezónu 1586. Relace Lazara Erckera pak roku 1592 hovořila už o opuštěných báňských dílech (Barvíř 1903, 186; Kratochvíl 1923, 57; Kratochvíl 1949, 241).

Obr. 26. Vrbice, jako Fürwitz nepřesně zaznačená přímo na řece Sázavě na mapě Českého království Jana Crigingera z roku 1568 (Kučař 1959, list č. 2, výřez).

Abb. 26. Vrbice, auf der Karte des Königreichs Böhmen von Johann Criginger aus dem Jahr 1568 als Fürwitz ungenau direkt am Fluss Sázava eingezeichnet (Kučař 1959, Blatt 2, Ausschnitt).

Dostupné údaje o odvedeném vytaveném stříbře naznačují rozdílné výtěžky v obou produkčních obdobích na Horách Vrbických: zatímco za čtyři sezóny v letech 1549–1551 a 1554 to bylo přibližně celkem 152 kg drahého kovu, ze sedmi sezón v letech 1572 a 1581–1586 již jen 113,5 kg stříbra. Omezený, i když nikoliv zcela zanedbatelný význam vrbické exploatace stříbra v druhé polovině 16. století je možné demonstrovat srovnáním s produkcí v dalších báňských okrscích, otevřených zhruba ve stejné době (přehledně Nemeškal 1986, 69–77). Některé tradiční i nové stříbrnorudné lokality na Vysočině a v Posázaví nemohly Vrbickým Horám v padesátých letech 16. věku zdaleka konkurovat (Jihlava, Polná, Příbram, Rataje nad Sázavou, Ratibořice, Stříbrná Skalice, Střimělce, Tábor; vesměs do 10 kg Ag za rok, pouze Příbram ve třech nejlepších sezónách 11,9, 15,8 a 12,5 kg Ag; cf. Havlíček 2009). Kupříkladu z českobudějovických Velkých a Malých Hor bylo ale do kutnohorské mince jen roku 1551 odevzdáno 444,6 kg a 1556 dokonce 783 kg stříbra, z Příbrami ve stejných letech 725 kg a 364,7 kg stříbra, za desetiletí 1550–1559 činila průměrná suma za rok vytěženého stříbra z příbramského revíru nejméně 347 kg (Kubát 1957, 221–222). Samotné kutnohorské doly pak vykázaly roku 1551 101 kg a 1556 už 1 031 kg stříbra. Stěžejní české stříbrnosné oblasti i po valnou část druhé poloviny 16. století zásobovaly jednotlivé mincovny Českého království nepoměrně větším množstvím kovu: průměrná roční těžba na budějovických Horách dosahovala na počátku sedmdesátých let 1 099–1 493 kg, v dalším průběhu sedmdesátých a osmdesátých let pak 702 kg stříbra (Nemeškal 1969, 39–40, 61–63, 80–85).

Ještě méně příznivé patrně byly na Vrbických Horách ukazatele pro výnosy, tedy čisté zisky z dolování. Při odhadech lze vycházet z kuse doložených nákladů na těžbu a zpracování, dále z výkupní ceny stříbra po devíti tolarech za jednu hřivnu, stanovené pro vrbické těžaře frystuňkem gruntovních vrchností roku 1551, stejně jako z obecných výkupních taxací stříbra v kutnohorské mincovně (Sněmy české I, 389, č. 243; II, 517–518, č. 169; IV, 276–277, č. 86; Čermák 1904; Leminger, O. 1911, 178; 2009, 25; Kratochvíl 1923, 55; Nohejlová-Prátová *et al.* 1962, 54, 98–102, přílohy C 8, C 9; Jangl 1978, 106–107). Podle těchto údajů je pravděpodobné, že většina těžebních sezón zde byla ztrátová. V některých nejproduktivnějších letech se nicméně za vrbické stříbro vyplácely značné finanční obnosy: kupříkladu roku 1581 dostali kverkové za 30 kg drahého kovu celkem více než 484 kop grošů (Kratochvíl 1923, 57). Proto také nelze vrbické dolování rozhodně řadit mezi zcela neúspěšné horní podniky, pohlcující finanční investice, chybějící následně v jiných výrobních odvětvích (srov. Macek 1992, 104). Jistá proslulost provázela ostatně vrbické stříbrné doly zřejmě po valnou část druhé poloviny 16. století. Patrně proto byla jinak zcela marginální Vrbice pod svým dobovým německým označením (Fürwitz) vyznačena také v mapě České království, zpracované Johannem Crigingerem, vytištěné roku 1568 v Praze a dále s oblibou kopírované (obr. 26).¹⁷

Specifický fenomén představovalo pro Hory Vrbické časté střídání pozemkových vrchností na kutišti, zejména v jeho vrbické části; pro plné pochopení složitých vlastnických relací bude třeba jít za podrobnou revizi jednotlivých vkladů v zemských deskách, a excerpovat také další archivní zdroje. Jak naznačil již roku 1550 ve své zprávě pro královskou komoru nejvyšší horní hejtmán Kryštof Gendorf, poloha na rozhraní tří alodů komplikovala sama o sobě dolování na Horách Vrbických (Sternberg 1836, 28). Rychlé obměny majitelů vrbického panství tento faktor dále umocňovaly a oslabovaly vytváření právní i smluvní kontinuity a jistoty. Respektování horních svobod ze strany pozemkových vrchností nebylo navíc v českých zemích 16. století se sebevědomou šlechtickou obcí obecnou konstantou. Z blízkých rudních revírů stačí vzpomenout útisky a zábory, pro něž žalovali ve třicátých letech 16. věku horníci na Hůrkách u Pelhřimova Zdeňka Trčka z Lípy, nebo násilí (výhrůžky smrti, konfiskace stříbra a rudy, vyhánění, odepírání prodeje dřeva), kterého se na kvercích a havířích dolů v Pavlově u Humpolce v šedesátých letech 16. století dopouštěl Zdeněk Trčka z Lípy a na Herálci (Kratochvíl 1923, 15–20, 29–33).¹⁸ Kontroverze mezi nákladníky a držiteli dominia provázely od počátku rovněž dobývání stříbra na Vrbici. Už v srpnu 1548 si stěžovali těžaři na propůjčky, Vilémem Podvinským z Lerojed udělované v rozporu s uzavřenými smlouvami jiným zájemcům (Leminger, O. 1911, 178; 2009, 25; Kratochvíl 1923, 55). Proti snahám horníka Michala Rittera o obnovu prací na počátku šedesátých let 16. věku protestovala u panovníka bavorská vévodská rada, zastupující tehdejšího pána na Vrbici, vévodu Albrechta V. Bavorského, a žádala, aby se Ritterovi dolování zakázalo, neboť vévoda sám vynaložil značné prostředky na odvodnění a chce doly znova osadit. Královský místodržící, arcikníže Ferdinand, nakonec musel v létě 1561 hornímu hejtmánovi přímo nakázat, aby Ritterovi štolu na dole ve Vrbici propůjčil (viz výše; Kratochvíl 1923, 55; Kratochvíl 1949, 240–241). Také poslední zpráva o těžbě stříbra na Horách Vrbických v 16. století, Erckerova relace z roku 1592, příznačně zmiňovala opuštění díla s vydatným zrudněním po obstrukcích ze strany vrchnosti (Barvůr 1903, 186; Kratochvíl 1923, 57; Kratochvíl 1949, 241).

Stejně jako v jiných českých a moravských báňských okrscích, také na Vrbických Horách vměšování gruntovních pánů do dolování mohlo mnohdy úzce souviset s jejich vlastní přímou účastí v horním podnikání, jdoucí daleko za ustanovení smluv o hory a kovy mezi panovníkem a stavy z let 1534 a 1575 i za frystuňk Ferdinanda I. z podzimu roku 1547, obnovený 1565 (Sněmy české I, 387–395, č. 243; II, 517–518, č. 169; III, 62–63, 230–231, 240, 429–430, č. 28, 128, 133, 257; IV, 276–277, č. 86; Jangl 1978; srov. též výklad v pozn. č. 16). Výše vzpomenutý spor z roku 1561 dokládá rozsáhlé přímé investice do těžby ze strany bavorského vévody Albrechta V. coby vlastníka vrbického statku a před tím snad i nákladníka na těžbu (vlastní otvírky, založení

a další ražba dědičné odvodňovací štoly). Bezprostředním podílníkem na vrbickém dolování mohl být rovněž Martin Hanuš Šaratický ze Šaratic, od roku 1571 další pán na Vrbici. Sám odváděl roku 1581 do královské mincovny vytavené stříbro, například v květnu 1581 to bylo cca 12,028 kg hertovného a po přepálení 11,934 kg čistého drahého kovu, za což mu bylo vyplaceno více než 188 kop grošů. O tři roky později se kvůli dlužným cupusům dostal do sporu s kutnohorskou měšťankou Dorotheou Čechtickou, která mu v mincovně zadržela proplacení 30 hřiven stříbra opět z Hor Vrbických (Kratochvíl 1923, 56–57). Úkolem dalšího studia ovšem zůstává detailnější objasnění mechanismu distribuce vytěženého a vytaveného drahého kovu z Hor Vrbických mezi horníky, nákladníky, vlastníky dominia a královskou mincovnou; v případech stříbra, které Hanuš i další gruntovní páni do kutnohorské mince odváděli, mohlo jít v závislosti na konkrétních ujednáních s horníky o desátky z dolování, stříbro na základě klauzulí jednotlivých frystuňků vykoupené od horníků na Horách Vrbických, i o výtěžky z dolování ve vlastní režii vrchnosti.

Bohatství vrbických stříbrných dolů, ať již skutečné nebo předpokládané, po celé půlstoletí náleželo k aktivitám v ekonomickém potenciálu jinak drobného vrbického panství. To bylo prodejními smlouvami dalším zájemcům postupováno s veškerými vrchnostenskými užitky z dolování, v obligátní formulaci *s horami s stříbrnými i všelijakými s kukusy erbtlátními a desátky dědičnými* (např. 1554: DZV 51 E 1r–2r). Šlo tedy o desátky celé (1547–1562, 1565–1575), jejich polovinu (1562–1565) nebo tři čtvrtiny (1575–1600), spolu se čtyřmi podílovými kukusy z celkem 132 majetkových a výnosových dílů (kukusů) každého dolu, podle Narovnání o hory a kovy z roku 1534 náležejícími pozemkové vrchnosti (*Erbkuxen*; srov. např. Sněmy české I, 389, č. 243; II, 517–518, č. 169; IV, 279, č. 86; Zycha 1900, 190–191, 246–247; Weizsäcker 1929, 70–74; Kořan 1955, 161; Löscher 1959, 103, č. 76 – *Matthes Ederleins Joachimsthaler Berggebräuche*; Jangl 1976, 119; 1978, 107–108; 2010, 171–172).

Časté střídání pozemkových vrchností na vrbickém dílu těžebního areálu i doložené přímé zapojení držitelů Vrbice do exploatace stříbrných rud poddhaluje diferencovaný přístup jednotlivých gruntovních pánů k dolování a zhodnocení jeho potenciálu i reálných výtěžků. Mezi četnými zástupci rytířského stavu, vlastníci vrbický statek, stejně jako u obou bavorských vévodů, je možné sledovat rozdílné strategie. Bylo možné (a z hlediska eventuálních rizik patrně nejbezpečnější) po případné iniciaci a primární podpoře dolování využívat především právně kodifikované vrchnostenské požitky (desátky, dědičné podíly, právo na výhradní výkup a odprodej vytaveného kovu apod.), případně participovat na ziscích z aktiv obslužné hospodářské infrastruktury, na velkostatku se rozvíjející v závislosti na potřebách báňského okrsku (patrně Burián Voneš, Vilém Podvinský, jeho dcery a zeť Burián Kochánek). Nechyběl ale vlastník (Jan starší

Božek Dohalský), ve vhodný čas upřednostňující výhodné, snad přímo spekulativní skoupení a následný odprodej dobově žádaných nemovitostí se stříbrnými doly těm zájemcům, které povzbuzovala eventualita bohatších výnosů ze stříbrných hor. Tito páni na Vrbici pak zřejmě vedle obecně pozitivního poměru k dolování na získaných majetcích sami aktivně vstupovali svými investicemi do horního podnikání v naději na další navýšení zisků (Albrecht V. Bavorský, Martin Hanuš, snad i Baltazar Borovský). Vzhledem k předchozímu zapojení do dolování a mincování k tomuto okruhu náležel nejspíše rovněž vévoda Arnošt Bavorský; v polovině padesátých let 16. věku nastupující krize vrbického hornictví ale mohla jeho pozornost obrátit k racionalizaci hospodaření na samotném vrbickém statku.

Rychlý rozprodej všech tří původních vrbických dílů z rukou tradičních vladckých vlastníků může indikovat realistický přístup přinejmenším určité části této skupiny české nobility k důlnímu podnikání. Její snahou tu zřejmě bylo využít prvotní konjunkturu, poté ale zhodnotit spíše vlastní majetkovou podstatu výhodným prodejem, nežli kalkulovat se stále nejistějšími příjmy z těžby, při současném zatížení panství průvodními negativy (nadměrná těžba dřeva pro potřeby dolů, znehodnocování zemědělské půdy, kontaminace vodních zdrojů a toků, nutné náklady na horní úřední aparát atd.). Příznačné bylo v těchto souvislostech načasování příslušných majetkových transakcí: zatímco za primárního rozmachu vrbických dolů (1548–1552) „staří“ vrbičtí zemané své podíly podrželi, k jejich prodeji přistoupili v době zesilující krize na vrbických dolech (1553–1555), vystřídané dlouhou periodou deprese (1556–1571). Valnou část české nižší šlechty předbělohorské éry tu ale současně limitoval rovněž nedostatek finančního kapitálu pro přímé investice do hornictví. Souhrn těchto faktorů působil patrně při obdobných převodech, uvést lze alespoň odprodej malého heroltického statku (s právě zaraženými stříbrnými doly!) na Brněnsku vladkou Mikulášem Herultem Janovi z Pernštejna a Janovi z Lipé v letech 1527–1529, nebo rezignaci Měděnců z Ratibořic na ratibořické državy s ložisky stříbra roku 1541 (Kořan 1952, 26; Vermouzek, Šilhan 1975, 198).

Naopak u dvou nových nabyvatelů Vrbice z řad českého rytířstva, Baltazara Borovského z Borové a Martina Hanuše Šaratického ze Šaratic, šlo o novoštitné erbovníky, kteří sami jako úspěšní a majetní měšťané nebo mužové ve dvorské službě nabyli vedle znaku a predikátu značné bohatství a ekonomickou zdatnost, která jim dovolila investovat v natolik rizikové oblasti, jakým bylo po polovině 16. věku české hornictví. Snaha těchto nových šlechticů o získání jinak málo významného vrbického statku byla zřejmě již primárně motivována nadějí na výnosy z otevřených šachet: ve svých ekonomických výhledech kalkulovali zřejmě s desátkovými a kuksovými podíly ze stříbrných hor, tak případně s dalším zhodnocením nabytého finančního kapitálu přímými investicemi do těžby. Pozice pozemkového vlastníka v tehdejší konstelaci navíc

případně samostatné důlní podnikání významně ulehčovala. Zvláštní kapitolou byla již výše vylíčená pozornost, chlumské (kynické) části vrbického kutiště věnovaná králem Ferdinandem I., profitujícím z aktuální politické situace a sledujícím obohacení komorních příjmů při minimalizaci rizik. Jedinou významnou společenskou skupinou, která se do nakládání na Hory Vrbické příznačně v širší míře nezapojila, byla, jak se zdá, tentokrát česká vyšší šlechta: i v tomto aspektu bylo dobývání stříbra na Vrbických Horách nedílnou součástí pestrého politického a hospodářského světa českých zemí druhé poloviny 16. století.¹⁹

Příspěvek vznikl v rámci prací na projektu „Historické využívání krajiny Českomoravské vrchoviny v pravěku a středověku“ (Identifikační kód projektu: DF13P010-VV05), realizovaného v rámci Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity Ministerstva kultury České republiky (NAKI).

Poznámky

1) Autentické písemné zprávy označovaly celý báňský komplex nejčastěji jako Hory Vrbické nebo obecněji doly u Vrbice, v pokročilejší druhé polovině 16. věku byla jeho dílčí část, situovaná na území vsi Kynice, jmenována též jako Hory Kynické. V dalším výkladu zachovávám proto shodný úzus, Horami Vrbickými bez další specifikace rozumím vždy popisovaný areál těžby v jeho plném rozsahu, včetně kynického dílu.

2) Při eventuálním zpracování starších archeologických nálezů z vrbických dolů ve fondech Městského musea v Čáslavi je třeba zohlednit jejich případnou kontaminaci s artefakty získanými na dalších montánních lokalitách v okolí, zejména kutnohorských. Kupříkladu dlouhé hornické želízko, typologicky zařaditelné do 15.–16. století, nově prezentované v literatuře jako nález z Vrbických Hor (Starý, Šanderová, Tomášek 2004, 25, obr. 6, vpravo), je v původní fotografické příloze článku K. Čermáka (1903, 73, obr. 19: 1) určeno jako kutnohorské.

3) Zatímco podle K. Sternberga (1836, 28) Gendorf uvedl hloubku otvůrek na Vrbických Horách ne více než 18 sáhů (Klafter; tedy okolo 32 m), J. Kratochvíl (1923, 54) a F. Kratochvíl (1949, 240) přinášejí údaj o 8–10 látrech (cca 17–21 m). Variantní čtení vzniklé zcela zřejmě v jednom případě chybným čtením německého textu může sjednotit jedině revize originálního znění dokumentu (k dobovým důlním mírám souhrnně Jangl 2006, 20–33).

4) Jen hrubým neporozuměním překladatele V. Sírta původní německé hornické terminologii 16. století se zmínka o zlatu dostala do Gendorfovy relace z roku 1550 o stavu dolů na Vrbických Horách v novodobém českém převodu Sternbergova „Nástinu dějin českého hornictví“ (Šternberk 1984, 58), odkud ji citují J. Starý, J. Šanderová a M. Tomášek (2007, 107). Ve skutečnosti Gendorf hovořil ve své zprávě o výskytu nikoliv zlata, ale pruhů *Rotha Weissgülden* v žilovině, tedy ušlechtilých sulfidických rudních minerálů stříbra pyrrargiritu, proustitu, tetraedritu nebo arsenopyritu (Sternberg 1836, 28; k dobové terminologii srov. např. Ercker 1574, fol. 4r; v české transkripci Vitouš 1974, 14, 255–256, pozn. 11b, d; dále Kořan 1950, 30; Jangl 1990, 124, 162). V těchto intencích Gendorfovy údaje interpretovali také téměř všichni dosavadní badatelé (Kratochvíl 1923, 54; Novák 1948, 118; Kratochvíl 1949, 239, 240).

5) Nepřesnou etymologií technického termínu trephauz (ze slova Treppenhaus místo správného Treibhaus) autoři zatím poslední souborné studie o vrbických Horách chybně dovodili existenci prašné (dýmné) komory v patře nad vlastní hutí, v níž se k opětovnému zpracování zachycovaly hutní dýmy s prachovými částicemi, obsahujícími drahý kov (Starý, Šanderová, Tomášek 2007, 111). Prokázat obdobné zařízení pro huť při Horském (Danielově) dole na Horách Vrbických ovšem takto nelze, ve skutečnosti zde byla místnost s pecí, ve které se shánělo stříbro (treiben), nikoliv prostora se schody (Treppen) do prašné komory. Dobové odborné názvosloví navíc pro prašnou hutní komoru užívalo speciální označení Rauchgewölbe (srov. též Agricola 1556, 321–323; 1557, 330–332; Ercker 1574, fol. 109v, 110r, 117r–v; české překlady přinesli Ježek, Hummel 1933, 343–345; Vitouš 1974, 190–192, 204–206). Teoreticky sice mohl být touto součástí vybaven každý hutní provoz, zejména rozsáhlejší s více pecemi, praxe však zaostávala za knižními pojednáními: přes pokyny panovníka neměla kolem poloviny 16. století prašnou komoru ani jedna ze třinácti hutí v samotném Jáchymově; o jejich zavedení se zde začalo znovu diskutovat na počátku sedmdesátých let 16. věku. Rovněž v Kutné Hoře unikaly v hutích ještě v druhé polovině 16. století hutní kouře volně do ovzduší (např. Kořan 1950, 50, 54; Majer 1968, 257–258). Konečně třetí velmi blízký *terminus technicus* staré hornické němčiny, Treibehaus, takto jmenoval původně budovu s trejvem (vratidlem) nad ústím šachty, poté obecně veškeré důlní budovy (včetně těžních věží) nad šachetní ohlubní (Wagenbreth, Hofmann 1957, 33–44, 50, 52, obr. 5–7, 13, 17, 19; Jangl 1989, 260).

6) Právě na údajích verkových register o stříbrě odevzdaném z Hor Vrbických demonstroval E. Leminger (1912, 105) svoji hypotézu, že z důlních okrsků mimo samotnou Kutnou Horu bylo do kutnohorské královské mincovny dodáváno nikoliv surové stříbro sháněné, hertovní, ale už vycištěné přepálením na „fajnu“ (k technologii přepalování a výsledné ryzosti kovu např. Agricola 1556, 385–392; v českém překladu Ježek, Hummel 1933, 407–415; Er-

ker 1574, fol. 32r–35v; v českém převodu Vitouš 1974, 60–68; dále Leminger, E. 1912, 2–13, obr. 3, 4; Kořan 1950, 44; Vaněk, Velebil 2007, 197). Kupříkladu jedna ze zásilek vrbického stříbra roku 1549 vážila 12 hřiven a 1 lot (tedy cca 3 053,5 g), a nacházelo se v ní 11 hřiven, 12 lotů, 1 kvintlík a 3,5 denáru „fajnu“ (tedy cca 2 981,8 g Ag o ryzosti minimálně 984/1 000). Domnívám se ovšem, že zatímco prvý z údajů eviduje hmotnost surového hertovního stříbra, nákladníky odevzdaného do mince, druhý pak jednoduše zapisuje hmotnost téhož stříbra po přepálení nebo alespoň po průběhu jako podklad pro vyplacení příslušné výkupní částky v penězích (shodně např. Leminger, E. 1912, 13; Jelínek 1975, 485; konkrétní příklad přinesl Havlíček 2009, 190–194, tab. č. 1, 2; odlišně Šimek 1971a, 173; 1971b, 7). Jiný postup nebyl v královské mincovně ani možný, jak vzhledem k rozdílné jakosti donášeného hertovního stříbra, tak vzhledem k nutnosti tříbit kov ke zmincování na přibližně stejnou ryzost podle jednotné technologie, na jednom pracovišti. Váhový rozdíl 71,7 g mezi oběma hmotnostmi, tj. 2,35 hm. % hmotnosti původního množství Ag, tak současně může odpovídat obsahu nečistot nacházejících se v dodaném hertovním stříbrě.

7) *Purgmistr, rada i veškerá obec města Ledče* byli od dvacátých let 16. století v nejbližším okolí přímo angažováni i majetkově. V Horní Prosičce (5,2 km jihozápadně od Vrbice) jim již roku 1527 zapsal Vilém Podvinský z Lerojed dvě osedlé a jednu pustou usedlost, další jeden osazený a jeden opuštěný *dvůr kmetců* zde koupili někdy před rokem 1541 od Evy z Mrdic (DZKČ I.2, 146, 182, č. 378, 417). Jako gruntovní páni se tedy Ledečtí podíleli na těžbě stříbra v okolí Prosičky, přímými zprávami doložené v letech 1549 a 1550. Dne 9. září 1549 přímo udělili nákladníkům na prosičských dolech propůjčku (frystuňku) na osm let, s povinností odvodu tzv. třícátku, vrchnostenského desátku a odprodeje vytěženého stříbra za fixní cenu Ledečským. Již 15. července 1550 však podle relace samotných Ledečských spravovala prosičské doly jejich vrchnost, patrně tedy Markéta Ledecká z Řičan (srov. Rybička 1863, 376; Leminger, O. 1911, 136–137; 2009, 22; Kratochvíl 1923, 47–53; Kratochvíl 1949, 225–228). Je možné, že právě dolování u Prosičky vytvářelo pro Ledečské základnu v jejich báňských aktivitách i na Horách Vrbických, bližší informace se mi však zatím nepodařilo získat.

8) Nastíněný výklad poněkud komplikuje charakteristika zeměpanské huti na Horách Vrbických ve spisech z roku 1571 jako „císařské“. Při doslovné interpretaci tohoto upřesňujícího přívlastku by huť mohla vzniknout až po březnu 1558, kdy byl Ferdinand I. zvolen římským císařem (např. Vorel 2005b, 238), popřípadě by její vznik vůbec nesouvisel s Ferdinandovým vlastnictvím chlumského panství včetně vsi Kynic jako královského manství, ale s pozdějšími dějinami sousedního vrbického statku, který se nakrátko mezi léty 1569–1571 dostal do rukou císaře Maxmiliána II. (Sedláček 1900, 89–90, 288).

Vybudování huti někdy po roce 1558 za Ferdinandova císařství ale vůbec nenasvědčuje naprostá absence odvodů stříbra z Hor Vrbických do kutnohorské mincovny v období druhé poloviny padesátých a po celá šedesátá léta 16. století, zcela zřejmě související s tehdejší první krizí vrbického dolování. Proti druhé variantě pak navíc hovoří časové souvislosti, roku 1571 byla huť už dlouhou dobu zaniklá. Nejspíše tedy jméno huti retrospektivně do minulosti přenášelo aktuální stav.

9) Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Velkostatek Pardubice, inv. č. 310, sign. G 4, kniha č. 270 „Registra tajemství lotrovského“ 1538–1560, fol. 76v; celý zápis editoval s některými vynechávkami a nepřesnostmi Bičků 1969, 60–62; citovanou partii též Bičků 1971; k samotné soudní knize nejnověji Francek 2011, 38–42; Kernová 2012, 12–14, 31–37.

10) Plné znění vyznání Vaňka Brhlova v pardubické smolné knize:

Léta 1552 v pátek po svatém Urbanu Vaněk, Brhlů syn z Solnice, dán (j)sa ku právu útrpnému, toto jest vyznal v přítomnosti pana Buriana Svítkovského ze Škudl a pana Boleslava Sedloňovského a pana Sudy Ludvíka, a v přítomnosti konšel pardubských.

Item v pústě před Velkonoci nyní pominulou, minulý dvě lité, když sem byl u Hory, i šel sem k Svatý Trojici v noci, byla as hodina na noc, k dílu na Kavčí hory a byl se mnou nebožtík Štěpán, kterýho u Hory do kola vpletili, a Vít Ryšavej, velký pacholek, než tu nevím, vodkud jest, než tu dělával na Klepáci. I vzali sme u Svatý Trojice na cestě Tomášovi Bouzkovi sukni planderskou lvový barvy a váček. Toho nevím, co jest v tom váčku bylo. A tu sukni a ten váček nebožtík Štěpán vzal.

Item na Království u Hradce byl sem s Janem Rambouzkem a Blažkem, sládkem z Prahy, ale nedělá řemeslo a bývá na Kaňku. Před Vánoci vzali sme nějakému člověku 2 kopy míšeňské; rozdělili sme se o to. Mně se dostalo 20 grošů bílých.

Týž na Království za Vysokým byli jsme já, Jíra, řezník od Hory, tovaryš, dělává na Kaňku, Jíra z Hradce, byl u pana Kadrmana, rychtáře královského, Jan Kohout, Rambouzek z Veselí, krčmář. A tu jsme obloupili dobrého člověka, pana Jana z Mejta, vzali sme jemu peněz, nevím co, než mně se dostalo z toho 3 kopy míšeňské 12 grošů bílých. A ten sem meč z těch peněz zaplatil. A Kosek jej políčkoval a Jíra z Hradce chtěl jej zabít.

Item vzal sem u Hory na hospodě u Konvářů sukni nějakému člověku z Čáslavě; toho neznám i dal sem ji nějakému Michalovi, havíři Němci, za kabát.

Item vzal sem na Horách Vrbických rudy stříbrné asi s kolečko, která byla od jiného ukradena, od toho Michala, a jest ruda dobrá. Schoval sem ji nad hutí Vrbickou u potoku v chobotě rybníčka proti smrčku v louce, asi tři kroky od potoku. Jest roštovaná ruda.

Item týž vyznal, že jest se byl zjednal na tejden v Hořanech u Jíry sedláka za 7 grošů bílých a von že jest mu nechtl zaplatiti; a tak že jest od něho pryč ušel a vzal mu boty.

A ten pro své zlé skutky jest u Pardubic oběšen.

11) © Rakouský státní archiv/Vojenský archiv, Vídeň, První (josefské) vojenské mapování – Čechy, mapový list č. 164; © Laboratoř geoinformatiky University J. E. Purkyně – <http://www.geolab.cz>; © Ministerstvo životního prostředí ČR – <http://www.env.cz>.

12) Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, Císařské povinné otisky map stabilního katastru, Čechy – 1 179-1, Dobruška 1838; Národní archiv, fond 56 Indikační skizzy, díl I., Berounsko – Hradecko 1826–1843 (1879), inv. č. 2 155, sign. Ča 125, Dobruška 1838; http://archivnimapy.cz/cio/data/main/cio_query_01.html?mapno_cm=c1179-1.

13) Viz DZV 250 J 30v. K rodu Vrbků z Vrbice erbu podkovy s ptákem zatím pouze Sedláček 1925, 266; Sedláček, Růžek 2001, 2, 443, fol. 194r; 2003, 134, tab. 8: 9; Mysliveček 2006, 322; k dějinám vrbického dominia ve středověku a v časném novověku velmi stručně, v zásadě však přesně Sedláček 1900, 89–90, 285–286, 288; s pouze základními daty též Sedláček 1908, 981; Profous, Svoboda 1957, 624; k samotné vrbické tvrzi pak Úlovec 2005.

14) Vilém Podvinský z Lerojed, a pravděpodobně také Jan Bořek Dohalský z Dohalic a Burian Kochánek z Kochánku coby další na Vrbici majetkově zainteresovaní členové rytířského stavu náleželi na jaře roku 1547 k velmi početné skupině českých šlechticů, kteří na znamení souhlasu připojili svoji pečeť k opozičnímu programu stavovského výboru proti politice krále Ferdinanda I., tzv. „Přátelskému snešení stavův českých“, důležitému milníku stavovského odboje roku 1547 (ed. Tieftrunk 1872, 364–384; dokument mělo odsouhlasit celkem 1 749 signatářů). Burian Kochánek dokonce příslušel k exponentům odporu vůči panovníkovi a přímo se jej dotkly následné Ferdinandovy persekuce. Zůstává otázkou, nakolik byl postoj některých dílčích vlastníků vrbického statku ovlivněn pozicí Diviše Slavaty, majitele sousedního chlumského panství, mezi vůdčími osobnostmi povstání (srov. Janáček 1984, 250–257; Vorel 1999b, 99, 103, 104, 106, č. 0192, 0217, 0627, 1517; též Haas 1961, 222, č. 2 150).

15) Genealogie Bořků Dohalských z Dohalic nebyla pro 16. století bohužel zatím podrobněji propracována a nedovoluje ani blíže zařadit Jana a Petra do určité rodové linie, ani identifikovat jejich otce a manžela Anny z Vrbice. Dosavadní rodopisné příspěvky vycházejí v případě Dohalských v 16. věku víceméně ze zastaralého souhrnu L. Svobody (Svoboda 1863, zvl. 361, 363; srov. např. Sedláček 1893, 759; Županič 2008, 145; 2014, 43–46; Pelant 2013, 108), držbu Vrbice Bořky pak akcentoval pouze M. M. Buben (1996, 113), ovšem mylně ztotožnil Jana staršího Bořka se stejnojmenným příslušníkem mladší generace rodu.

16) Obecné osvobození (frystuňk), kterým Ferdinand I. promínil panskému a rytířskému stavu Českého království počínaje 1. listopadem 1547 na patnáct let (kromě králů vyhrazených revírů) odvod poloviny horního desátku do královské komory, tak jak dosud stanovilo Nařízení o hory a kovy z roku 1534, zůstává kupodivu dosavadním historickým i montanistickým bádáním zcela opomenuto. Stalo se tak při příležitosti usnesení o minci z 30. září 1547, vypracovaného na základě rozhodnutí srpnového a záříjového stavovského sněmu: *Jeho Milost Královská stavuóm panskému a rytířskému království tohoto až do těch patnácti let pořád zběhlých, aby polovici desátku, kterýž podlé smlouvy mezi Jeho Milostí Králem a stavy dskami zapsané Jeho Milosti náleží, dáváno nebylo, fristuňk dávati ráčí ... počnouc ode dne Všech svatých* (Sněmy české II, 517–518, č. 169). Ve výjimečném politicko-společenském kontextu podzimu roku 1547 se jednalo zcela zřejmě o koncesi panovníka, která měla snad vyvážit českým stavům (příznačně však nikoliv stavu městskému) sankce po potlačení odboje v předchozích měsících (srov. souhrnně např. Janáček 1984, 215–335; Vorel 2005b, 168–204; s další literaturou; k náplni samotné mincovní dohody Vorel 2002, 277–282; 2004, 131–132). V dobové konstelaci mohlo jít o významný ekonomický stimul horního podnikání české šlechty, kupříkladu i na samé Vrbici pan Burián Voneš Hostovský z Hostovic už 14. října 1547 nedočkavě pro vrbické doly žádal o frystuňk, který král *v této zemi všem dáti ráčil* (Leminger, O. 1911, 178; 2009, 25). Před vypršením patnáctileté lhůty (1. listopadu 1562) usilovali čeští stavové zřejmě o další prodloužení obecného frystuňku na královskou polovinu horních desátků, dle usnesení zemského sněmu z podzimu 1561 měla, *což se strany hor a kovuóm dotýče, s panovníkem jednat zvolená komise zástupců* (Sněmy české III, 62–63, č. 28). K prolongaci však v rušné době příprav pražské korunovace Maxmiliána II. nedošlo, a tak když 20. února 1563 přinesli do kutnohorské mincovny polenští sousedé stříbro, vytěžené a vytavené na „horách Příbyslavských“ pana Zachariáše z Hradce, úředníci mince ještě neměli jasné pokyny, jak při výkupu co se desátku týče postupovat. Vydali proto Polenským jen prozatímní stvrzenku, ve které slibovali drahý kov uhradit po obdržení instrukcí od radů české komory a panovníka: *poněvadž frystuňk, kterej od Jeho Milosti Královské, toho času při sněmu obecným, kterýž držán byl na hradě Pražském k vigilji svatého Bartoloměje léta 1547° daný, již vyšel, nevěda my na ten čas, kterak a na jakej způsob takových stříber přijímati a platiti, vo naučení k Jich Milostem pánům komorrátům psáti bez meškání budem, a což by se nám za dobré vidělo, aby Pán Jeho Milost též učiniti ráčil; neb my podle poručení, kterěz na to nám přijde a odesláno bude, se s placením bez odtahův zachováme* (Havlíček 2009, 194–195, 197–199, tab. č. 2). Jak se zdá, teprve ale sněm roku 1565 dospěl k určitému řešení. Podle instrukce Maxmiliána II. místodržícímu arciknížeti Ferdinandovi Tyrolskému se tentokrát mělo jednat, pokud stavové sami problém frystuňku otevrou, a čeští stavové skutečně na sněmu vznesli požadavek,

aby byl na dvacet pět let obnoveno generální osvobození od královské poloviny horního desátku, přes námitky královských rádců: *co se hor a kovuóm vyšších i také frystuňkuóm dotýče, poněvadž to se uznává, kdyby ta věc při starobylém způsobu a pořádku zanechána, jakž za předešlých králuóm Jejich Milostí českých byla, že by při tom mnohem větší dobré a užitečné Jeho Milosti Císařské a tohoto království se našlo, a hory tudy k vyzdvižení a vzdělání přijdou, nežli tak jak na tento čas jest to nařízeno: i Jeho Milost Císařskou také prositi, aby Jeho Milost při takovém starobylém způsobu toho zanechati, a Jeho Milost Císařská aby stavuóm, jakž jsou předešle za to prosili i ještě prosí, frystuňky do pěticecítma let pořád zběhlých dáti ráčil; ač stavové tomu rozuměti mohou, že by některé osoby Jeho Milosti Císařské slavné paměti, tolikěz i Jeho Milosti Císařské nynějšímu pánu našemu, zprávu dávaly, jakoby stavové aneb osoby nějaký obzvláštní užitek svouj skrze to obmysleti měli; ješto že předkem a najvyšše Jeho Milosti Císařské dobré, nedadouce žádnému tomu, kdož by takové zprávy dával, nic napřed, obmyslejí, to bohda vskutku shledati se moci bude* (Sněmy české III, 231, 240, č. 128, 133). Konečným rezultátem jednání roku 1565 pak bylo opětovné osvobození stavů od poloviny horního desátku pro panovníka, ovšem pouze na deset let. Ve svých reskriptech z března a prosince 1569 české komoře a nejvyššímu mincmistrovi ve věci dalších ujednání se stavy o horních svobodách nicméně hovořil Maxmilián II. o přínosu této svobody skepticky, a v červenci 1569 českou komoru instruoval o nutnosti projednání horního řádu nového (Sternberg 1838, 304–306; Sněmy české III, 429–430, č. 257). V obnoveném Narovnání, vydaném teprve po uplynutí desetileté lhůty roku 1575, byla proto jedna čtvrtina z celých desátků přiznána zpět panovníkovi (Sněmy české IV, 276–285, č. 86).

17) Jáchymovský rodák Johann Criginger (1521–1571), evangelický kněz působící v báňských městech po obou stranách Krušných hor a zemřelý v saském Marienbergu, věnoval ve své kopisty mnohokrát transformované mapě důlním lokalitám velkou pozornost (viz např. Kuchař 1959, 13–16, list č. 2; Semotanová 2002, 22, 79, mapa č. 16; Kučera 2016, mapy č. 11–17, 39, 41, 44).

18) Spor Zdeňka Trčky z Lípy na Herálci s horníky a nákladníky pavlovských dolů roku 1564 je zajímavý mimo jiné i jako doklad národnostní nevráživosti, která někdy k německým horním odborníkům a havířům ze strany českých pozemkových vrchností i vesnického obyvatelstva vyvěřela na povrch v případě vzájemných rozepří. Podle žaloby kverků a havířů jim Zdeňk „stříbro násilím sebral a do Kutné Hory poslal, z přinesených peněz jim nic nedal, řka: ‚my, němečtí werksleute, máme se z jeho gruntů pakovat, grunt je jeho, nechce žádného německého psa na svých gruntech vidět; kde ho zastihne, dá na nejbližším stromě pověsit. Nechce o nás německých psech ani vědět ani slyšet.‘ To řekl veřejně on a jeho bratr, druhý den s poddanými svými ze tří vesnic násilím nás vyhnal, hašple od dolů vyhodil, jámy přikryl dřevem

a rumem“ (Kratochvíl 1923, 29). Další dobové zprávy o národnostních konfliktech v českém hornickém prostředí druhé poloviny 16. století přinesla například pro samotnou Kutnou Horu H. Štroblová (1997, 24, 26), pro Nalžovy a tábořsko – ratibořický revír W. Weizsäcker (1928, 13). Samostatnou kapitolou byly dlouhodobě napjaté vztahy mezi německými protestantskými horníky na rudolfovských Velkých Horách a českobudějovickými katolickými měšťany, vedle nacionálních a ekonomických aspektů zhoršované zejména náboženskou averzí (např. Böhnel 1958, 20, 27–36, 46–47, 60–83 a dále).

19) Závěrečné poděkování náleží paní Jolaně Šanderové z České geologické služby za upozornění na některé starší důlní mapy z Archivu báňských map Geofondu Kutná Hora, stejně jako panu Petru Marešovi z Národního archivu za vstřícné poskytnutí vyobrazení ze zemských desk. Kolegům Petru Hrubému z o. p. s. Archaia Brno, pobočka Jihlava, a Josefu Kremlovi z Českého musea stříbra Kutná Hora vděčím za ochotné postoupení některých jinak těžce dostupných titulů literatury, kolegovi Marku Vlachovi za tvůrčí a trpělivé zpracování reliéfních 2D a 3D map Hor Vrbických. Za zasvěcené připomínky k textu děkuji pak oběma recenzentům.

Prameny a literatura

AČ: *Archiv český, čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích.* F. Kalousek (red.): Praha 1840 ss.

Adlung, S. 2003: *Bergkriminalsachen des 16. Jahrhunderts im Freiburger Bergbaurevier. 1–2.* Kleinvoigtsberg (Sachsen): Jens-Kugler-Verlag.

Agricola, G. 1556: *Georgii Agricolae De re metallica libri XII.* Basileae: in Officina Frobeniana, per Hier. Frobenium et Nic. Episcopium.

Agricola, G. 1557: *Vom Bergkwerck XII Bücher.* Basel: durch Jeronymus Froben und Niclaussen Bischoff.

Albrecht, D. 1959: Ernst, Herzog von Bayern. In: *Neue Deutsche Biographie. Band 4, Dittel – Falck.* Berlin: Duncker & Humblot, 619.

Bartels, Ch., Klappauf, L. 2012: Die Berggemeinde („Universitas Montanorum“): Der privilegierte Sektor des mittelalterlichen Bergbaus. In: Ch. Bartels, R. Slotta (Hrsg.): *Geschichte des deutschen Bergbaus. Band 1: Der alteuropäische Bergbau. Von den Anfängen bis zur Mitte des 18. Jahrhunderts.* Münster: Aschendorf, 217–230.

Barvíř, J. L. 1903: Přehledné zprávy o některých našich místech zlato- a stříbronosných z poslední čtvrti 16. století. *Hornické a hutnické listy* 4(9–12) (1903), 132–134, 153–155, 167–169, 184–186.

Baumstark, R. 2001: Albrecht V. Der Renaissancefürst und seine Sammlungen. In: A. Schmid, K. Weigand (Hrsg.): *Die Herrscher Bayerns. 25 historische Portraits von Tassilo III. bis Ludwig III.* München: Beck, 173–188, 398–400, 422, 446.

Beneš, F. ed. 1955: *Berní rula. 11. Kraj Čáslavský II.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Bergordnung 1548: *Bergkordnung des freyen Königlichen Bergkwercks Sanct Joachimsthal, sambt anderen umbliegenden und eingeleibten Silberbergkwercken auffs neue gebessert.* Zwickau: durch Wolfgang Meyerpeck.

Bičík, Z. ed. 1969: *Knihy smolné. Záznamy z knih smolných města Pardubic.* Hradec Králové: Kruh.

Bičík, Z. 1971: Zprávy o Kutné Hoře a okolí v nejstarší smolné knize pardubické. *Krásné město, časopis pro rodáky a přátele Kutné Hory* 1971, 29.

Bílek, J. 1985: Historický přehled dolování v kutnohorském revíru do založení závodu RD Kutná Hora. In: F. Oraský a kol.: *Tisíc let kutnohorského dolování a mincování.* Kutná Hora: Rudné doly, 21–51.

Bílek, J. 2000: *Kutnohorské dolování. 6. Kutací a průzkumné práce v kutnohorském revíru a v jeho okolí.* Kutná Hora: Martin Bartoš – Kuttna.

Bílek, J. 2001: *Kutnohorské dolování. 9. Historický přehled. K problematice poddolování, hald a vrchlické přehrady.* Kutná Hora: Martin Bartoš – Kuttna.

Birnbaumová, A. 1929: *Soupis památek historických a uměleckých v Čechách XLIV. Politický okres čáslavský.* Praha: Archeologická komise při České akademii věd a umění.

Bisinger, Z. 1992: Problematika peněz v kutnohorském trestním soudnictví (1300–1626). *Numismatické listy* 47(5–6), 134–142.

Bisingerová, M., Bisinger Z. 1987: *Kutnohorský manuál práva útrpného (smolná kniha) 1521–1571.* Kutná Hora: Okresní archiv.

Böhnel, B. 1958: *Dějiny města Rudolfova.* České Budějovice: Krajský národní výbor.

Buben, M. M. 1996: Bořkové – Dohalští z Dohalic. *Střední Evropa. Revue pro středoevropskou kulturu a politiku* 12(59), 111–123.

Bůžek, V. 1986: Majetková skladba šlechty v předbělohorských Čechách. *Hospodářské dějiny* 14, 175–216.

Bůžek, V. 1989: *Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách*. Praha: Ústav Československých a světových dějin ČSAV.

Bůžek, V. 1995: *Rytíři renesančních Čech*. Praha: Akropolis.

Bůžek, V. 1996: *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*. Praha: Historický ústav AV ČR.

Bůžek, V. 1997: Nižší šlechta v poddanských rezidenčních městech předbělohorské doby In: M. Kokojanová (ed.): *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16. – 18. století)*. Sborník příspěvků z konference uspořádané v Prostějově ve dnech 25. – 27. dubna 1995. Prostějov: Muzeum Prostějovska, 185–199.

Bůžek, V., Hrdlička, J., Král, P., Vybíral, Z. 2002: *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha, Litomyšl: Paseka.

Čech, V., Kořan, J., Koutek, J. 1952: *Rudní ložiska v okolí Ratibořských Hor a Staré Vožice u Tábora*. Praha: Přírodovědecké vydavatelství.

Čechura, J. 2000: *Adelige Grundherrn als Unternehmer (Zur Struktur südböhmischer Dominien vor 1620)*. München: Oldenburg.

Čechura, J. 2008: *České země v letech 1526–1583. První Habsburkové na českém trůně. I*. Praha: Libri.

Čechura, J. 2009: *České země v letech 1584–1620. První Habsburkové na českém trůně. II*. Praha: Libri.

Čelakovský, J. 1916: *Kláster Sedlecký, jeho statky a práva v době před válkami husitskými*. K vydání připravil Václav Vojtíšek. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.

Čermák, K. 1896: Zapadlé Hory Vrbické u Leštiny. *Věstník československých museí a spolků archaeologických* 1(5), 1895, 5, 77–78.

Čermák, K. 1903: Dávné rýže zlata v Čechách. *Vesmír* 32(7), 73–75.

Čermák, K. 1904: Z pamětí hor Vrbických u Leštiny. *Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze* 12, 168–169.

Čermák, K. 1913: Výroční zpráva předsedova za léta 1911–1912. *Musejník čáslavský* 1, 25–27.

Čermák, K. 1914: Památky hrncůů ledečských. *Jubilejní musejník čáslavský* 2, 53–55.

ČG-L: *Národní archiv, Praha, 1, fond č. 171. České gubernium – Guberniální listiny*. Praha, (993) 1261–1918.

Čihák, L., Čihák, V. 1948: *Paměti královského horního města Jílového a jeho zlatých dolů*. Praha: Okresní muzeum v Jílovém.

Dačický – Paměti: *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova*. I., II. A. Rezek (ed.): Praha 1878, 1880.

Daneková, D. 1998: Pohronie. In: Kolektiv NPAKC: *Ludová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku*. Bratislava: Academic Electronic Press pre Národné pamiatkové a krajinné centrum, 247–274.

Doskočil, K. ed. 1953: *Berní rula. 2. Popis Čech r. 1654. Souhrnný index obcí, osad a samot k berní rule. Rekonstrukce ztracených částí ruly. Hlavní změny statků do r. 1779 resp. 1848. Seznam majitelů deskových statků. Mapy krajského rozdělení Čech, komunikací a Kladska v době ruly*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

DZKČ: *Desky zemské království Českého. Řada I. Kvaterny trhové. Svazek 2. Kvaterny trhové běžný červený od léta 1542–1543*. A. Vavroušková (ed.): Praha 1935.

DZSt: *Národní archiv, Praha, 1, fond č. 172, Desky zemské 1351–1883 (1964), Desky zemské stavovské*.

DZV: *Národní archiv, Praha, 1, fond č. 172, Desky zemské 1351–1883 (1964), Desky zemské větší*.

Emler, J. ed. 1870: *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum – Pozůstatky desk zemských království českého r. 1541 pohořelých*. I. Pragae – Praha: Jaroslav Pospíšil, nákladem hraběte Clama Martinice.

Emler, J. ed. 1872: *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum – Pozůstatky desk zemských království českého r. 1541 pohořelých*. II. Pragae – Praha: Jaroslav Pospíšil, nákladem hraběte Clama Martinice.

Ercker, L. 1574: *Beschreibung allerfürnemisten mineralischen Ertzt und Berckwercksarten ...* Prag: durch Georgen Schwartz.

Felcman, O. 2012: *Vláda Hardeků a období následujících zástav (1501 – 1569). Emancipační tendence v zásech o Majestát (1569–1618)*. In: O. Felcman, R. Gładkiewicz a kol.: *Kladsko. Dějiny regionu*. Hradec Králové: Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, 131–136, 147–151.

- Francek, J. 2011:** *Zločin a trest v Pardubicích 16. – 18. století*. Ústí nad Orlicí: Oftis.
- Goetz, W. 1953:** Albrecht V., Herzog von Bayern. In: *Neue Deutsche Biographie. Band 1, Aachen – Beheim*. Berlin: Duncker & Humblot, 158–160.
- Gottschalk, J. 1970:** Die Wittelsbacher als Pfandherrn der Grafschaft Glatz von 1549–1569. *Schlesien* 15(4), 192–205.
- Haas, A. 1961:** *Archiv České koruny 1158–1935. Inventář*. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra ČSR.
- Havlíček, J. 2009:** Prodej stříbra z „hor Příbyslavských“ do mincovny v Kutné Hoře dne 20. 2. 1563. *Havlíčkobrodsko* 23, 188–199.
- Hazlbauer, Z. 1999:** Historické kamnové kachle ve sbírkách Městského muzea v Čáslavi. In: J. Frolík, Z. Hazlbauer, P. Charvát, R. Šumberová, M. Tomášek: *Čáslav – místo pro život. Svědectví archeologie*. Praha: Set out, 53–64.
- Heil, D. 1998:** *Die Reichspolitik Bayerns unter der Regierung Herzog Albrechts V. (1550–1579)*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.
- Hejhal, P., Hrubý, P., Malý, K., Rous, P., Vokáč, M., Zimola, D. 2005:** Dolování drahých kovů na Českomoravské vrchovině. In: L. Labuda (ed.): *Montánna archeológia na Slovensku. Zborník prednášok*. Banská Štiavnica: Slovenské banské múzeum Banská Štiavnica, 49–66.
- Herzig, A., Ruchniewicz, M. 2006:** *Geschichte des Glatzer Landes*. Hamburg, Wrocław: DOBU u. ATUT Verlag.
- Hofmann, G. 2008:** Bergmännische Privilegien im Bereich des Strafrechtes in der alten Bergbauregion Schwaz. *Der Anschnitt* 60(5–6), 242–247.
- Janáček, J. 1968:** *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547. Kniha I. Díl I*. Praha: Academia.
- Janáček, J. 1984:** *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547. Kniha I. Díl II*. Praha: Academia.
- Jangl, L. ed. 1976:** *České horní právo. 3. Jáchymovský královský báňský řád z roku 1548. Appendix: Jáchymovské hornické zvyklosti*. Příbram: s. n.
- Jangl, L. 1978:** Narovnání o hory a kovy z let 1534 a 1575. *Studie z dějin hornictví* 8, 99–114.
- Jangl, L. ed. 1979:** *České horní právo. 4. České báňské řády*. Příbram: s. n.
- Jangl, L. 1989:** *Báňskohistorický slovník německo-český. 1. část – hornická*. Příbram: Komitét symposia Hornická Příbram ve vědě a technice.
- Jangl, L. 1990:** *Báňskohistorický slovník německo-český. 2. část – přírodovědná a hutnická*. Příbram: Komitét symposia Hornická Příbram ve vědě a technice.
- Jangl, L. 2006:** *Staré hornické a hutnické míry a váhy*. Sokolov: Krajské muzeum.
- Jangl, L. 2010:** *České horní právo a báňská historie. Metodika báňsko-historického výzkumu*. Praha: Národní technické muzeum.
- Jelínek, Z. 1975:** Dodávky stříbra a jeho zpracování v kutnohorské mincovně v poslední čtvrtině 15. a v první třetině 16. století. *Sborník archivních prací* 25(2), 477–537.
- Ježek, B., Hummel, J. edd. 1933:** *Jiřího Agricoly Dvanáct knih o hornictví a hutnictví*. Praha: Matice hornicko-hutnická.
- Kernová, L. 2012:** *Smolná kniha na panstve pardubickom za vlády Pernštejnův*. Rukopis bakalářské práce. Uloženo: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno.
- Kořan, J. 1950:** *Dějiny dolování v rudním okrsku kutnohorském*. Praha: Vědecko-technické nakladatelství.
- Kořan, J. 1952:** Dějiny dolování v Ratibořských Horách a okolí. In: V. Čech, J. Kořan, J. Koutek: *Rudní ložiska v okolí Ratibořských Hor a Staré Vožice u Tábora*. Praha: Přírodovědecké vydavatelství, 25–57, 67–68.
- Kořan, J. 1955:** *Přehledné dějiny československého hornictví. I*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Kořan, J. 1959:** Rožmberské báňské podnikání. *Časopis Společnosti přátel starožitností* 67(3), 129–146.
- Kořan, J., Koutek, J. 1947:** *Rudní ložiska oblasti rudlofenské a jejich dějiny*. Praha: Státní geologický ústav Československé republiky.
- Kořínek, J. 1675:** *Staré paměti Kuttno-Horské*. Staré Město pražské: u Jiřího Černocho.
- Kratochvíl, J. 1923:** *Příspěvek k topografii a dějinám dolování v jihovýchodní části Čech*. Praha: Státní geologický ústav Československé republiky.
- Kratochvíl, F. 1949:** O starých dolech na stříbro mezi Ledčem n. Sáz., Havlíčkovým Brodem a Humpolcem. *Sborník Ústředního ústavu geologického. Oddíl geologický* 16, 213–264, tab. I, II.

- Kubát, J. 1957:** Příspěvek k dějinám dolování u nás v 16. stol. Z historie příbramských dolů. *Sborník archivních prací* 7(2), 177–225.
- Kubát, J. 1962:** K dějinám dolování v 16. stol. na Příbramsku. Studie z montánního archivního materiálu. *Sborník archivních prací* 12(1), 143–202.
- Kubátová, L. 1987:** Dolování zlata v Jílovém (1526–1968). In: *Jílové u Prahy. Historie a současnost*. Jílové u Prahy: Okresní muzeum Praha-západ, 185–228.
- Kubátová, L. 1988:** Pokusy o státní dolování v Jílovém v 16. a 17. století. *Studie z dějin hornictví* 20, 86–96, 233, 234.
- Kubátová, L. 1991:** Nejstarší dochovaný důlní řád pro zlaté doly v Jílovém z roku 1536. *Studie z dějin hornictví* 21, 147–160.
- Kubátová, L. 2012:** Stručné dějiny Jáchymova do roku 1526. Statuta. In: L. Kubátová, V. V. Filip, V. Bok: *Statuta horního města Jáchymova z roku 1526*. Praha: Odbor archivní správy a spisové služby MVČR, 5–150, 499–510.
- Kučera, Z. 2016:** *Staré mapy naší země*. Olomouc: Agentura Rubico.
- Kuchař, K. 1959:** Vývoj mapového zobrazení území Československé republiky. I. *Mapy českých zemí do poloviny 18. století*. Praha: Ústřední správa geodézie a kartografie.
- Ledvinka, V. 1985:** Úvěr a zadlužení feudálního velkostatku v předbřlohorských Čechách (Finanční hospodařen pánů z Hradce 1560–1596). Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV.
- Ledvinka, V. 1987:** Rozmach feudálního velkostatku, jeho strukturální proměny a role v ekonomice českých zemí v předbřlohorském období. *Folia historica Bohemica* 11, 103–132.
- Leminger, E. 1912:** *Královská mincovna v Kutné Hoře*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- Leminger, E. 1924:** Kapitoly místopisné. *Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české* 2(2), 71–81.
- Leminger, E. 1926a:** Staré seminarium a věž ve zdech městských. *Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české* 3(2–3), 64–70.
- Leminger, E. 1926b:** *Umělecké řemeslo v Kutné Hoře*. Praha: Nákladem České akademie věd a umění.
- Leminger, E. 1928:** Významné barokní domy v Kutné Hoře. *Za starou Prahu. Věstník pro ochranu památek* 12(6), 2–7.
- Leminger, E. 1929:** Dům a jeho vlastník. *Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české* 4, 69–88.
- Leminger, E. 2006:** *Stará Kutná Hora. Část 1. Místopis*. Kutná Hora: Kuttna.
- Leminger, O. 1911:** Příspěvky k dějinám horních míst v Čechách a na Moravě. *Hornické a hutnické listy* 12(8–12), 117–118, 136–137, 144–146, 162–164, 178–180 (pod pseudonymem Vlček z Laminguenu).
- Leminger, O. 2009:** *Práce o historii Kutné Hory, dolování a horním právu*. Kutná Hora: Kuttna.
- z Licka, B. 1534:** *Titulové stavů duchovního a světského*. Staré Město pražské: Pavel Severýn z Kapí Hory.
- Lorenz, H. 1925:** *Bilder aus Alt-Joachimsthal. Umriss einer Kulturgeschichte einer erzgebirgischen Bergstadt im sechzehnten Jahrhundert*. Skt. Joachimsthal: Verlag des Stadtgemeinde.
- Löscher, H. 1959:** *Das erzgebirgische Bergrecht des 15. und 16. Jahrhunderts. I. Teil. Die erzgebirgischen Berggebräuche des 16. Jahrhunderts und ihre Vorläufer seit etwa 1450*. Berlin: Akademie.
- Lukáš, V. 1962:** Instrukce Ferdinanda I. pro nejvyššího mincmistra Království českého z roku 1545. *Numismatický sborník* 7, 215–228.
- Macek, J. 1992:** *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526). I. Hospodářská základna a královská moc*. Praha: Academia.
- Majer, J. 1968:** Těžba stříbrných rud v Jáchymově v 16. století. *Sborník Národního technického muzea* 5, 111–279, 591.
- Majer, J. 1991:** *Po kovových stezkách dějin Československa*. Příbram: Komitét sympozia Hornická Příbram ve vědě a technice.
- Majer, J. 1999:** Konjunktury a krize v českém rudném hornictví (do průmyslové doby). *Dějiny věd a techniky* 32(4), 193–213.
- Majer, J. 2000:** Konjunktury und Krisen im böhmischen Silberbergbau des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit. Zu ihren Ursachen und Folgen. In: Ch. Bartels, M. A. Denzel (Hrsg.): *Konjunktury im europäischen Bergbau in vorindustrieller Zeit. Festschrift für Ekkehard Westermann zum 60. Geburtstag*. Stuttgart: Steiner, 73–83.

- Majer, J. 2004:** *Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Obrazy z dějin těžby a zpracování*. Praha: Libri.
- Malec, J., Mrázek, I. 1992:** Ložiska a výskyty zlata v moldanubickém krystaliniku. Čáslavsko. In: P. Morávek et al.: *Zlato v Českém masívu*. Praha: Český geologický ústav, 118, mapa.
- Mencl, V. 1980:** *Lidová architektura v Československu*. Praha: Academia.
- Mikulec, J., Janáček, J. (edd.) 1996:** *Mikuláš Dačický z Heslova. Paměti*. Praha: Akropolis.
- Miltner, F. K., Miltner, H. O. 1852–1869:** *Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Privatmünzen und Medaillen. I. Abtheilung: Personenmünzen*. Prag: Verlag des Vereins für Numismatik.
- Mysliveček, M. 2005:** *Velký erbovník. Encyklopedie rodů a erbů v zemích Koruny české. Svazek 1*. Plzeň: Fraus.
- Mysliveček, M. 2006:** *Velký erbovník. Encyklopedie rodů a erbů v zemích Koruny české. Svazek 2*. Plzeň: Fraus.
- Nechanický, Z., Šafář, O. 1983:** *Kladské mincovnictví*. Hradec Králové: Pobočka České numismatické společnosti.
- Nemeškal, L. 1964:** *Jáchymovská mincovna v první polovině 16. století (1519/20–1561). Význam ražby tolaru*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Nemeškal, L. 1969:** *Českobudějovická mincovna v letech 1569–1611*. České Budějovice: Jihočeské muzeum.
- Nemeškal, L. 1986:** Výroba mincí v kutnohorské mincovně v prvním období české tolarové ražby a její surovinové zdroje (1543–1561). *Numismatický sborník* 17, 33–80.
- Nemeškal, L. 1987:** Zásobování kutnohorské mincovny stříbrem v letech 1543–1561. *Studie z dějin hornictví* 19, 47–60.
- Nemeškal, L. 2010:** Dějiny jáchymovské mincovny v letech 1519–1619. In: L. Nemeškal, P. Vorel: *Dějiny jáchymovské mincovny a katalog ražeb. I. 1519/1520–1619*, 7–170. Pardubice: Univerzita Pardubice, Východočeské muzeum v Pardubicích, Národní muzeum, 269–278.
- Nohejlová-Prátová, E., Malá, A., Nemeškal, L., Jelínek, Z. 1962:** Numismatické příspěvky ke studiu dějin cen a mezd údobí 1469–1615. *Zápisky katedry československých dějin a archivního studia filosofické fakulty Karlovy university* 6, 45–102, 174–175.
- Nováček, K. 1994:** Hornická sídliště – příspěvek ke studiu středověkého neagrárního osídlení. In: J. Fridrich, J. Klápště, P. Vařeka (edd.): *Mediaevalia Archaeologica Bohemica 1993*. Památky archeologické – Supplementum 2. Prague: Institute of Archaeology CAS, Prague, 158–170.
- Novák, J. 1948:** Rudné bohatství jihozápadní části Čáslavska. *Podoubraví* 16(8, 9) 1947–1948, 115–118, 135–136.
- Oberpfalcer, F. ed. 1937:** *Vyznání na mučidlech. Texty ze starých knih černých, jinak smolných*. Praha: Fr. Borový.
- Pánek, J. ed. 1985:** *Václav Březan. Životy posledních Rožmberků. I. II*. Praha: Svoboda.
- Pavlík, Č., Vitanovský, M. 2004:** *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Praha: Libri.
- Pelant, J. 2013:** *Erby české, moravské a slezské šlechty. Vývoj erbů a stručné dějiny 610 rodů*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Pešák, V. 1930:** *Dějiny královské české komory od roku 1527. Část I. Začátky organizace české komory za Ferdinanda I*. Praha: Ministerstvo vnitra Republiky československé.
- Pilnáček, J. 1930:** *Staromoravští rodové*. Vídeň: Josef Pilnáček.
- Pilnáček, J. 1972:** *Rody starého Slezska. Díl III. P–Š*. Jílové u Prahy: Muzeum těžby a zpracování zlata.
- Pilnáček, J. 1983:** *Neznámé rody a znaky staré Moravy*. Brno: Státní oblastní archiv.
- Placht, O. 1950:** *Odhad majetku stavů království českého z r. 1557*. Věstník Královské české společnosti nauk. Třída filosoficko-historicko-filologická, 1947. Praha: Královská česká společnost nauk.
- Pospíšil, A. 2000:** Kutná Hora a umění – Kutná Hora po husitských válkách. In: H. Štroblová, B. Altová (edd.) a kol.: *Kutná Hora*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 326–398.
- Pospíšil, A., Macek, P. 2014:** Dům čp. 376 zvaný Knajzlíkovský. In: A. Pospíšil (ed.), Š. Koukalová, P. Macek, M. Ottová: *Kutná Hora*. Praha: Foibos Books, 110–111.

Profous, A. 1947: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl I. A–H.* Praha: Česká akademie věd a umění.

Profous, A., Svoboda, J. 1957: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl IV. S–Ž.* Praha: Nakladatelství ČSAV.

Prokisch, B. 2009: *Die Raitpfennigprägung in den Habsburgischen Erbländern.* Wien: Institut für Numismatik und Geldgeschichte Wien.

Rezek, A. 1876: Statky skonfiskované r. 1547 a jejich rozprodávání. *Památky archaeologické a místopisné* 10(3), 451–482.

RG: *Národní archiv, Praha, I, fond č. 182, Registra, Praha (1301) 1527–1669.*

Richter, D. 2015: *Šlechtická držba nemovitého majetku v Chrudimi v kontextu vývoje Chrudimského kraje v 16. století.* Rukopis magisterské práce. Uloženo: Filozofická fakulta University Pardubice.

Rous, P. 2004: Stříbrnorudné hornictví na Havlíčkobrodsku od 13. do 17. století. *Archeologia technica* 15, 49–58.

Rybička, A. 1863: Ještě některé dodatky a opravy k článku: „Ledeč a jeho okolí“. *Památky. Časopis Musea království Českého pro dějepis hlavně český* díl 5., 375–377.

Rybička, A. 1873: *Královéhradecké rodiny erbovní.* Praha: Nákladem Královské české společnosti nauk.

Rybička, A. 1878: Rodiny šlechtické v XV. – XVII. století v Chrudimi usedlé. Dodatek. *Památky archaeologické a místopisné* 10, 825–827.

Rybička, A. 1883: *O erbovních a patricijských rodinách v XV. až XVII. století v městě Chrudimi usedlých.* Zvláštní otisk ze Zpráv o zasedání Královské české společnosti nauk. Praha: Královská česká společnost nauk.

Sedláček, A. 1874: *Děje města Čáslavě.* Praha: Nákladem Občanské záložny Čáslavské.

Sedláček, A. 1893: Dohalský z Dohalic. In: *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Sedmý díl. Dánsko – Dřevce.* Praha: J. Otto.

Sedláček, A. 1900: *Hrady, zámky a tvrze království Českého. XII. Čáslavsko.* Praha: Nákladem F. Šimáčka.

Sedláček, A. 1908: *Místopisný slovník historický království Českého.* Praha: Bursík a Kohout.

Sedláček, A. 1914: *Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480.* Praha: Česká akademie císaře Frantička Josefa pro vědy, slovesnost a umění.

Sedláček, A. 1925: *Českomoravská heraldika. Část zvláštní.* Praha: Česká akademie věd a umění.

Sedláček, A., Růžek, V. 2001: *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty. Svazek 2. Atlas erbů. Čechy (1. část). Edice.* Praha: Academia.

Sedláček, A., Růžek, V. 2002: *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty. Svazek 3. Atlas erbů. Čechy (2. část). Edice.* Praha: Academia.

Sedláček, A., Růžek, V. 2003: *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty. Svazek 5. Atlas pečeti. Soupis, rejstřík, faksimile.* Praha: Academia.

Seidler, K. 1887: *Kronika města Světlé od roku 1207–1886 s dějepisnými poznámkami o nejbližších vsích a místech v okolí Světlé, se statistickými tabulkami a stručnými výňatky z Trčkovského Urbáře panství světlé z roku 1591.* Světlá: Vilímek.

Semotanová, E. 2002: *Atlas zemí Koruny české.* Praha: Aleš Skřivan ml.

Skala, J., Smělý, T. 2011: Nález početních grošů z konce 16. století z Libčan (okr. Hradec Králové). *Numismatický sborník* 25, 2010, 176–181.

Sněmy české: *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. I (1526–1545).* A. Gindely, F. Dvorský (edd.): Praha 1877.

Sněmy české: *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. II (1546–1557).* Královský český Archiv zemský (ed.): Praha 1880.

Sněmy české: *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. III (1558–1573).* Královský český Archiv zemský (ed.): Praha 1884.

Sněmy české: *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. IV (1574–1576).* Královský český Archiv zemský (ed.): Praha 1885.

Solař, J. 1861: *Registra správní důchodův panství Světlé z přepsané 1591. Památky. Časopis Musea království Českého pro dějepis hlavně český, díl 4., roč. 8, odd. 2, 91–92.*

Solař, J. 1863: Světlá, město v Čáslavsku. *Památky. Časopis Musea království Českého pro dějepis hlavně český, díl 5., roč. 9, 282–284.*

Starý, M. 2010: „A tak ve všech povinnostech se srovnati mám s obyvateli téhož království českého a země

- české“. Několik poznámek k obyvatelskému právu a české inkolátní praxi v 16. století. In: L. Jan, D. Janiš a kol.: *Ad iustitiam et bonum commune. Proměny zemského práva v českých zemích ve středověku a raném novověku*. Brno: Matice moravská, Historický ústav AV ČR, 178–211, 295.
- Starý, J., Šanderová, J., Tomášek, M. 2001:** Povrchový průzkum pozůstatků montánní činnosti v bývalém politickém okrese Čáslav: zpráva o stavu výzkumu. In: L. Macek, K. Malý, R. Schebesta (red.): *Stříbrná Jihlava 2001. Seminář k dějinám hornictví a důlních prací na Vysočině. Jihlava, 15. 9. – 16. 9. 2001. Sborník příspěvků*. Jihlava, Pelhřimov, Havlíčkův Brod, 87–97.
- Starý, J., Šanderová, J., Tomášek, M. 2004:** Kulturní krajina – středověké a rané novověké Čáslavsko. Evidence lokalit s pozůstatky montánní. In: K. Nováček (ed.): *Mediaevalia archaeologica 6. Těžba a zpracování drahých kovů: sídelní a technologické aspekty*. Praha, Brno, Plzeň: Archeologický ústav AV ČR, Praha, Archeologický ústav AV ČR, Brno, Západočeská univerzita v Plzni, 11–42.
- Starý, J., Šanderová, J., Tomášek, M. 2007:** Zaniklý těžební a zpracovatelský areál Hory u Vrbice. In: P. Hrubý (red.): *Stříbrná Jihlava 2007. Studie k dějinám hornictví a důlních prací. Příspěvky z konference Stříbrná Jihlava 04.–07. 10. 2007 v Jihlavě. Věnováno Pavlu Rousovi k 60. narozeninám*. Jihlava, Brno: Muzeum Vysočiny, Archaia Brno, 102–113.
- Sternberg, K. 1836:** *Umriss einer Geschichte der böhmischen Bergwerke*. Erster Band. Erste Abtheilung. Prag: Gottlieb Haase Söhne.
- Sternberg, K. 1838:** *Umriss der Geschichte des Bergbaues und der Berggesetzgebung des Königreichs Böhmen*. Zweiter Band. Prag: Gottlieb Haase Söhne.
- Svoboda, L. 1863:** Rod Bořkův Dohalských z Dohalic. *Památky. Časopis Musea království Českého pro dějepis hlavně český* díl 5., roč. 8, 360–363.
- Šimek, J. 1907:** *Kutná Hora v XV. a XVI. století. Řada obrazů, pojednání a črt z kulturních a politických dějin kutnohorských*. Kutná Hora: Karel Šolc.
- Šimek, E. 1971a:** Dodávky stříbra a jeho zpracování v kutnohorské mincovně v 2. polovině 16. století (Rozbor mincovních účtů). *Sborník archivních prací* 21(1), 171–184.
- Šimek, E. 1971b:** Drahé kovy a česká mince 16. století. *Sborník Národního muzea v Praze, řada A – historie*, 25(1–2), 1–62.
- Šrein, V., Štastný, M., Šreinová, B., Králová, J., Starý, J. 2007:** Zlato! Příčina vyvraždění Slavníkovců. In: V. Vaněk, J. K. Kroupa (edd.): *Slavníkovci v českých dějinách (Antiqua Cuthna 2, 2006)*. Praha: Státní oblastní archiv, Koniasch Latin Press, 150–164.
- Šternberk, K. 1984:** *Nástin dějin českého hornictví. I. svazek. I. díl – 1836. II. díl – 1837*. Přeložil Vladimír Síbrt. Příbram: Komitét symposia Hornická Příbram ve vědě a technice.
- Štroblová, H. 1997:** Německá osada u kostela sv. Jiří v Kutné Hoře. *Dějiny a současnost* 19 (2), 23–26.
- Šúd, M. ze Semanína 1556:** *Formy a notule listův všelijakých, jichž stavové v tomto království Českém vůbec požívají. Přitom také jest vytištěn Titulář stavův duchovního i světského*. Staré Město pražské: Ondřej Kubss.
- Šůla, J. 1996:** Jiřík Podvinský z Leroid, úředník na Opočně. Velký ekonom českého Podorlicka v XVI. století? (Příspěvek k dějinám vývoje šlechtického velkostatku). *Panorama. Z přírody, historie a současnosti Orlických hor a podhůří* 4, 75–86.
- Šůla, J. 1999:** Počátek a konec perněstejnské zástavy hrabství Kladského. *Kladský sborník* 3, 69–80.
- Šůla, J. 2004:** Boj o Kladské hrabství roku 1561: dědictví či odumrtí? *Východočeské listy historické* 21–22 (2003–2004), 377–382.
- Švábenský, M. 1983:** Knihy přijímání do rytířského stavu Moravského markrabství. In: J. Pilnáček: *Neznámé rody a znaky staré Moravy*. Brno: Státní oblastní archiv, 250–267.
- Tieftrunk, K. 1872:** *Odpor stavův českých proti Ferdinandovi I. l. 1547*. Praha: František Řivnáč.
- Tomášek, M., Šanderová, J. 2012a:** Ochrana archeologických stop po montánní činnosti; kriteria posuzování hodnoty archeologických lokalit. In: T. Brož, J. Bureš (red.): *Péče o historická důlní díla vzniklá do konce 19. století. Sborník workshopu konaného dne 3. listopadu 2010. Ústí nad Labem: Národní památkový ústav*, 3–18.
- Tomášek, M., Šanderová, J. 2012b:** Problematika památkové ochrany archeologických stop montánní činnosti; příklad. *Acta rerum naturalium 12 (Stříbrná Jihlava 2010)*, 191–202.
- Trnka, F. 1934:** *Náboženské poměry při kutnohorské konsistoři r. 1464–1547. Dokončení*. Zlátní otisk z Věstníku Královské české společnosti nauk, třída I., ročník 1934. Praha: Královská česká společnost nauk.
- Úlovec, J.: 2005:** Vrbice. In: J. Úlovec, Z. Fišera, P. Chotěbor, J. Slavík, Z. Procházka, M. Rykl, T. Durdík: *Encyklopedie českých tvrží. III. díl. S–Ž*. Praha: Argo, 983–984.

Urban, J. 1987: K počátkům dolování v Jáchymově. *Studie z dějin hornictví* 19, 61–71.

Valchář J. 1919: Stav statku a lidu poddaného v Dobrovítově na Čáslavsku I. 1628. *Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze* 27, 45–51.

Vaněk, V., Velebil, D. 2007: Staré hutnictví stříbra. In: P. Hrubý (red.): *Stříbrná Jihlava 2007. Studie k dějinám hornictví a důlních prací. Příspěvky z konference Stříbrná Jihlava 04.–07. 10. 2007 v Jihlavě. Věnováno Pavlu Rousovi k 60. narozeninám*. Jihlava, Brno: Muzeum Vysočiny, Archaia Brno, 188–205.

Večeřa, J. 2013: Průzkumná pole – klíč k rozluštění středověkých a novověkých důlních děl? In: R. Smolnik (Hrsg.): *ArchaeoMontan 2012. Erkunden – Erfassen – Erforschen. Internationale Fachtagung Dippoldiswalde 18. bis 20. Oktober 2012*. Dresden: Landesamt für Archäologie, 45–58.

Vermouzek, R., Šilhan, J. 1975: Dolování u Heroltic v 16. století. *Vlastivědný věstník moravský* 27(2), 196–208.

Vitouš, P. ed. 1974: *Lazar Ercker, Kniha o prubířství*. Praha: Národní technické muzeum.

Vorel, P. 1995: Vývoj pozemkové držby pánů z Pernštejna v 15. – 17. století. In: P. Vorel (ed.): *Pernštejnové v českých dějinách. Sborník příspěvků z konference, konané v Pardubicích 8.–9. 9. 1993*. Pardubice: Východočeské muzeum, Historický klub, 9–75.

Vorel, P. 1997: *Česká a moravská aristokracie v polovině 16. století. Edice register listů bratří z Pernštejna z let 1550–1551*. Pardubice: Východočeské muzeum.

Vorel, P. 1999a: *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*. Praha: Rybka.

Vorel, P. 1999b: „Přátelské snešení stavův českých“ z března 1547 a jeho signatáři. In: P. Vorel (ed.): *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie. Sborník příspěvků z vědecké konference konané v Pardubicích 29.–30. 9. 1997*. Pardubice, Praha: Východočeské muzeum, Historický ústav AV ČR, 81–124.

Vorel, P. 2002: Měnová politika Ferdinanda I. v Čechách a ukončení ražby pražských grošů. *Český časopis historický* 100(2), 265–292.

Vorel, P. 2004: *Od pražského groše ke koruně české. Průvodce dějinami peněz v českých zemích*. 2. vydání. Praha: Havran.

Vorel, P. 2005a: Hrabství kladské a finanční politika krále Ferdinanda I. ve druhé třetině 16. století. *Východočeský sborník historický* 12, 3–14.

Vorel, P. 2005b: *Velké dějiny země Koruny české. Svazek VII. 1526–1618*. Praha, Litomyšl: Paseka.

Vorel, P. 2009: *Stříbro v evropském peněžním oběhu 16. – 17. století (1472–1717)*. Praha: Rybka.

Vorel, P. 2012a: Mince Hrabství kladského ve 13. – 19. století. In: O. Felcman, R. Gładkiewicz a kol.: *Kladsko. Dějiny regionu*. Hradec Králové: Filozofická fakulta UHK, 399–427.

Vorel, P. 2012b: Zdechovický poklad Hynka Tluksy Vrábského z Vrábí a finanční potenciál české venkovské šlechty koncem 16. století (Spor o šlechtickou pozůstalost v případě smrti zůstavitele bez dědiců a bez pořízeného kšaftu z let 1594–1603). *Východočeský sborník historický* 22, 137–205.

Vosáhlo, J. 1996: Metody vyhledávání a průzkumu stříbrnorudných ložisek v rozmezí 13. až 18. století (se zřetelem k Jihlavskému rudnímu revíru). In: K. Malý (red.): *Stříbrná Jihlava. Sborník příspěvků ze semináře K dějinám hornictví a důlních prací na Vysočině, Jihlava, 16. 9. – 17. 9. 1995*. Jihlava: Muzeum Vysočiny, 29–44.

Vosáhlo, J. 1999: Přehled historie jihlavského hornictví. In: Z. Jaroš, S. Pospíchalová (red.): *Dolování stříbra a mincování v Jihlavě. Sborník*. Jihlava: Muzeum Vysočiny, 52–65.

Vosáhlo, J. 2009: Hornictví mezi počátkem 16. století a dvacátými léty 17. století. In: R. Písková a kol.: *Jihlava. Historie – kultura – lidé*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 286–302.

Wagenbreth, O., Hofmann, F. 1957: *Alte Freiburger Bergwerksgebäude und Grubenanlagen*. Berlin: Akademie Verlag.

Weizsäcker, W. 1928: *Geschichte des Bergbaues in den Sudetenländern*. Prag: Dt. Verein zur Verbreitung gemeinnütziger Kenntnisse.

Weizsäcker, W. 1929: *Sächsisches Bergrecht in Böhmen. Das Joachimsthaler Bergrecht des 16. Jahrhunderts*. Reichenberg: Gebrüder Stiepel.

Winter, Z. 1890: *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku. Díl první*. Praha: Matice česká.

Zahradníková, M., Štrejnová, E. 1999: *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Čáslavsko. 1, 2*. Praha: Státní ústřední archiv.

Zycha, A. 1900: *Das böhmische Bergrecht des Mittelalters auf Grundlage des Bergrechts von Iglau. Erster Band: Die Geschichte des Iglauer Bergrechts und die böhmische Bergwerksverfassung*. Berlin: Franz Vahlen.

Županič, J. 2008: Bořkové Dohalští z Dohalic. *Heraldická ročenka* 2008, 144–156, zadní strana obálky.

Županič, J. 2014: Mouřenín a šachovnice – erb Bořků Dohalských z Dohalic. In: J. Županič, M. Fiala, P. Koblasa: *Šlechtický archiv c. k. ministerstva vnitra. Erbovní listiny Národního archivu, Státního oblastního archivu v Praze, Archivu hlavního města Prahy (dodatky), Archivu Národního muzea (dodatky)*. Praha: Agentura Pankrác, 43–51.

Resumé

Zum Silberbergbau in Hory Vrbické im 16. Jahrhundert

1. Zur Einführung – Silber auf der Böhmischemährischen Höhe im 16. Jahrhundert

Die politische und wirtschaftliche Stabilisierung führte auch auf der Böhmischemährischen Höhe ab Beginn des 16. Jahrhunderts zur Wiederaufnahme der Gewinnung von Edelmetallen. Die Bergbauaktivitäten wurden durch Grubenunternehmer und -experten, immer öfter aber auch durch die jeweilige Grundherrschaft initiiert, die Investoren kamen aus den Reihen des Adels, des Bürgertums, der Bürokratie und der Landesbeamten. Die zwei erkennbaren Wellen des Silberabbaus auf der Böhmischemährischen Höhe im 16. Jahrhundert standen in einem allgemeinen Zusammenhang mit der gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Entwicklung Europas und den politischen ebenso wie den Preis- und Währungsbeziehungen (z. B. Vorel 2009, 19–184). Konkreten Einfluss hatte die Bilanz der zwei bedeutendsten böhmischen Silbererzreviere in Sankt Joachimsthal und Kuttenberg (allg. Majer 2000, 76–77). Die ersten häufigeren Prospektionen in den Zwanziger- und Dreißigerjahren des 16. Jahrhunderts waren vor allem durch die Konjunktur Joachimsthal nach 1516 inspiriert, wo sich gezeigt hatte, dass neue Lagerstätten entdeckt werden konnten (z. B. Lorenz 1925, 3–14, 36–41; Kubátová 2012). Der noch deutlichere Aufschwung des Silberbergbaus auf der Böhmischemährischen Höhe ab der Mitte des 16. Jahrhunderts hing dagegen mit der Krise des Bergbaus in Joachimsthal und Kuttenberg und der Suche nach einem geeigneten Ersatz zusammen. Ein weiterer anhaltender Stimulus war der Wunsch der Grundherrschaften und finanzstarker Investoren, ihr Vermögen zu mehren. Die mögliche Effektivität der Wiedereröffnung alter Abbaue hatte das südböhmische Rudolfstätt bewiesen, wo erst in den Vierzigerjahren des 16. Jahrhunderts die reichsten Erzlagerstätten erschlossen wurden. Der Reingewinn aus den aktiven Jahren des Rudolfstätt Silberbergbaus von 1547 bis 1618 wird auf nahezu eine Million Schock böhmischer Groschen

geschätzt (Kořan, Koutek 1947, 83–84). Jedoch waren längst nicht alle Erschließungsversuche derart erfolgreich: zu den wenig rentablen Unternehmungen zählte nach 1550 etwa Bergstädtel bei Tabor.

Im Unterschied zu den vorangegangenen Epochen ist die frühneuzeitliche Etappe der Bergbauaktivitäten auf der Böhmischemährischen Höhe weit besser durch erhaltene schriftliche Quellen dokumentiert. Das Niveau ihrer Nutzung durch die heutige Montanistik ist jedoch unbefriedigend. Vielfach lassen sich auch zur Geschichte relativ gut erforschter Bergbaustandorte weitere Archivmaterialien finden, wertvolle Erkenntnisse bringt auch eine Revision der bislang bekannten historischen Berichte in Kombination mit der Prospektion vor Ort. Als Beispiel hierfür kann die einstige Silbergewinnung und -verarbeitung am Standort Hory Vrbické auf der Gemarkung der Ortschaften Dobrnice, Kynice und Vrbice 9,5 km nordnordwestlich von Světlá nad Sázavou dienen.

2. Der Abbau- und Aufbereitungsareal Hory Vrbické

Hory Vrbické gehörte im 16. Jahrhundert zu den bedeutendsten offenen Bergwerken im Ledetscher Erzrevier. Nach den bislang publizierten Dokumenten wurde der Abbau nach vorausgegangenen Prospektions- und Vorbereitungsarbeiten im Jahr 1548 aufgenommen, belegt sind wenigstens vier selbständige Gruben. In der Umgebung der Schächte entstanden bald zwei Bergbausiedlungen, das gewonnene Erz wurde direkt vor Ort verhüttet. Der Bergbauaktivitäten in Hory Vrbické wurden jedoch über die ganze zweite Hälfte des 16. Jahrhunderts durch Grubenwässer, wiederholte Eingriffe des Grundherrn wie auch durch unablässige Streitigkeiten zwischen den Bergleuten selbst erschwert, kurz nach 1592 wurde die letzte Bergverleihung aufgegeben. Eine in den Achtzigerjahren des 18. Jahrhunderts versuchte Wiederaufnahme des Bergbaus blieb ohne Erfolg.

Hory Vrbické zählt heute zu den am besten dokumentierten Montanlokalitäten der Böhmischemährischen Höhe, es haben sich zahlreiche zeitgenössische Schriftstücke aus dem 16. und 18. Jahrhundert erhalten (z. B. Sternberg 1836, 28). Die wüste Bergbausiedlung war in den Jahren 1911–1912 das Ziel einer der ersten archäologischen Untersuchungen einer solchen Siedlung in den böhmischen Ländern, dabei wurden vielfältige Funde an Ofenkacheln und Keramik gemacht. In den Vierzigerjahren des vergangenen Jahrhunderts folgte eine mineralogische und Lagerstättenerkundung, und nach dem Jahr 2000 schließlich wurde das Gelände des Abbau- und Aufbereitungsareals im Rahmen einer Oberflächenuntersuchung und ergänzender gezielter archäologischer Sondierungen systematisch dokumentiert (vgl. Starý, Šanderová, Tomášek 2007). Der vorliegende Beitrag fasst die bisherigen Erkenntnisse zur Lokalität Hory Vrbické vor allem aus historischer und archäologischer Sicht zusammen, auf

der Grundlage eigener Forschungsarbeit präzisiert er den Umfang der Bergbauaktivitäten und gibt eine detailliertere Übersicht über die einzelnen Grundherren in Hory Vrbické im 16. Jahrhundert.

Ausgehend von der heutigen Situation wie auch von einer zusammenfassenden Beschreibung des obersten böhmischen Berghauptmanns Christoph Gendorfer von Gendorf aus dem Jahr 1550 wurden in Hory Vrbické vor allem drei Erzgänge gewonnen (Abb. 1–7, 14, 15, Nr. I–III). Die mit ihnen zusammenhängenden Abbauarbeiten (Schächte, Halden, Verhaue) sind heute in Form von Pingenzugen mit einer Länge von teils mehreren hundert Metern zu erkennen (Abb. 2–17). Während sich die beiden nördlicheren Erzgänge in der Herrschaft Vrbice befanden, lag der südlichste auf der Gemarkung der Ortschaft Kynice und damit in der Herrschaft der Burg Chlum. Als autonome Verwaltungseinheit trug dieser Bereich daher bisweilen den Namen Hory Knínické (Abb. 2: III, E, 12; Abb. 4, 14–17). Einige weitere, kleinere Relikte der einstigen Bergbauaktivitäten, wie sie vor allem in den Hängen der beiden durch das Grubengelände fließende Wasserläufe festgestellt wurden, hatten dagegen eher den Charakter von Prospektionsarbeiten (Abb. 2: 3–7, 10–12; Abb. 3, 18, 19).

Die relativ traditionelle Art der Lagerstättenerschließung lässt einen früheren Beginn der Silbergewinnung nicht ausschließen, jegliche weiteren Annahmen in dieser Richtung würden jedoch eine exakte Vermessung der erhaltenen Bergbaurelikte und positive archäologische Ergebnisse voraussetzen. Zur Entwässerung der Gruben wurden aus beiden Tälern mehrere Erbstollen (von bis zu 520 m Länge vorgetrieben), im flachen Terrain konnten jedoch auf diese Weise nur Grubengebäude bis in eine Tiefe von 25–30 m trockengelegt werden (Abb. 2: 8, 12; Abb. 8). Schon bald nach 1550 wurde daher ein Göpel errichtet, der das Wasser offenbar in ledernen Säcken abschöpfte, erwogen wurde auch der Bau eines mechanischen Schöpfwerks. Trotz anhaltender Probleme mit eindringendem Wasser erreichen die untersten Ortbrüste gegen Ende des 16. Jahrhunderts eine Tiefe von 80 m unter dem Terrain. Als wichtigstes silberhaltiges Mineral wurde Galenit gefördert, zeitgenössische Dokumente erwähnen auch das Vorkommen edler sulfidischer Erzminerale wie Pyrargyrit, Proustit, Tetraedrit oder Arsenopyrit. Analysen aus jüngerer Zeit haben in den hiesigen polymetallischen Erzen auch die Anwesenheit von Gold nachgewiesen (bis 4,8 g/t Au), eine mögliche Goldgewinnung aus dem im 16. Jahrhundert geförderten Erz bleibt jedoch fraglich – in den zeitgenössischen Quellen findet sich keinerlei entsprechende Erwähnung. Hinsichtlich das Bergrechts wurde Hory Vrbické anfänglich nach Joachimsthaler wie nach Kuttenberger Berggebräuchen geführt, erst ab 1561 setzte sich im vollen Umfang die Joachimsthaler Bergordnung durch.

3. Zur Frage der Silberhütten in Vrbice

Zeitgenössische Berichte und Dokumente belegen die Verhüttung des Silbers direkt auf dem Bergwerksareal. Schon bald nach Aufnahme der Erzförderung errichteten die Grubenunternehmer der Danielsgrube in Hory Vrbické um 1548–1549 eine Hütte mit Treibherd (Kupellationsofen), wo durch Einsatz von Blei gereinigtes Blicksilber erzeugt wurde, welches anschließend zur Münzprägung Verwendung fand. Die Silberhütte, auch an die Inhaber der Čáslaver Grube verpachtet, brannte jedoch kurz vor dem 18. April 1550 nieder. Die Listen des aus den verschiedenen Bergbaurevieren an die Münzstätte in Kuttenberg gelieferten Silbers weisen jedoch für die Jahre 1549–1551 und 1554 kontinuierliche Lieferungen des Edelmetalls aus Vrbice aus. Die Grubenunternehmer von Vrbice konnten also nach dem Brand von 1550 noch auf eine andere Hütte zurückgreifen. Es dürfte sich am ehesten um die sog. Kaiserhütte gehandelt haben, die in einer Quelle aus dem Jahr 1571 als schon lange wüst bezeichnet wird. Sie befand sich offenbar im Kynicer Teil des Abbaureals, wo der König die hoheitlichen Bergrechte für sich selbst in Anspruch nahm. Während der ersten Krise des Bergbaus in den Jahren 1555–1570 wurde die Kaiserhütte jedoch gewüstet. Erst nach der Wiederaufnahme der Erzförderung im Jahr 1571 ersuchten die Grubenunternehmer um die Genehmigung zum Bau einer neuen Hütte an einem anderen Standort. Ihr Bau muss umgehend erfolgt sein, denn bereits 1572 lieferte Hory Vrbické der Münzstätte in Kuttenberg eine kleinere Menge Silber. Weitere Lieferungen sind aus den Jahren 1581–1586 belegt. Es lässt sich jedoch nicht ganz ausschließen, dass zeitgleich auch weitere selbständige Hüttenbetriebe bei manchen anderen Gruben bestanden.

Den Standort einer der Silberhütten in Hory Vrbické markiert ein Teich mit einer heute nicht mehr bestehenden Mühle, für die einst die Namen Hüttenteich bzw. Hüttenmühl in Gebrauch waren (Abb. 2: b, 1). Eine durchgeführte archäologische Sondierung unterstützt die Annahme, dass sich der einstige Hüttenbetrieb unterhalb des Damms des heutigen Teichs Mlejnek befand (Abb. 4, 20). Etwa 100 m talabwärts wurden in der Bachau mögliche Spuren einer Erzwäsche entdeckt (Starý, Šanderová, Tomášek 2007, 106, 110–112, Abb. 5, 14–21). Schlacke wurde jedoch auch auf den Feldern etwas höher in südwestlicher Richtung gefunden (Abb. 2: 2).

4. Die Bergbausiedlungen in Hory Vrbické und Hory Knínické und ihre Besiedlung nach dem Untergang des Bergbaus

Die einstige Bedeutung des Bergbaustandorts Hory Vrbické lässt sich auch daraus ableiten, dass hier zwei Bergbausiedlungen direkt bei den Gruben existierten (allg. z. B. Nováček 1994; Bartels, Klappauf 2012, 222–227). Zusammen mit der anfänglichen Konjunktur hatte gerade der rechtliche Rahmen des hiesigen Bergbaus ihre Entste-

hung initiiert: dieser richtete sich überwiegend nach der Joachimsthaler Bergordnung von 1548, welche für das Revier eine zahlenstarke Garnitur von Bergbeamten und anderen Angestellten bestimmte, die den Betrieb der Gruben unmittelbar beaufsichtigten (Bergordnung 1548, 5, 36–38, 48, 49, 58, Art. 15, 17, 32, 34, 47; vgl. z. B. Weizsäcker 1929, 257–281). Die erste Siedlung wurde im Zentrum des Abbauareals am Kontaktpunkt zweier intensiv ausgebeuteter Erzgänge in der eigentlichen Herrschaft Vrbice angelegt (Abb. 2: D). Schriftliche Quellen wie auch archäologische Funde (aufwändige Kachelöfen: Abb. 21, Keramik) lassen den höheren sozialen Rang der Bewohner dieser Lokalität in den Blütejahren des Bergbaus erahnen, als hier neben Hauern und Bergbeamten offenbar auch einige Gewerken lebten und sich der Adel der Umgebung hier zur geschäftlichen Unterhaltungen traf. Nach allgemeinen Berichten über die „Silberberge“ in den Jahren 1553–1555 werden im Oktober 1556 „Bergmannshäuser auf den Silberbergen“, im Jahr 1571 „Bergmannshütten“ erwähnt. Die ursprüngliche Bergbaukolonie überstand (mit einem unvermeidlichen Wandel in der Berufsstruktur der Einwohner) die Verlassung der Gruben in den frühen Neunzigerjahren des 16. Jahrhunderts. Mit der Zeit wandelte sie sich zu einem kleinen Weiler von fünf bis sieben Häusern, der den Namen Hory Stříbrné („Silberberg“), Hory Vrbické oder auch einfach nur Hory trug. Um die Mitte des 18. Jahrhunderts wurde in der Nähe ein Herrenhof gegründet, in den Achtzigerjahren des 18. Jahrhunderts diente das Dorf als Stützpunkt für erneute Versuche zur Wiederaufnahme des Bergbaus. In den letzten Jahren des 19. Jahrhunderts wurde es schließlich für immer eingegangen (Abb. 5, 22).

Die zweite Bergbausiedlung entstand in einem selbständigen Teil des Bergwerksgeländes auf der Gemarkung der Ortschaft Kynice, die zur Herrschaft der Burg Chlum gehörte. Erste Indizien für ihre Existenz stammen aus den späten Siebzigerjahren des 16. Jahrhunderts, im Jahr 1598 wird direkt eine Ortschaft mit dem Namen Hory Kynické erwähnt. Ganz offensichtlich bestand auch diese Bergbausiedlung nach Beendigung der Silberförderung noch eine Zeitlang weiter. Spätere Erwähnungen dieser Ansiedlung finden sich jedoch keine mehr, sie wurde wohl am ehesten zu Beginn des 17. Jahrhunderts eingegangen. Ihre genaue Lage ist nicht mehr bekannt, sie dürfte sich in der Nähe der Bergbauarbeiten in der Gemarkung Kynice befunden haben (Abb. 2: III, E).

5. Das System der Wasserbauten in Hory Vrbické: zur Problematik ihrer Funktion

An den beiden Wasserläufen, die durch das Gelände der Silbergruben und der Erzverarbeitung fließen, wurde zu einem unbekanntem Zeitabschnitt ein bemerkenswertes System von insgesamt acht Teichen errichtet, in ihrer praktisch vollständigen Form zeigt sie eine Bergbaukarte aus dem Jahr 1782 (Abb. 2: a–h; Abb. 3, 4). Hypothetisch

könnten diese Wasserbauten dazu gedient haben, Wasser aufzustauen, dessen Energie für die Hütten- und Verarbeitungsbetriebe der Gruben benötigt wurden. Die zeitgenössischen Berichte wie auch die Terrainuntersuchung lassen jedoch keine derart eindeutige Interpretation zu. Das Teichsystem entstand hier im Grunde für die Zwecke der Fischzucht im Rahmen eines feudalen Gutshofs. Nach Aufnahme der Silberförderung wurde es zum Teil für den Betrieb der Erzwäsche und der Hüttenbetriebe bei den Gruben genutzt und entsprechend angepasst. Es lässt sich auch nicht ausschließen, dass neue Wasserbauten speziell im Zusammenhang mit der florierenden Silberbergbaukonjunktur entstanden (so möglicherweise die Teiche Hluboký und Mlýnský – ursprünglich Hüttenteich oder Hüttenmühl). Ohnehin kam es hier wohl auch noch nach dem Untergang des Silberbergbaus, im Zusammenhang mit dem anhaltenden Aufschwung der herrschaftlichen Wirtschaftsbetriebe vor dem Ende des 16. Jahrhunderts, zur Anlage weiterer Zuchtteiche (Abb. 23).

6. Die Grundherren in Hory Vrbické und ihr Anteil am Bergbau

Einen wesentlichen Einfluss auf das Geschehen in den Silberbergwerken von Vrbice hatten im 16. Jahrhundert die Grundherren selbst; die oft wechselnden Obrigkeiten zeigten die ganze Skala unterschiedlichster Einstellungen der böhmischen Feudalherren zur Bergbautätigkeit.

Der Bergbau erfolgte auf der Gemarkung zweier Herrschaften. Der südwestliche Teil der Silberlagerstätte befand sich auf Gründen des Dorfes Kynice, welche ab dem Jahr 1500 zur Herrschaft der Burg Chlum gehörte, die sich im Besitz des Adelshauses Slavata von Chlum und Košumberk befand. Zwischen 1547 und 1574 aber gelangte die ganze Herrschaft Chlum unter die Lehnshoheit des böhmischen Königs – als Strafe für Diviš Slavatas Beteiligung am Ständeaufstand 1547 (vgl. z. B. Vorel 1999b). König Ferdinand I. unterstellte alle damals begonnenen Bergbauaktivitäten in diesem Teil des Reviers seiner unmittelbaren Verfügungsgewalt, von der Verleihung der Gruben bis hin zu den Anteilen an den Ausbeuten. Erst nach 1574, als die Herrschaft aus dem Lehnverhältnis entlassen wurde und Kynice zusammen mit einem Teil von Hory Kynické (1578) in die Hände des Herrengeschlechts der Trčka von Lípa gelangte, konnten die neuen Inhaber bei der Silbergewinnung ihre herrschaftlichen Ansprüche geltend machen. Nähere Berichte hierzu fehlen uns jedoch.

Bedeutendere Silbererzlager waren jedoch vor der Mitte des 16. Jahrhunderts unmittelbar bei Vrbice entdeckt worden, in einer kleinen Herrschaft, welche nur das eigentliche Dorf Vrbice mit der Feste umfasste. Als 1547 die Silberbergbauarbeiten aufgenommen wurde, war die Herrschaft schon seit langem unter drei Eigentümern aus den Reihen des Niederadels aufgeteilt – diese waren Burián Voneš Hostovský von Hostovice, Jan d. Ä. Bořek

Dohalský von Dohalice und Vilém Podvinský von Leroy (bzw. nach Viléms Tod 1549 sein Schwiegersohn, der Chrudimer wappenführende Bürger Burián Kochánek von Kochánek). Diese ursprünglichen Inhaber förderten den Silberbergbau oder initiierten ihn sogar direkt und profitierten von der anfänglich guten Konjunktur. Schon bei den ersten Anzeichen eines Abflauens jedoch verkauften sie ihre Anteile mit Gewinn an kapitalstarke Interessenten, die von den bereits erschlossenen Lagerstätten angezogen wurden. In den Jahren 1554–1555 kaufte so der reiche wappenführende Prager Bürger Balthasar Borovský von Borová die einzelnen Teile der Herrschaft auf (Abb. 24). Im Hintergrund dieser Transaktion stand jedoch Balthasars Herr, der rheinische Pfalzgraf und bayerische Fürst Ernst von Wittelsbach, in Böhmen Pfandherr der Grafschaft Glatz, an den die Herrschaft Vrbice nach Balthasars Tod im Jahr 1556 im Rahmen der Verrechnung gegenseitiger Finanzschulden abgetreten wurde (cf. Albrecht 1959, 619; Gottschalk 1970, 193–198; Herzig, Ruchniewicz 2006, 64, 66–70, 100–101, Abb. 11). Obgleich Förderer und Kenner des Bergbaus (z. B. Gottschalk 1970, 195, 196, 201, 202), war Fürst Ernst nicht in der Lage, den Niedergang der Silbergewinnung in Vrbice aufzuhalten. Dennoch behielt er die Herrschaft Vrbice bis zu seinem Tod am 7. Dezember 1560. König Ferdinand I. trat das ihm zugefallene Gut umgehend an seinen Schwiegersohn und Ernsts Neffen Albrecht V. von Wittelsbach ab (Goetz 1953; Heil 1998, 193, 246, 256–257, 361–362, 526; Baumstark 2001). Auch unter Albrecht kam es, trotz seiner direkten Investitionen und seiner Bemühung, die Gruben unter seine ausschließliche Regie zu bringen, zu keiner größeren Belebung der Bergbauaktivitäten in Vrbice.

Im Jahr 1569 erwarb Kaiser Maximilian II. auf Drängen der böhmischen Stände Vrbice von Fürst Albrecht und brachte die Herrschaft in die Böhmisches Kammer ein (Gottschalk 1970, 197–199; Heil 1998, 193, 246; Herzig, Ruchniewicz 2006, 69–70). Nur zwei Jahre später kaufte die Herrschaft Vrbice ein weiterer reicher Adeliger mit neuem Wappen, der frühere Tschaslauer Bürger Hanuš Šaratický von Šaratice (Abb. 25; Miltner, F. K., Miltner, H. O., 1852–1869, 123–125, č. 51, Taf. XV: 113–115;). Der Übergang der Herrschaft an die Böhmisches Kammer und anschließend in die Hände des dem Bergbau sehr zugeneigten Martin Hanuš sorgte für eine deutliche Verbesserung der rechtlichen wie betrieblichen Bedingungen im Bergwerksrevier und brachte der Silbergewinnung in Vrbice neuen Aufschwung. Als Martin Hanuš im Jahr 1586 verstarb, konnten sich jedoch die Vormunde seiner Kinder nicht mit den Bergleuten auf einen für beide Seiten akzeptierbaren *modus vivendi* verständigen. Es dauerte nicht mehr lange, bis die Gruben kurz vor 1592 ihren Betrieb für immer einstellten.

7. Zum Abschluss – Hory Vrbické in der Geschichte des böhmischen Silbers

Die Relikte im Terrain wie auch die schriftlichen Quellen lassen Hory Vrbické in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts als ein relativ weitläufiges, gegliedertes Gebiet der Prospektion, des Abbaus und der Weiterverarbeitung von Silbererzen auf der Böhmisches-Mährischen Höhe erscheinen (Abb. 26). Es ist bislang nicht klar, ob die Grubenarbeiten vor der Mitte des 16. Jahrhunderts an schon alten Verhauen oder an einer neu entdeckten Lagerstätte begannen. Nach den Erkundungsarbeiten und der Verleihung der ersten Grubenfelder im Herbst 1547 kam der Bergbau im folgenden Jahr 1548 voll in Gang. Nach schriftlichen Zeugnissen und nach den an die Münzstätte gelieferten Silbermengen darf die erste Hälfte der Fünfziger Jahre des 16. Jahrhunderts als Zeitraum der anfänglichen Hochkonjunktur der Gruben in Hory Vrbické gelten. Die vielversprechende Lagerstätte zog Bergbauexperten und Investoren aus Böhmen wie aus Deutschland (Annaberg im Erzgebirge) an. Unter den Gewerken fanden sich auch Edelmetall- und Münzspezialisten, Adlige, Angehörige der höfischen und der Landesverwaltung oder Stadtbürger etwa aus Tschaslau, Kuttenberg, Leitomischl, Prag oder Preßnitz. Nach 1555 erlebte der Bergbau offenbar einen dramatischen Einbruch, vereinzelte Versuche einer Wiederaufnahme der Grubentätigkeit im Jahr 1560 stießen auf den Widerstand des Grundherrn, der die Stollen in eigener Regie weiterbetreiben wollte. Der Bergbau lebte daher erst nach 1570 wieder auf, als die Herrschaft Vrbice zunächst der Böhmisches Kammer unterstellt wurde, um anschließend von Martin Hanuš Šaratický von Šaratice übernommen zu werden, welcher dem Bergbau wohlgesonnen war. Die zweite erfolgreiche Etappe der Silbergruben in Hory Vrbické endete in der zweiten Hälfte der Achtzigerjahre des 16. Jahrhunderts, die letzte Silberlieferung aus den hiesigen Schächten erreichte die königliche Münzstätte im Jahr 1586. Lazarus Ercker berichtet im Jahr 1592 bereits von eingegangenen Gruben.

Die erhaltenen Daten zu den abgelieferten Mengen an ausgeschmolzenem Silber deuten an, dass die Erträge in den beiden produktiven Etappen der Silbergruben von Hory Vrbické durchaus unterschiedlich waren: während in den vier Saisonen 1549–1551 und 1554 insgesamt etwa 152 kg des Edelmetalls zusammenkamen, waren es in den sieben Produktionsjahren 1572 und 1581–1586 nur 113,5 kg. Im Kontext der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts gehörten die hiesigen Gruben damit eher zu den Bergbaubetrieben von geringerer, wenngleich durchaus nicht vernachlässigbarer Bedeutung. Der häufige Wechsel der Grundherren im Vrbicer Teil des Grubengeländes, aber auch die belegte direkte Involvierung der Inhaber von Vrbice in der Silbererzgewinnung lassen eine differenzierte Einstellung der einzelnen Grundherren zu den Bergbauaktivitäten und eine unterschiedliche Beurteilung seines Potentials und der realen Erträge erkennen. Ihre Haltung zum Bergbau war auch durch die allgemeinen rechtlichen Voraussetzungen

gen in diesem Bereich beeinflusst, insbesondere durch die Bergwerksvergleichen zwischen dem Kaiser und den Ständen aus den Jahren 1534 a 1575 sowie die von Kaiser Ferdinand I. im Herbst 1547 ausgesprochene und im Jahr 1565 erneuerte völlige Zehntfreiheit.

Kontakt

Jiří Doležel

Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.
Čechyňská 363/19
CZ-602 00 Brno
dolezel@arub.cz